

ANGOL LOVAGOK A NIKÁPOLYI CSATÁBAN

Hosszú vitákat folytatott a történetírás arról, hogy voltak-e angol lovagok Nikápolynál. Tanulmányomban mindezeket a vitákat összegezve arra próbálom keresni a választ, hogy ha nem is egyértelműen igazolható, hogy egy angol királyi kontingens szerepelt volna Nikápolynál, hogyan szerepelhettek mégis angolok a keresztes hadjáratban; milyen módon, s kik jutottak el, többnyire például más kontingensek részeként, a csataterre. Az egyértelmű bizonyítékok gyér vagy elégtelenek voltak, valamint a hiánya következtében csupán közvetett módon lehetséges választ kapni a kérdésre.

Ha hitelt adhatunk egy egykorú elbeszélő forrásnak, akkor minden bizonnyal volt angol Nikápolynál, hiszen a *Fiorentino*- vagy *Minerbetti*-krónika úgy tudja, hogy „Lancaster hercegének egy fia” harcolt az ütközetben.¹ Őt az angol történészek leginkább John Beaufortban vélték felismerni, bár voltak kísérletek arra is, hogy Derby, vagy akár Huntingdon grófját azonosítsák a kérdéses személlyel, jóllehet az utóbbi nem volt Johnnak, Lancaster hercegének a gyermeke.² A legegyszerűbb persze megnézni a nikápolyi csatával egy időben, 1396 szeptemberében és októberében zajló calais-i és ardes-i angol-francia béketárgyalásokról szóló leírásokat, hogy megtudjuk, melyik angol báró nem lehetett egyszerűen a csataterren. Derby grófja például több forrás tanúsága szerint sem lehetett az ütközetben.³ Korábbi keresztes elhivatottságának a tükrében Derbyről nem is hinnénk, hogy nem volt ott a nikápolyi csatában, azonban konkrét archív források tanúskodnak ennek ellenkezőjéről. Van egy napló, egy *Jornale* a Lancaster-hercegség levéltári anyagai között, amit a háztartás tagja, bizonyos Simon Bache írt: saját szemével látott vagy első kézből nyert információk alapján szinte napra pontosan rögzíti az 1396-os és '97-es évek eseményeit. Ennek alapján pontosan ismerjük Derby grófjának „napirendjét,” s biztosra vehető, hogy nem járt Nikápolynál.⁴ Részt vett ellenben a király esküvőjén a francia királylánnyal, Izabellával.⁵

A történetírásban sokáig tartotta magát a nézet, hogy igen tekintélyes angol kontingens harcolt Nikápolynál. Történészek generációi szerepeltettek körülbelül 1000 angol lovagot az ütközetben. A modern kutatásban Aziz Suryal Atiya képviselte, és vitte to-

¹ *Antonio Fiorentino: Cronica Volgare* (1385–1409). Giá attributa a Piero di Giovanni Minerbetti. *Rerum Italicarum Scriptores*, II. (Ed.: *Lodovico Antonio Muratori*.) Milano, 1723–51. (1730) II. 364. o. (a továbbiakban: *Fiorentino*). Újabb kiadása: Citta di Castello, 1900–1923. Vol. XXVII:2. 208. o. A krónika más kiadása: *Archivio Muratoriano*. (Ed.: *G. Carducci* – *V. Fiorini*.) Bologna, 1915–1917. Vol. XXVII.

² *James Hamilton Wylie: History of England under Henry IV*. Vol. I–IV. London, 1884–1898. I. 158. o.; *Aziz Suryal Atiya: The Crusade of Nicopolis*. London, 1934. (a továbbiakban: *Atiya*, 1934.) 47. o.

³ *Œuvres de Froissart*. (Ed.: *Kervyn de Lettenhove*.) Vol. I–XXV. Bruxelles, 1870–1877. (a továbbiakban: *Froissart*) XV. 598. o.; *Annales Ricardi-Secundi et Henrici Quarti Regum Angliae. Johannis de Trokelowe et Henrici Blaneforde Monachorum Sancti Albani*. In: *Thomas Walsingham: Chronica Monasterii Sancti Albani*. (*Rerum Britannicarum Medii Aevi Scriptores. Rolls Series*, 28) Vol. III. (Ed.: *H. T. Riley*.) London, 1863. Reprint: Wiesbaden, 1965. (a továbbiakban: *Trokelowe*) 190. o.; *J. L. Kirby: Henry IV of England*. London, 1971. 44. o.

⁴ Public Record Office, Nagy-Britannia, Kew, Surrey (a továbbiakban: PRO). Records of the Duchy of Lancaster 28/3. No. 6.

⁵ Neki kellett Izabellát Angliába vinnie (1396 szeptember-október): *Anthony Goodman: The Loyal Conspiracy: The Lords Appellant under Richard II*. Coral Gables, 1971. (a továbbiakban: *Goodman*, 1971.) 65. o.

vább, szinte az 1970-es évekig ezt a nézetet, amely a keresztes háborúkról szóló meghatározó munkákba is bekerült, úgyhogy kezdték majdhogynem tényként kezelni.⁶ Az 1960-as években fogalmaztak meg először kételyeket az angol történettudományban a nikápolyi csatában való angol részvételt és annak nagyságát illetően, s ma már ott tartunk, hogy vannak, akik nem csupán a kontingens létszámával vitáznak, hanem bármilyen jelentősebb angol részvételt is megkérdőjeleznek.⁷

A XX. század közepéig a hagyományos történetírás, így Atiya sem kételkedett a nikápolyi csatáról szóló elbeszélő források hitelességében, ugyanis a legtöbbjük egészen természetesnek veszi, hogy a csatában angol lovagok is szerepeltek. Több független, Európa különböző részeiről származó krónikás is magától értetődően beszél az angol keresztesekről. Így a történészek nem is kételkedtek az angol lovagok szereplését illetően, egészen addig, amíg az okleveles források kritikai vizsgálata révén ki nem derült, hogy az angol kontingens vezetésére potenciálisan szóba jöhető jelöltek egyike sem tartózkodhatott a nikápolyi csataterén, mivel az idő tájt máshol, más összefüggésben hallunk felőlük. Sőt, konkrétan egyetlen okleveles adat sem támasztja alá, hogy angol lovag Nikápolynál, vagy akár a pogány törökök ellen harcolt volna „Törökországban.” Konkrét, tényszerű bizonyíték, arról, hogy egy angol nemes Nikápolynál járt volna, közvetlen források alapján nem létezik. Az 1000 fős létszámot csupán egyetlen krónikás közli – az itáliai Piero Mínerbetti, akinek a munkája mögött valójában egy Antonio Fiorentino nevű krónikás áll – aki szerint „Lancaster hercegének egy fia vezette a sereget”.⁸ Nem csupán az olasz krónikás szól azonban igen nagy elismeréssel a nagyszámú angol kontingensről. A bizánci Dukász Mihály *Historia Byzantina* című művében ugyancsak számos angolról ír.⁹ A francia-burgundi tudósítások zöme – a *Corpus Chronicorum Flandriae*; a *Relation de la Croisade de Nicopoli*; a Brandon-féle krónika – mind olyan jelentős számú angolról ír, hogy a felvonuló nemzetek között külön helyen, önálló nemzetként sorolja fel őket.¹⁰ A francia *Chronographia Regum Francorum*, Pierre Cochon; a német Posilge-i János (Johann von Posilge) és Königshofeni Twinger Jakab mind a nikápolyi angol részvételt támasztják alá.¹¹ A *Salzburgi Krónika* is sok angolról tud, akik a magyar király se-

⁶ Atiya, 1934. 67. o.; Ennek az adatnak Atiya más, illetve jóval később megjelent munkáiban is hangot ad, 1000 angol lovagról beszél: A. S. Atiya: *The Crusade in the Later Middle Ages*. London, 1938. 440. sk. o.; *Uő*: *The Crusade in the Fourteenth Century*. In: *A History of the Crusades*. Vol. I–VI. (Gen. ed.: Kenneth M. Setton.) Madison, 1975–1985. Vol. V. *The Fourteenth and Fifteenth Centuries*. (Ed.: H. W. Hazard). Madison, 1975. (a továbbiakban: *Hazard*) 22. o.

⁷ Charles Tipton: *The English at Nicopolis*. *Speculum*, 37. (1962.) 528–540. o. (a továbbiakban: *Tipton*, 1962.); Adrian Bell: *England and the Crusade of Nicopolis, 1396*. *Medieval Life*, (1996.) 18–19. o.

⁸ Fiorentino, 364. o.

⁹ Michael Dukas: *Historia Byzantina, 1341–1462*. *Patrologiae cursus completus... Series Graeca (Patrologia Graeca) CLVII*. (Ed.: Jacques-Paul Migne.) Párizs, 1866. 813–814. o.

¹⁰ *Corpus Chronicorum Flandriae*. *Recueil des Chroniques de Flandre*. (Ed.: J.-J. de Smet). Vol. III.: *Chroniques de Pays-Bas, de France, d'Angleterre, et de Tournai*. Bruxelles, 1837.; *Relation de la croisade de Nicopoli, apr un serviteur de Gui de Blois*. In: *Œuvres de Froissart*. (Ed.: Kervyn de Lettenhove.) Vol. I–XXV. Bruxelles, 1870–1877. (a továbbiakban: *Œuvres de Froissart*) XV. Appendix: 439–508. o.; *Jean Brandon: Chronique, 1360–1428*. In: *Chroniques relatives á l'histoire de la Belgique sous la domination des ducs de Bourgogne. Res gestae ab MCCCLXXXIII ad annum MCCCCV*. Vol. I–III. (Ed.: Kervyn de Lettenhove.) Bruxelles, 1870. Vol. I. 34., 224. o.

¹¹ *Chronographia Regum Francorum*. (Ed.: Henri Moranvillé.) Vol. I–III. Paris, 1891–1897. III. 130. o. (Igaz, ez utóbbi azt is közli, hogy az angolok nem a burgundi–francia főszereg gyülekezőhelyén, Montbéliardban csatlakoztak a keresztesekhez, hanem később.); Pierre Cochon: *Chronique Normande*. (Ed.: Charles de

gítségére jöttek a török ellen.¹² Az itáliai évkönyvektől – *Annales Mediolanenses* – az angol krónikásokig – például a Saint Albans-i Walsinghamig és Trokelowe-ig – mindenhol a nyugati lovagsereg részeként említik az angolokat.¹³ A kortárs angol krónikás, Ranulph Higden arról ír, hogy a török király ellen sok angol és francia lovag harcolt, s még a csatáról is ad leírást: a lovagok minden rend nélkül támadnak és a végén szétszórdódnak.¹⁴ Froissart még a csatatéren felálló nyugati seregben is elhelyezi az angolokat: a hátvédben állnak fel, együtt néhány francia és német keresztessel. Azaz akkora az angol kontingens, hogy szinte egymaga kiadhatja a hátsó alakzatot.¹⁵ Így, Froissart leírásának tükrében egyáltalán nem is tűnik nagynak az 1000 fős létszám. Ezen kívül, ha a krónikások bizonyos része nem is hangsúlyozza ki az angol kontingens szereplését, vagy ha nem is utal a létszámukra, mégis igen nagy hányaduk elmondja, hogy a nyugati hatalmak között Anglia is küldött lovagokat a hadjáratra.

Vannak olyan híradásaink is, amelyek nem közlik külön, hogy angol keresztések is harcoltak Nikápolynál, de szinte mindegyikük szól arról, hogy milyen vegyes összetételű volt a lovagsereg, mennyire különböző nemzetiségekből tevődött össze.¹⁶ A bajor Johann Schiltberger például inter alias nationes-ról szól, s ugyanez szerepel több krónikában, Thuróczy Jánosnál is.¹⁷ A *Névtelen Flamand Krónika* például nem csak a különféle nemzetekről beszél, hanem azt is megállapítja, hogy az egyes comitívákban, például Boucicaut marsalléban is, több nemzetiség képviseltette magát a „szomszédos népek közül.” Ez utóbbi egy fontos munkahipotézisre ad lehetőséget, amit alább fogok kifejteni: nem csak Anglia képviselőiben, önálló angol kontingensben harcolhattak angolok, ha-

Robillard de Beaurepaire.) Rouen, 1870. 197–198. o.; *Jacob Twinger von Königshausen:* Chronik. In: Chroniken der Deutschen Städte vom 14. bis ins 16. Jahrhundert. 1–36. (Ed.: *Salomon Hirzel; Andreas Perthes*) Leipzig, 1862–1917., Stuttgart–Gotha, 1928–1931. IX. (Die Chroniken der Schwäbischen Städte: Augsburg.) 854. o.; *Johann von Posilge:* Chronik des Landes Preussen (von 1360 an, forgesetzt bis 1419). (Kronike von Pruzintlant) In: *Scriptores Rerum Prussicarum.* (Ed.: *T. Hirsch – M. Toeppen – E. Strehlke.*) Tom. I–V. Leipzig, 1861–1874. III. 208. o. A Monumenta Germaniae Historica gyűjteményében megjelent névtelen művek és töredékek közül is lehet találni olyat, amely az angolok nikápolyi szereplését közli: pl.: *Continuatio Monachorum Sancti Petri.* (Monumenta Germaniae Historica. Scriptores, IX.). (Ed.: *G. H. Pertz* [et al.]) Hannover, 1826–. Vol. IX. 842. o.

¹² „Maxima Francorum, Anglicorum, Bauarorum, Stiriensium, et aliarum terrarum multitudo cum potentia, manu bellica contra Turcos in adiutorium Regis Vngariae, et intuitu fidei defendendae transiuerunt.” *Georgius Fejér:* Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Tom. I–XI. Vol. I–XLIII. Budae, 1829–1844. X/2. CXCVIII. sz.

¹³ *Annales Mediolanenses.* Anonymi Scriptores. (Rerum Italicarum Scriptores, XXVI.) (Ed.: *Lodovico Antonio Muratori.*) Milano, 1723–1751. [1730]. 826. o.; *Walsingham:* Historia Anglicana, II. 217. o.; Trokelowe adja meg egyedül a török sereg létszámát az angol krónikások közül: 35 000 fő: *Trokelowe*, 185. o. Még egy skót krónika is megemlékezik a nikápolyi helytállásról: *Andrew of Wyntoun:* Orygynale Chronicle of Scotland. (Ed.: *F. J. Amours* et al.) (Scottish Text Society) Edinburgh, 1304–1313. 64. o.

¹⁴ *Polychronicon Ranulphi Higden Monachi Cestrensis:* Together with the English Translation of John Trevisa and of an Unknown Writer of the Fifteenth Century. (Ed.: *J. R. Lumby.*) Vol. I–IX. (Rerum Britannicarum medii aevi scriptores. Rolls series, 61.) London, 1865–1886. Reprint: Wiesbaden–Liechtenstein, 1964. (a továbbiakban *Higden:* Polychronikon) Appendix I. (British Library MS Harley 2261.) VIII. 499. o.

¹⁵ *Froissart*, XV. 316. o.

¹⁶ Pl. „aliosque Christianos”: *Trokelowe*, 185. o.

¹⁷ „In quam quidem regiam expeditionem tam grandem, Dux Burgundiae, inter alias nationes, ac Francorum sive Gallorum populus, arma non pauca, fortiaque virorum bellatorum agmina advexerant.” Idézi *Ker-vyn de Lettenhove:* Euvres de Froissart, XV. 422. o.; „egyéb népek közt” *Thuróczy János:* A magyarok krónikája. (Ford.: *Bellus Ibołya – Kristó Gyula.*) Budapest, 2001. 243. o.

nem a francia és burgundi egységek részeként is, tekintve, hogy a korábbi, az 1390-es évek elejének keresztes vállalkozásaiban is főként vegyes, angol-francia kontingensek vettek részt; s az egyes bárók személyes kíséretében is különféle nemzetiségű lovagok foglaltak helyet.¹⁸ Több forrás is több különféle nagyurakról beszél („plusiers grand seigneurs”), de nem adja meg azok nemzetiségét.¹⁹ A *Chronique du religieux de Saint-Denys* is úgy illeti ugyan a sereget, hogy a „mi francia seregünk” (exercitus Francorum), mégis több más, különféle országból érkezett keresztesről ad hírt.²⁰ Ennek fényében nyerhet értelmet egy másik híradás – egy Brandon nevű párizsi angol követ 1396-os jelentése –, amely ugyancsak több nemzet képviselőiről szól, többek között az aragónokról is, akik Nikápolynál harcoltak. Mivel mindezidáig nem volt tudomásunk arról, hogy Aragónia is küldött volna „hivatalos” kontingenst a keresztes hadjáratba, vagy nem adunk hitelt Brandon jelentésének, vagy pedig úgy is érthetjük szavait, hogy más kontingensek tagjaiként aragón lovagok is harcoltak a török ellen.²¹ Ennek értelmében akár az aragón részvétel kérdését sem kell első látásra elvetnünk, hanem e tárgyban is további kutatásokra lesz szükség.

A krónikások híradásait, csakúgy, mint Fiorentino adatát, az angol történetírásban olyannyira készpénznek vették, hogy például az itáliai történetíró által közölt adatot Henry, Derby grófja nikápolyi helytállásáról generációkon keresztül elfogadták.²² Ez utóbbi még a *Dictionary of National Biography* első kiadásaiba is bekerült.²³ A XX. század első felének történészei már nem is kételkedtek abban, hogy Derby grófja, Henry Bolingbroke vezette Nikápolynál Anglia hadait. Így még olyan, hiteles dokumentumok alapján nem igazolható történetek is napvilágot láthattak, mint például az, hogy Derby Zsigmond királlyal egy gályán menekül el a csatáról.²⁴ Valójában a későbbi uralkodó, Lancaster IV. Henrik, nem volt ott a csatában. Mindazonáltal lehetséges, hogy ha már felállt Derby serege a keresztes hadjáratra – hiszen a források tanúsága szerint egészen sokáig kész tény volt, hogy Lancaster hercegének elsőszülöttje fogja vezetni az angol küldöttséget – ha maga a gróf nem is, de kíséretének tagjai közül néhányan elmehettek harcolni a török ellen.²⁵ Hosszasan lehetne sorolni azokat a munkákat, amelyek az angol

¹⁸ „en plusiers autres pays, pour résister contre Sarrazins [...] et plusiers aultres chevaliers et escuires du pays de France et d'environ”. Idézi *Kervyn de Lettenhove*: Œuvres de Froissart, XV. 416. o.

¹⁹ *Kenneth M. Setton*: The Papacy and the Levant (1204–1571). Vol. I. The Fourteenth and Fifteenth Centuries. Philadelphia, 1976. (a továbbiakban: *Setton*) 349. o.

²⁰ „multi quoque extranei digni memorie viri et antiqua ducentes ex generis proavis sanguinis...”: *Chronique du religieux de Saint-Denys*. (Ed.: *Louis-François Bellaguet*.) Vol. I–VI. Paris, 1839–1852. II. 428. o.

²¹ „sed et alii milites multi ex aliis regionibus venerunt”: idézi *Kervyn de Lettenhove*: Œuvres de Froissart, XV. 411. o.

²² *Wylie*, I. 6., 158. o. Igaz, egy később megjelent munkájában *Wylie* már önkritikát gyakorolt, és módosította álláspontját, mondván, nem Derby grófjára, a későbbi királyra gondolt, hanem Lancaster egy másik fiára, John Beaufortra. *J. H. Wylie*: England in the Later Middle Ages. London, 1903. 303. o.

²³ *Dictionary of National Biography*. (Founding Ed.: *George Smith*.) Vol. I–LXIII. London, 1885. (a továbbiakban: *DNB*) Vol. IX. 484. o. Az újabb, 1917-es kiadás már óvatosabban fogalmaz, mondván, Derby nikápolyi szereplése csupán néhány történeti forrás alapján feltételezhető. *Dictionary of National Biography*. (Ed.: *Leslie Stephen – Sidney Lee*.) London, 1917. Vol. IX. 484. o.

²⁴ *Philip Lindsay*: King Henry V. London, 1934. 35. o.

²⁵ Derby apja, Lancaster hercege szinte csak az utolsó pillanatban döntött úgy, hogy nem engedi el a fiát a hadjáratra, mert szüksége van mindig is leendő királynak nevelt fiára a franciákkal való béketárgyalásokon. *Michael A. Hicks*: Who's Who in Late Medieval England, 1272–1485. London, 1991. 200. o. Ez már az év ele-

történetírásban tényként kezelték az angolok nikápolyi helytállását. Ez nem csupán általános, összefoglaló munkákba került bele; hanem az oszmánok, vagy a kereszties hadjáratok történetével foglalkozó specifikusabb művekbe is, egészen az 1970-es, '80-as évekig.²⁶ Példának okáért elég talán a jól ismert Sir Steven Runciman 1951-es munkáját megemlíteni, aki tényként kezelte – igaz, Atiyára hivatkozva –, hogy Nikápolynál ott volt egy ezerfős angol kontingens, John Hollandnak, Huntingdon grófjának a vezetése alatt.²⁷

A kontinentális történetírók is meg voltak győződve arról, hogy egy igen jelentős angol kontingens harcolt Nikápolynál. Kupelwieser szerint Lancaster hercegének fia 10 000 angolt vezetett Magyarországra, sőt, ő még a nikápolyi csatarendbe is beillesztette az angol lovagokat.²⁸ A kereszties háborúk nagy tudósa, Delaville le Roulx nem merészkedett odáig, hogy megbecsülje a résztvevő angolok létszámát, de igen valószínűnek tartotta, hogy Lancaster egyik fia, a törvénytelen utód, John Beaufort vezette Anglia keresztieseit.²⁹ Ez utóbbi nézetet egyébként James Wylie is osztotta.³⁰ Atiya vélekedését megelőzően is egy sor különböző nemzetiségű történész volt meggyőződve arról, hogy az angolok szerepléséhez kétség sem férhet. Igaz Atiya már a csatát megelőzően, a budai táborban, a burgundiakkal és a franciákkal együtt vélte tudni az angolokat.³¹ A XIX. század végének és a XX. század elejének német történetírásában Alois Brauner, Gustav Beckmann és Gustav Kling is tényként kezelte az angol kontingens szereplését Nikápolynál.³² A horvát, de inkább monarchiabelinek nevezhető, Bécsben dolgozó Ferdinand Šišić is tényként kezelte az angolok részvételét.³³ Nem csoda, hogy ez a nézet a magyar történetírásba is bekerült, Wertner Mór maga is abszolút természetességgel ír a nyugati lovagsereg angol nemzetiségű kontingenséről (megemlítve John lancasteri herceg egyik fiát is), csakúgy, mint néhány évvel később Hóman Bálint, Bánlaky Breit Jó-

jén nyilvánvalóvá vált, hiszen Lancaster egy jóval kevesebb veszéllyel járó hadjáratra, a frízek ellen, Oostrevant grófja (Wittelsbach Vilmos, Bajor Albert, Hainault és Holland grófjának fia) által szervezett akcióra sem engedte el Derby-t. *Froissart*, XV. 269–270. o.

²⁶ *Herbert Gibbons: The Foundation of the Ottoman Empire*. Oxford, 1916. 630. o. Igaz, Gibbons legalább már Derby részvételét illetően nem kergetett ábrándokat. *Uő.*, uo. 214. o.; Az egyik, Oxfordban megjelent, igaz népszerűsítőnek szánt bizantinológiai szintézis is ezt erősíti meg: *Alexander Vasiliev: History of the Byzantine Empire*. Oxford, 1952. 630. o.; Egy másik munkában Kenneth Vickers újra arról ír, hogy az angol kontingensnek tagja volt Derby grófja. *Kenneth Vickers: England in the Later Middle Ages*. London, 1928. 303. o.

²⁷ *Sir Steven Runciman: A kereszties hadjáratok története*. Budapest, 1999. 977. o.

²⁸ *Ludwig Kupelwieser: Die Kämpfe Ungarns mit dem Osmanen bis zur Schlacht bei Mohács, 1526*. Wien–Leipzig, 1899. 15., 23. o.

²⁹ *Delaville Le Roulx: La France en Orient au XIVe siècle. Expéditions du maréchal Boucicaut*. Vol. I–II. + Pièces Justificatives. Bibliothèque des écoles français d'Aténe et de Rome. Fasc. 44. & 45. Paris, 1886. (a továbbiakban: *Delaville Le Roulx*) I. 242. o.

³⁰ *Wylie*, III. 261–262. o.

³¹ *Atiya*, 1934. 54. o.

³² *Alois Brauner: Die Schlacht bei Nikopolis, 1396*. Breslau, 1876. 12., 25. o.; Beckmann Lancaster herceg egy fiáról szól, illetve nagy hangsúllyal említi Anglia szervező munkáját a hadjárat előkészítésében. *Gustav Beckmann: Der Kampf Kaiser Sigismunds gegen die werdende Weltmacht der Osmanen, 1392–1437*. Gotha, 1902. 6., 8. o.; *Gustav Kling: Die Schlacht bei Nikopolis im Jahre 1396*. Berlin, 1906. 19. o. Igaz, Kling nem csupán Fiorentinóra hivatkozott, ez utóbbi forrás hitelességét illetően kétségeit fejezte ki.

³³ *Ferdinand Šišić: Die Schlacht bei Nikopolis (25 September 1396)*. Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Hercegovina (Wien), 6. (1893) 306. o. (A mi történeti irodalmunkban Sisics Nándorként publikált, többek között a *Századok* hasábjain.)

zsef vagy 50 évvel azután Mályusz Elemér.³⁴ Nem csupán a nyugati források vezették azonban őket, hanem a magyar oklevélkiadó Fejér Györgyre is hagyatkozhattak. A Fejér által közölték szerint Zsigmond a csatában fogságba esett sok angol lovag kiváltásáért is kötelezettséget vállalt.³⁵ Érdekes módon még a nyugaton megjelent, idegen nyelvű magyar történeti munkákba is bekerült, hogy Nikápolynál harcoltak angol lovagok.³⁶ Engel Pál és Rázsó Gyula is elfogadta bizonyos számú angol jelenlétét.³⁷

Hellyel-közzel a mai összefoglaló hadtörténeti munkákban is meg lehet találni, hogy angolok is szolgáltak Nikápolynál, például nem is olyan régen John Laffin művében (*Dictionary of Battles*).³⁸ A nyugati hadtörténészek közül a mérvadónak tekintett – s a közép-európai középkori történelemben is jártas – Kelly DeVries legutóbbi munkájában is amellett érvelt, hogy angolok is harcoltak Nikápolynál, pedig őrá nem igazán mondható el, hogy túlon túl megbízna Atiya szavaiban. DeVries úgy véli, az angolok nem allokáltak önálló kontingenst, hanem Félelemnélküli János vezetése alatt vonultak fel.³⁹

³⁴ *Fiorentino*, 208. o.; *Wertner Mór*: A nikápolyi hadjárat 1396-ban. *Hadtörténelmi Közlemények*, 26. (1925.) 219. o.; mi több, Hómannál az szerepel, hogy „Henrik, Lancaster hercege,” ami képtelenség, hiszen akkor a herceg még John volt, fiát Henryt csak 1399-ben iktatták be Lancaster hercegségébe. *Hóman Bálint – Szekfü Gyula*: Magyar történet. Budapest, 1935–1936. II. 342. o.; Bánlaky Breit József azt írja, hogy maga a lancasteri herceg állt hadba 1000 lovagjával; s egyenesen egy francia-burgund-angol seregről szól; sőt, azt is megemlíti, hogy a hősiessen küzdő angol lovagok közül sokan estek fogságba is. *Bánlaky (Breit) József*: A magyar nemzet hadtörténelme. I–VIII. Budapest, 1929–1934. CD-ROM.; *Mályusz Elemér*: Zsigmond király uralma Magyarországon. Budapest, 1984. 106. o.; egy másik, korábbi munkában Bárczay Oszkár viszont nem tud angolokról. *Bárczay Oszkár*: Nikápoli. *Hadtörténelmi Közlemények*, 7. (1894.) 487–491. o.

³⁵ „Ad debita haec contrahenda Sigismundum R. H. auxiliarium, qui ex Anglia, Gallia, Italia, Belgio et aliunde tanto numero contra Turcas confluerant, vt facile centum et triginta millia efficeret, census et ad Nicopolim parte maxima incaptiuitatem incidentium redemptio coegit.” *Fejér*, *Codex diplomaticus*, X/8. CCXII. sz.; Fejér még az ún. Zsigmond-biográfiában is közli a Nikápolynál a burgundi trónörökös zászlaja alatt harcoló angolokat. „Cui in auxilium Dux Burgundiae venit, multique ex Galliis, et Alamania Nobiles; Anglici quoque, ex Italia etiam.” *Fejér*, *Codex diplomaticus*, X/8. CCCXXIII. sz.

³⁶ Tipton hívja fel a figyelmet, hogy az Egyesült Államokban szinte az 1960-as évekig egyedül hozzáférhető angol nyelvű Magyarország-történetben is ez szerepel: *Dominic Kosáry*: A History of Hungary. Cleveland, 1941. 57. o., idézi *Tipton*, 1962. 528. o., 3. j. (Kosáry elfogadja mind Derby grófja részvételét, mind a 10 ezer fős angol kontingensről szóló adatot, feltehetően Kupelwieser munkája nyomán.)

³⁷ *Engel Pál*: Magyarország és a török veszély Zsigmond korában (1387–1437). *Századok*, 129. (1994.) 2. 273–284., 275–276. o.; Engel ezt a megállapítását egy későbbi munkájában is fenntartja: *Engel*, 2001. 174. o.; Sőt, ennek a munkának az angol nyelvű változata is közli: *Pál Engel*: Saint Stephen's Realm. A History of Medieval Hungary 895–1526. London, 2001. 203. o. (E megállapítás alapján a mai angol történetírás is azon a véleményen van, hogy a magyar történetírásban is osztják azt a nézetet, hogy angolok is voltak a csatában. Andrew Ayttonnak, a kötet szerkesztőjének szíves szóbeli közlése.) *Rázsó Gyula*: A Zsigmond-kori Magyarország és a török veszély (1393–1437). *Hadtörténelmi Közlemények*, 20. (1973.) 415. o. 64. j. A csata modern, nyugati forrásokat is felhasználó értékelésére l.: *Veszprémy László*: A nikápolyi hadjárat és értékelése. *Iskolakultúra*, 7. (1997.) 3. 48–59. o.; egy még frissebb munka hasonló témában *Uő*: Some Remarks on Recent Historiography of the Crusade of Nicopolis (1396). In: *The Crusades and the Military Orders. Expanding the Frontiers of Medieval Latin Christianity*. (Szerk.: *Hunyadi Zoltán – Laszlovszky József*.) Budapest, 2001. 223–230. o.

³⁸ New York, 1995. Idézi, több hasonló jellegű munkával egyetemben, *Veszprémy László*: A nikápolyi hadjárat értékelése az újabb hadtörténetírásban. *Hadtörténelmi Közlemények*, 111. (1998.) 3. (a továbbiakban: *Veszprémy*, 1998.) 607. o.

³⁹ *Kelly DeVries*: The Effect of Killing the Christian Prisoners at the Battle of Nicopolis. In: *Crusaders, Condottieri, and Cannon. Medieval Warfare in Societies Around the Mediterranean*. (Ed.: *Donald J. Kagay – L. J. Andrew Villalon*.) (History of Warfare, 13) Leiden–Boston, 2003. 157., 160. o. A szerző egy korábbi munkájában is hasonlóképp foglalt állást, megemlítve John Beaufort jelenlétét. *Uő*: The Lack of a Western European Military Response to the Ottoman Invasions of Eastern Europe from Nicopolis (1396) to Mohács (1526). *The Journal of Military History*, 63. (1999.) 3. (July) 540–541. o.; DeVries legutóbb is cikket szentelt

Ha nincs konkrét, *közvetlen bizonyítékunk* az angol archív forrásokban a nikápolyi angol részvételtől, tévedne az összes történetíró, aki nyilvánvaló természetességgel beszél a csatában harcoló angolokról? Összes elbeszélő forrásunk hitelessége megkérdőjelezhető? Ha harcoltak is angolok a csatában, miért nincsenek adatok a fogságba esett lovagokról?⁴⁰ Az egyik legkézenfekvőbb érv az, hogy a nagyszámú foglyul ejtett nyugati nemes között nem találni angolt, pedig az elbeszélő források erre nézve igen megbízható adatokkal szolgálnak. Valóban, a foglyok listájában a burgundi-francia források nem közölnek angolokat. Az is igaz azonban, hogy a foglyokról nyerhető információk zöme a nevers-i gróf kontingensének tagjaira vonatkozik, a legértékesebb burgundi nemesekre, s nem csak az angolokról, de más kontingensek tagjairól is kevés szó esik, nem is beszélve az olyanokról, akik egyénileg, nem egy-egy nagy bárói kíséret részeseként harcoltak, vagy akár azokról, akiket, mivel nem kaphattak értük jelentős összegeket, megöltek a csata után. Még 1401–1402-ben is tudunk arról, hogy angol nemesek voltak oszmán fogságban, s lépéseket is tettek kiszabadításukra.⁴¹ A kiutat az jelenti e dilemmából, ha megnézzük, *közvetett források* alapján, hogy kik azok az angol lovagok, akikről valószínűsíthető, hogy részt vettek a keresztes vállalkozásban.

Elsőként azt kell megvizsgálnunk, milyen szerepe volt Angliának a keresztes hadjárat előkészítésében az 1390-es évek derekán. Mi az oka annak, hogy a kortársak mind meg voltak győződve, hogy angoloknak is kellett lenniük az ütközetben, sőt, úgy vélték, Anglia nélkül el sem indulhat egy nagy *passagium generale*.

A II. Richárd-kori Angliában óriási volt a keresztes elszántság és a vallásos lelkesedés. Minden lovagot az fűtött, hogy a *frontes guerrarum paganorum*-on harcolhasson.⁴²

Nikápolynak (igaz, ez utóbbit egy ismeretterjesztő folyóiratban tette közzé): The Battle of Nicopolis, 25 September 1396. *Medieval History Magazine*, 2. (2003.) October.

⁴⁰ Le Comte de Nevers Chef du Secours de France, fut fait prisonnier; Le Comte de Nevers, avec plusieurs Seigneurs, prisonniers en Hongrie. In: Histoire de Bourgogne. III. 150–154. o.; Okleveles források is szolgálnak információval a foglyokról: Prisonniers Chrétiens qui étoient en Turquie. In: Ordonnances des Rois de France, de la troisième race, recueillies par ordre chronologique. VIII. Paris, 1750. 315. o. Az előbbieket idézi *Richard Vaughan*: Philip the Bold. The Formation of the Burgundian State. London, 1962. 76. o.; a váltságdíj kifizetését illetően is állnak rendelkezésre forrásaink, mind a francia, mind a magyar levéltári anyagban, pl. Bibliothèque National de France, Paris, Collection de Bourgogne 69, fol. 204r–223v., idézi *Martin Kintzinger*: Westbindungen im spätmittelalterlichen Europa. Auswärtige Politik zwischen dem Reich, Frankreich, Burgund und England in der Regierungszeit Kaiser Sigmunds. Stuttgart, 2000. 243. o.; l. még: *Vaughan*, 73. sk. o., illetve *B.-A. Pocquet du Haut-Jussé*: Les chefs des finances duciales de Bourgogne sous Philippe le Hardi et Jean sans Peur (1363–1419). Suivi de Le retour de Nicopolis et la rançon de Jean sans Peur. Dijon, 1937. Nevers grófja és burgundi kísérete Bajazid szultánnak járó váltságdíjához Zsigmond is hozzájárult, s Velencét utasította, hogy a Magyarországnak a torinói béke értelmében járó évi 7000 forintnyi adót Burgundiának fizesse. Zsigmondkori Oklevéltár. (Szerk.: *Mályusz Elemér*.) Vol. I–II. Budapest, 1951–1958. (a továbbiakban: ZsO) I. 4604., 5365–66., 5373., 6017., 6059.; l. még: *Jean Richard*: Les prisonniers de Nicopolis. In: Nicopolis, 1396–1996. 75–84. o.

⁴¹ Egy Firenzében tartózkodó angol levele: Epistolario di Coluccio Salutati. (Ed.: *Francesco Novati*.) Roma, 1896. III. 672. o., idézi *Anthony Luttrell*: Chaucer's Knight and the Mediterranean. *Library of Mediterranean History*, 1. (1994.) (a továbbiakban: *Luttrell*, 1994.) 144. o., 61. j.

⁴² Egy krónika tanúsága szerint már 1388-ban igen nagy népszerűségnek örvendett, s igen széles körben elterjedt egy francia lovag látomása, arról, hogy a keresztény lovagság összefogása révén a Szentföld felszabadul: „habuit visionem quod transiret ad quoslibet Christianos in Europae partibus habitantes ut ipsi omnino dimitterent eorum bella et ad pacis redeant unitatem.” *Higden*: Polychronikon, 201. o.; *Norman Housley*: The Crusaders. Stroud, 2002. (a továbbiakban: *Housley*, 2002.) 151. o.

A király úgy tekintett magára, mint új *athleta Christi*-re, az egyház bajnokára (*zelator ecclesiae*), új, harcoss lovagkirályra, aki majd valóra váltja a kereszténység reményét, és beteljesíti azt a feladatot, amit előtte oly sok uralkodó próbált meg, sikertelenül, véghezvinni.⁴³ Az a páratlan kereszties buzgóság, ami Richárd udvarát jellemezte, Angliát egy időre mindenképpen a keresztény egyház védőpajzsává tette. A kereszties eszme egyik legnagyobb későközépkori propagátora, a „lánglelkű” Philippe de Mézières is elengedhetetlennek tartotta, hogy Anglia ifjú királya is részt vegyen a „nagy vállalatban,” hiszen ő az egyedüli ifjú és romlatlan uralkodó, az „Új Messiás,” akiben megvan a képesség, hogy teljesítse a kereszténység fő feladatát.⁴⁴ A kereszties szellem megújulását látták Angliában, az angol királyra pedig egyre inkább úgy tekintettek, mint a kereszties traktátusokban megálmodott, az egész kereszténységet vezető harcoss uralkodóra (*bellator rex*). Philippe de Mézières már 1384-ben felszólalt egy nagy kereszties hadjárat indítása ügyében, amelyet már nem egy-egy kisázsiai muszlim emír ellen kellene indítani, hanem az oszmán hatalom ellen, mivel az a keresztény Európa létét fenyegeti; az elsődleges cél a török kiűzése Európából. A hadjáratnak viszont alapvető feltétele az egész Európára kiterjedő, s leginkább Anglia és Franciaország között megkötendő tartós béke. Mézières volt az, aki konkrétan meg is fogalmazta, milyen szerepet szán Anglia ifjú királyának az indítandó *cruciata*-ban. 1389–1394 közé datálható, II. Richárdhoz írott levele a níkopolyi hadjárat kiindulópontjának is tekinthető. A kereszties gondolat prófétája is azt tartotta a legfontosabbnak, hogy a „legkeresztényibb királyság,” Anglia álljon a szerveződő kereszties sereg élére.⁴⁵ A keresztény világ legfőbb veszedelme a *divisio*, s csak akkor lehetséges szembeállni a törökkel, ha hosszú távon béke születik, elsődlegesen természetesen Franciaország és Anglia között. Anglia dicső lovagságának részvételét tehát a nagy vállalat alapvető feltételének tartotta.⁴⁶ Mézières levelében Richárd a „kereszténység ékköve” („dyamant”, azaz „Dieu amant”, Isten szeretete), akibe legfőbb bizalmát helyezi, hogy el fogja vezetni a keresztény fejedelmek seregét a Szentföldre, és kiűzi a hitetleneket Európából.⁴⁷ Richárdé lesz a Szentföld királysága is, mert az jogos spirituális öröksége („vostre royaume et propre heritage”).⁴⁸ Richárd és VI. Károly lesz az „új Roland és Olivér”, vagy az „új Arthur és Nagy Károly.”⁴⁹ Anglia nemesi társadalmára nagy hatással volt Mézières felhívása, sokan gyűltek „az öreg zarándok” zászlájához, hogy felvegyék a keresztet. A *cruciata* prófétája e célból új lovagrendet is alapított, a *Militia Passionis Jhesu Christi*-t, s „a passió lovagjai” számára új, a kereszties

⁴³ A Richárd-korabeli lovagi szellemre az angol udvarban I. J. L. Gillespie: *Richard II: Chivalry and Kingship*. In: *Uő.* (szerk.): *Age of Richard II*. London, 1997. 115–138. o.

⁴⁴ Szereplésére I. *Nicolae Iorga*: *Philippe de Mézières (1327–1405) et la croisade au XIVe siècle*. Bibliothèque de l'école des hautes études. Fasc. 110. Paris, 1896. Külön fejezetben méltatja *Alphonse Dupront*: *Le mythe de croisade*. Vol. I–IV. Paris, 1997. I. 256–298. o.

⁴⁵ *Philippe de Mézières*: *Une poure et simple epistre dun vieil solitaire des celestins de paris adressant a tresexcellent, &c. Richardt par la grace de dieu Roy d[']Angleterre*. Eredetije: *British Library Manuscripts, Royal MSS, 20 B. VI*. Kiadva *Philippe de Mézières*: *Letter to King Richard II*. (Transl.: *G. W. Coopland*.) London, 1976. (a továbbiakban: *Mézières*: *Letter to King Richard II*).

⁴⁶ *Philippe de Mézières*: *Nova Religio Passionis*. Oxford, Bodleian Library Manuscripts, Ashmole MSS 813.; 865.

⁴⁷ *Mézières*: *Letter to King Richard II*, 11–13., 64. o.

⁴⁸ *Mézières*: *Letter to King Richard II*, 102. o.

⁴⁹ *Mézières*: *Letter to King Richard II*, 70. o.

hadjárat mindenekfelettségét hirdető „vallást” is meghirdetett (*Nova Religio Passionis*).⁵⁰ Az új testvériség lovagjainak alapvető feladata az eretnek tanok, a wycliffizmus elpusztítása és az egyház uniója, mert csak azután vonulhatnak a lovagok egységben a pogány ellen, ha mögöttük Európa is egységben és békében áll.⁵¹ A Rend legfőbb patrónusa természetesen Lancaster hercege, John of Gaunt („Gandí János”) volt; mellette fi-vére, Edmund of Langley yorki herceg játszott kiemelkedő szerepet a hadjárat szervezésében, és képviselte határozott elszántsággal a törökellenes hadjárat ügyét.⁵² A „Passió Rendjének” lovagai esküt tettek, hogy nagy keresztes hadjáratban vesznek részt a török ellen.⁵³ A rendbe belépett Anglia báróságának színe-java, de sokan a király kegyencei, a „homines novi” újarisztokratái közül is.⁵⁴

Ezt a hihetetlen keresztes lelkesedést látva az ember úgy gondolná, hogy mindezek a lovagok valóban el is mentek a hadjáratba. Sajnos ennek megítéléséhez igen szűkösek a konkrét bizonyítékaink. Arra is találunk azonban példát, hogy ha a lovagi fraternitás tagjai maguk nem is tudtak ott lenni a keresztes seregben, képviselőikben elküldtek valaki mást, a család vagy esetleg a bárói familia, a háztartás egy-egy tagját (tudjuk például, hogy Gloucester hercege, vagy Northampton grófja nem lépett ugyan be a *Militia Passionis*-ba, arra viszont nagy súlyt fektettek, hogy a családjukat képviselje valaki, akár a család egy-egy távolabbi tagja, akár egy szerződéses „háztartási” (a háztartáshoz tartozó = familiáris) lovag (*retainer*).⁵⁵ Nyilvánvalónak tűnt, hogy az elkövetkező *passagium generale*-ban – ami majd más lesz, mint a megelőző korok *passagium particulare*-i – Anglia lovagsága kitüntetett szerepet fog játszani. Hatalmas várakozás, soha nem látott keresztes hevület előzte meg a hadjárat előkészületeit. Az utolsó pillanatig szinte biztosra lehetett venni, hogy nagyszámú angol vesz részt a Magyarországra induló seregben. Sem a pápai udvarban, sem a magyar király kancelláriájában, meg sem fordult senki fejében, hogy Anglia esetleg ki is maradhat a hadjáratból. Froissart például maga is mély-séges meggyőződésének adott hangot, hogy Anglia királya sikerre fogja vezetni a ke-

⁵⁰ *Philippe de Mézières: La Sustance de la Chevalerie de la Passion de Jhesu Crist*. Oxford, Bodleian Library, Ashmole MSS 813. fol. 4. Kiadva A. H. Hamdy: *Philippe de Mézières and the New Order of the Passion*. *Bulletin of the Faculty of Arts (of Alexandria University)*, 18. (1964).

⁵¹ *Mézières: Letter to King Richard II*, xxiii. o.

⁵² Rajtuk kívül egy nemesúr, Sir John Harleston számított Mézières szemében a hadjárat legelkötelezettebb hívének: „a vostre tres ame frere, [...] vostre tresame oncle, le duc de Wyork, et par messire Jehan de Harlestone, et autres tres vailant chevaliers, vos loyaux subgies.” *Mézières: Letter to King Richard II*, 105. o.

⁵³ Mézières egy új, a keresztre feszített Jézusnak szentelt lovagrendről szól, amelyet a keresztény világ hét nemzetének élén a francia és az angol király közösen vezetnek a Szentföld visszahódítására: „une nouvelle chevalerie du Crucefix qui doit estre mandee outremer devant les ii. roys, qui par la grace de Dieu feront le saint passage [...] de nouvel des vaillans chevaliers et hommes d’armes de vii. langages de toute la crestiente catholique [...] la cause principale si est pour la conquete de la terre sainte.” *Mézières: Letter to King Richard II*, 103–104. o.

⁵⁴ Például Rutland grófja, Thomas Mowbray, Nottingham grófja, az Earl Marshal, Henry Percy, Northumberland grófja, St. David püspöke, Lord le Despenser, Sir Hugh le Despenser, Lord Louis Clifford, Sir Thomas West, Sir William Feniston, Sir Ralph Percy, Sir Henry FitzHugh, Sir Thomas Erpingham, Sir Richard Aubrey/Albery, Sir Simon Felbrigg, Sir Robert Morley, Lord de Rochefort, Esquire Piteux, Esquire Richard Chelmesinch, Lord William Helemann, Sir Henry Guine (utóbbi kettőről nem tudjuk biztosan). *Atiya*, 1934. Appendix II., 134–135. o. A francia és német lovagok jelenléte (Rochefort, Piteux, Helemann) is bizonyíték arra nézve, hogy Richárd udvarában nagy, nemzetközi keresztes vállalkozást terveztek.

⁵⁵ *Atiya*, 1934. Appendix II., 134–135. o.

resztes hadjáratot.⁵⁶ Ezért kell megvizsgálnunk, hogy valójában szerepeltek-e ténylegesen angol lovagok, hiszen ha valaki beleássa magát a Nikápolyt megelőző évek diplomáciai iratanyagába, elolvassa a magyar, francia, burgundi, szentszéki, velencei stb. követjelentéseket, szinte elképzelhetetlennek tartja, hogy ne lettek volna angolok is jelen.

II. Richárd volt az egyik első keresztény uralkodó, aki hitet tett egy közös európai hadjárat eszméje mellett.⁵⁷ Az angol közvélemény is tudatában volt a török fenyegetésnek: azt, hogy a szultán Konstantinápoly után Európa ellen készül, már 1394-ben megemlíti egy angol krónika.⁵⁸ Az 1380-as évek végétől Anglia-szerinte imádkoztak a pogányok elleni keresztes hadjáratok sikeréért.⁵⁹ 1389-ben, s utána 1391-ben is felmerült egy közös angol–francia keresztes hadjárat gondolata, s Lancaster hercege fel is vette ez ügyben a kapcsolatot Merész Fülöp burgundi herceggel, és közös követet küldtek VI. Károly francia királyhoz.⁶⁰ 1392-ben, az amiens-i tárgyalások után, II. Richárd követet küldött Genovába, s a doge segítségét kérte, hogy a készülő keresztes hadjárata céljából bocsásson rendelkezésére hajókat!⁶¹ A francia korona sem késlekedett, VI. Károly is gályákat kért Genovától.⁶² II. Richárd már 1393. júniusa előtt csaknem az összes európai fejedelmet, köztük Zsigmond magyar királyt is egy közös *passagium generale*-ra szólította fel.⁶³ 1394-ben már konkrét tervek szöttek egy közös, angol–francia hadi vállal-

⁵⁶ Froissart, XV. 390.

⁵⁷ Máig vita tárgya, hogy Richárd, VI. Károly francia király, avagy Merész Fülöp burgundi herceg indította-e el elsőként a keresztes hadjárat szervezését. Anthony Goodman szerint már VI. Leó kis-örményországi király első nyugat-európai útja során, az 1380-as években elhintette az angol és francia udvarokban a *cruciata* gondolatát. *Anthony Goodman: John of Gaunt: the Exercise of Princely Power in 14th Century Europe*. Harlow, 1992. (a továbbiakban: *Goodman*, 1992.) 201. o. Froissart híres története okán – melyben VI. Károly király maga egészítette ki Leó szavait a keresztes hadjárat szükségességéről az 1392-es amiens-i béketárgyalásokon – sokan a francia királyt vélik a keresztes hadjárat eszmei atyjának. *J. J. N. Palmer: England, France and Christendom, 1377–1399*. London, 1972. (a továbbiakban: *Palmer*, 1972.) 199. o. A vitára – Zsigmond szerepéről is – I. *Szántó Richárd: Az angol–magyar kapcsolatok néhány vonatkozása az 1390-es évek elején*. In: „Magyaroknak eleiről”. Ünnepi tanulmányok a hatvan esztendő Makk Ferenc tiszteletére. (Szerk: *Piti Ferenc*.) Szeged, 2000. (a továbbiakban: *Szántó*, 2000.) 517. o.

⁵⁸ *Trokelowe*, 166. o.

⁵⁹ *The Westminster Chronicle 1381–1394*. (Ed.: *L. H. Hector – B. F. Harvey*.) Oxford, 1982. 432–435. o.

⁶⁰ Közös követ, erről tanúskodik a Wenzel által is közölt oklevél szövege: „dispositio ac dominorum [...] Ducum Lancaster.” *Wenzel Gusztáv: Magyar diplomáciai emlékek az Anjou-korból*. Acta externa Andegavensia. I–III. Budapest, 1874–1876. (a továbbiakban: ADE) III. 475. sz. 757. o.; 1391. december 23.: a követ a később a nikápolyi csatában is részt vett Guy de La Trémoille, Sully ura volt. *J. J. N. Palmer: Anglo–French Peace Negotiations, 1390–1396. Transactions of the Royal Historical Society 5th Series*, 16. (1966.) (a továbbiakban: *Palmer*, 1966.) 81. o.; Az 1389-es tárgyalásokra I. *Housley*, 2002. 151. o.

⁶¹ II. Richárd levele Antonio Adornóhoz, 1395. októbere: *The Diplomatic Correspondence of Richard II*. (Ed.: *Edouard Perroy*.) (Camden 3rd Series XLVIII, Royal Historical Society, London, 1933. (a továbbiakban: *The Diplomatic Correspondence of Richard II*) 225. sz.; *Palmer*, 1972. 199. o.

⁶² *Chronique du religieux de Saint-Denis*, II. 122–124. o.; *Chronique des quatre premiers valois, 1327–1393*. (Ed.: *Simeon Luce*.) Paris, 1862. 326., 335. o.; a francia király szerepéről a keresztes hadjárat szervezésében I.: *Jean-Claude Lemaire: Le Roi empoisonné 1380–1422. La vérité sur la folie de Charles VI*. Paris, 1977.

⁶³ *The Diplomatic Correspondence of Richard II*, 183. sz.; Richárd nem az első angol király volt, aki egy közös európai *cruciata* tervét szövögette. 1286-ban – miután megjárta a keresztes hadat Szent Lajossal 1269-ben – I. Edward eljutott arra a felismerésre, hogy a Szentföld visszafoglalása csak a nemzetek összefogásával, egy minden korábbinál szélesebb együttműködéssel valósítható meg. Igen vehemens „bombázta” is kérélmivel a Szentszéket, hogy hirdessen nagy keresztes vállalatot. 1293-ban meg is kapta a pontifexi jóváhagyást. I. Edward keresztes tervei: PRO Chancery Miscellanea. C 47/29/2/No. 2.; PRO Exchequer. Treasury of Receipt. Diplomatic Documents. E 30/1539.; I. még *Simon D. Lloyd: The Lord Edward’s Crusade, 1270–1272: Its Setting and Significance*. In: *J. Gillingham – J. C. Holt* (Ed.): *War and Government in the Middle Ages*:

kozásról,⁶⁴ sőt, egy 1394-es oklevélből már egy közös, angol–francia–burgundi–magyar szövetség terve sejlik fel.⁶⁵

Mézières más munkáiban is, például „Az öreg zarándok álmá”-ban (*Le songe du vieil pélerin*) is nagy szerepet szánt Anglia lovagságának a török elleni hadjáratban. A műben részletes stratégiai tervezet is szerepel, többek között arról, hogy mi lenne az optimális útvonal – a szárazföldön – Angliától egészen Konstantinápolyig.⁶⁶ Más keresztes propagátorok, mint például Remete Róbert (Robert l’Ermitte) is úgy vélekedtek, hogy Anglia részvétele alapvető fontosságú.⁶⁷ Róbert maga vitte Mézières Richárd királyhoz írott levelét angol földre 1395. májusában, és Anglia-szerte tartott prédikációiban fegyverbe szólította Anglia nemességét a pogány hitetlenek ellen.⁶⁸ A remete szavának óriási tekintélye volt a kereszténységben, így miután személyesen is felkereste, és maga kérte Anglia lovagságának „virágait,” Lancaster és Gloucester herceget, valamint Sir Thomas Percy-t, az egész angol nemesség szívvel-lélekkel kiállott a keresztes *passagium* mellett.⁶⁹ Róbert prédikációi már az 1393–94-es leulingheni béketárgyalásokon nagy hatást gyakoroltak az angol udvar politikáját nagyban meghatározó Lancaster hercegre, a király nagybátyjára.⁷⁰ A remete az angol udvarban az „Isten által Angliának küldött különleges követ” kitüntető címet kapta. Richárd királyra még nagyobb benyomást tett, így érkezése után rögtön gyakorlati előkészületeket tettek a keresztes sereg felállítását illetően.⁷¹ II. Richárd utasította a leulingheni tárgyalásokon Angliát képviselő nagybátyját, Lancaster és Gloucester herceget, hogy amilyen gyorsan csak lehet, egyezzenek meg annak érdekében, hogy a török fenyegetés ellen hathatósan fel lehessen lépni.⁷² Az 1393-as angol–francia szerződésben már szerepelt egy záradék arról, hogy közösen fognak egy törökellenes hadjárat elindításán munkálkodni.⁷³ Az angolokban buzgó keresztes hevü-

Essays in Honour of J. O. Prestwich. Woodbridge, 1984. 120–133.; PRO Special Collections: Papal Bulls: SC 7/30/19.; PRO Special Collections. Papal Bulls. SC 7/31/20.; IV. Miklós pápa hozzájárulása: PRO Special Collections. Papal Bulls. SC 7/30/1. Egy közös angol–francia hadjárat terve azután is szinte állandóan napirenden volt, és sem látszott teljesen megvalósíthatatlannak, még a Százéves Háború idején sem. (Az első komolyabb tervezet IV. Szép Fülöp és II. Edward között született a XIV. század első évtizedének a végén. PRO Chancery Miscellanea. C 47/27/8/No. 56.

⁶⁴ Palmer, 1972. 197. o.

⁶⁵ ADE III. 474. sz.; 757. o.

⁶⁶ *Philippe de Mézières: Le Songe du Vieil Pélerin.* (Transl.: G.W. Coopland.) London, 1969. Book III., passim.

⁶⁷ A „Remete” a normandiai származású Robert le Mennot volt. In: *Froissart*, XV. 1392–1396.: 190–201. o.; *Philippe de Mézières: Letter to King Richard II*, xxiii. o.

⁶⁸ „en multipliant par la vertu de la croix la sainte foy catholique par toutes les parties d’Orient, et lá monstren en Dieu la valliance de la chevalerie d’Angleterre et de France et des nos autres freres crestiens.” *Froissart*, XV. 388. o.

⁶⁹ *Froissart*, XV. 194–195. o.

⁷⁰ A tárgyalásokra (az első sorozat 1390 júniusában nyílt meg; a második 1393 nyarán) l. Palmer, 1966. 83–84. o.

⁷¹ *Mézières: Letter to King Richard II*, xxiv. o.

⁷² Szántó, 2000. 521. o.

⁷³ *Françoise Autrand: La paix impossible: les négociations franco-anglaises à la fin du 14e siècle.* In: *Nicopolis, 1396–1996: Actes du colloque international. Textes publiés par Jacques Paviot et Martine Chauney-Bouillot. Annales de Bourgogne*, 68. (1996.) 3. (Dijon, 1997.) (a továbbiakban: *Nicopolis, 1396–1996.*) 17. o.

letnek Európa-szerte híre ment, így mindenki, maga Zsigmond is nagy reményekkel véseltetett az induló hadjáratral kapcsolatban.

Hogy még jobban megértsük, miért volt ekkora keresztes lelkesedés Richárd király Angliájában, meg kell vizsgálnunk egy kissé az uralkodó személyiségét. Már gyermek-kora óta lovagnak nevelték, hiszen ő volt az „ideális lovag,” a lovagság mintaképének nevezett Fekete Herceg, Edward egyetlen fia. Anglia királyainak I. Edward óta „örökség” volt a keresztes hadjárat fogadalmá: I. Edward fiatal korában járt ugyan Palesztinában, de önálló, nagy vállalkozást, ami a siker reményével kecsegtetett volna a Szentföld visszafoglalását illetően, nem vezetett, ezért utódaira hagyta a fogadalmat. Az örökség „materializálódott” is, Anglia királyai, akárha uralkodói insignium lett volna, egy könyvet örökítettek, utódaikra: a Westminsteri Könyvtár egyik kincsét, a kis-örményországi Hetum herceg (más néven Corycosi Hayton) munkáját, a *Flos Historiarum Terre Orientis*-t.⁷⁴ Szinte ugyanilyen jelentőségű volt az az oxfordi kézirat, amit *Via ad terram sanctam* néven ismerünk, és az angol lovagság számára részletezi egy keresztes hadjárat útvonalát.⁷⁵ Mivel I. Edward óta egyetlen angol király sem teljesítette be a Nyakigláb által rájuk testált fogadalmat, mindenki II. Richárdtól várta azt.⁷⁶

A keresztes hadjárat másik nagy prófétája, a költő Eustache Deschamps is azok közé tartozott, akik magától értetődőnek tartották Anglia részvételét. Versei, melyekben arról szól, hogy az angol és a francia király hogyan indul a császárral kéz a kézben a Szentföld visszafoglalására, igen népszerűek voltak a westminsteri udvarban is.⁷⁷ Deschamps figyelemmel követte a nikápolyi hadjárat eseményeit, sőt a csatában elesetteknek is szentelt egy költeményt (*Pour les Français Morts à Nicopolis*), amiben a Nikápolynál elesett angol lovagokról is megemlékezett.⁷⁸

A közvetett bizonyítékok alapján azt mondhatjuk, minden abba az irányba mutat, hogy az angolok részt vettek a nikápolyi csatában – s van olyan mai angol kutató is, aki ennek alapján valószínűsíti is azt.⁷⁹ Adrian Bell elsődlegesen II. Richárd udvarának keresztes szellemiségét vizsgálja, s művészettörténeti módszereket alkalmazva felteszi: elképzelhetetlen, hogy ne lett volna angol lovag Nikápolynál. Richárd keresztes elszántságának megértéséhez kiváló ikonográfiai evidenciát ad számunkra egy kétszárnyú táblakép, az ún. wiltoni diptikhon.⁸⁰

⁷⁴ Christopher Tyerman: *England and the Crusades*. Chicago and London, 1988. 281. o.

⁷⁵ Oxford, Bodleian Library, Ashmole Manuscripts. MS 342. folios 1–6. f. 1.; f. 2.

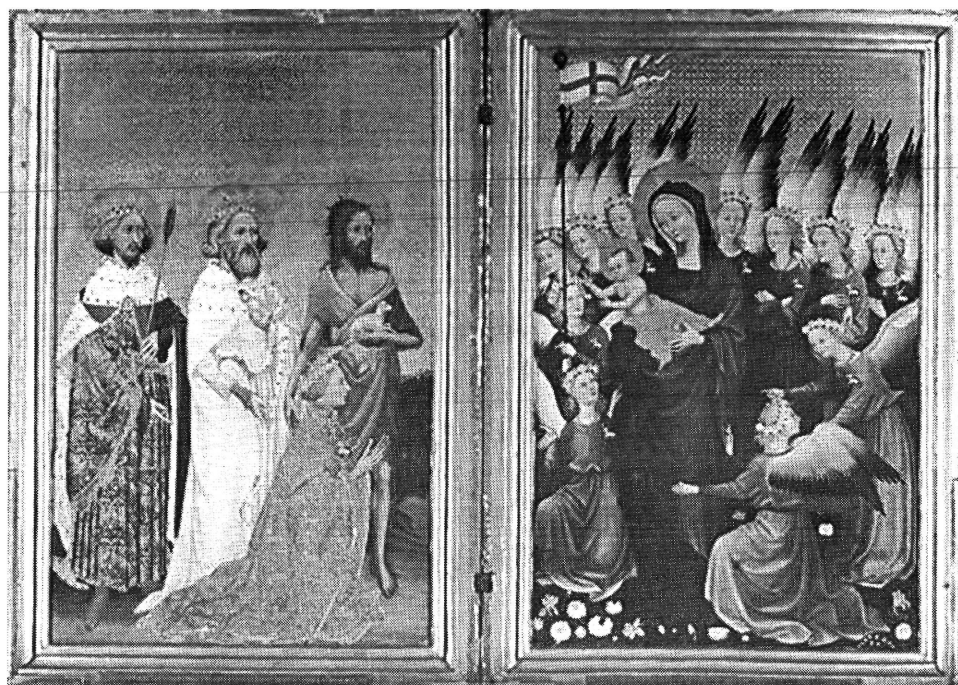
⁷⁶ Palmer, 1972. 180. sk. o.

⁷⁷ *Exhortation a la Croisade / celle conquist; soyons donc exité / De faire autel: longues treves prenons, / Se paix n'avons a nostre volenté. / Le Roy des Frans, d'Espagne requerons, / Cil d'Arragon, d'Angleterre; querons / Le prestre Jehan, des Genevois l'octroy, / Veniciens, Chypre, Roddes: Le Roy / De Portugal; Navarre alons requerre; / Pappé, empereur, mettez vous en courroy / Pour conquerir de cuer la Sainte Terre. [...]* Eustache Deschamps: *Œuvres complètes*. Vol I–XI. (Ed.: *Queux de Saint-Hilaire*.) Société des anciens textes français. Paris, 1878–1903. I. 139. o.

⁷⁸ L'an mil .CCC. III^{xx}., en Turquie, / Sur le septembre, adjoit encor .XVI. ans, / Ot maint baron et le roy de Hongrie, / Francois, Anglois, Bourgignons, Alemans [...] Eustache Deschamps: *Œuvres complètes*. VII. 66–67. o.

⁷⁹ Bell, 22. o.

⁸⁰ The National Gallery, London. *M. V. Clarke: The Wilton Diptych*. In: *M. V. Clarke: Fourteenth Century Studies*. Oxford, 1937. 272–292. o.; Palmer, 1972. 205., 242–244. o.; Tyerman, 297–300. o.

A wiltoni diptichon előlapja

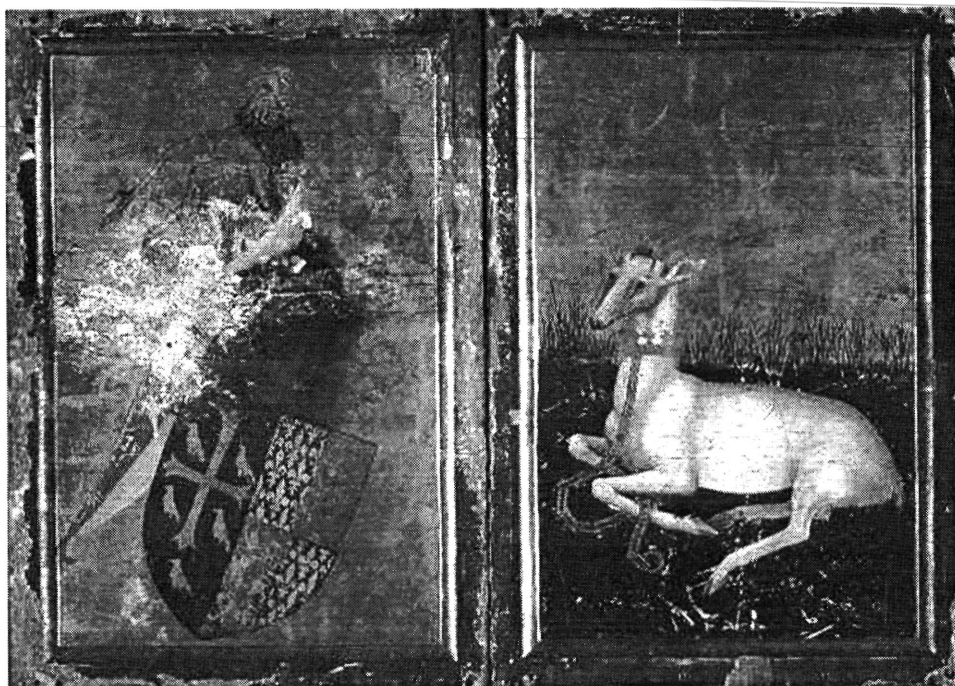
Ikonológiai elemzése alapján kijelenthető, hogy a táblakép a király keresztényi fogalmának és keresztes eltökéltségének a szimbóluma, s keletkezése éppen a Nikápolyt megelőző évre, 1395-re datálható.⁸¹

A diptikhont szemlélve sejthető, miért gondolhatta a keresztény Európa, hogy Richárd a kiválasztott, aki győzelemre viheti a keresztény seregeket, s miért fűzött nagy reményeket az angol király részvételéhez. A király úgy jelenik meg az ábrázoláson, mint egy „romlatlan ifjú,” szűzies, vérrel-háborúval még be nem szennyezett „tisztá kéz,” aki egyedül tud szembeszállni a Pokol erőivel.⁸² A táblakép ábrázolása közvetlen kapcsolatban áll Mézières levelének Richárdra osztott karakterével: „Isten báránya” ő, az „Ég választottja,” új Messiás: a festményen Richárd éppen felveszi a keresztet, s előtte az *Agnus Dei* tartja Szent György keresztes zászlaját, amit egy Égből kinyúló angyal hoz, és a gyermek Krisztus áld meg.⁸³ Richárdot a fehér szarvasűnő jelvényével ábrázolják, ami a középkori ikonográfiában és imagológiában a „nagy keresztes vállalatot,” a „mindennél magasabb fokú keresztes fogadalmat” jelképezi – például, amikor az ember min-

⁸¹ *Eleanor Scheifele*: Richard II and the Visual Arts. In: *Anthony Goodman – James Gillespie* (szerk.): *Richard II. The Art of Kingship*. Oxford, 1999. 265. o.; *Maurice H. Keen*: *The Wilton Diptych: the Crusading Context*. In: *The Regal Image of Richard II and the Wilton Diptych*. (Ed.: *D. Gordon – L. Monnas – C. Elam*.) London, 1997. 189–196. o.

⁸² *Tyerman*, 300. o.

⁸³ *Scheifele*, 267. o.

A wiltoni diptichon hátlapja

denéről, minden világi vagyonáról, világi életéről is lemond, csak hogy teljesítse fogadalmát, és a Szentföldért harcoljon.⁸⁴ Egyértelműen kapcsolatban áll a táblakép Mézières Passió-rendjével: többek között a diptichon Krisztus-alakjának töviskoronája is a gyakorta használt passió-jelkép. A művészettörténészek a táblaképen ábrázolt zászlót tartják a Militia Passionis valódi zászlajának (vörös-fehér György-kereszt, a tetején egy glóbuszal).⁸⁵ Mi több, hogy Richárd fogadalma nem csupán egy személyes eskü, azt az bizonyítja, hogy a képen a király maga az egész dinasztiát, s ily módon az egész királyságot, az egész nemességet képviseli: rajta van a vállán az ún. *planta genista*, a rekettyeág, amely az angol ikonográfiában abban az időben a *Plantagenet* Angliát jelképezte.⁸⁶

⁸⁴ Marosi Ernő: A középkor művészete. Budapest, 1998. II. 1250–1500. 133. o.

⁸⁵ Clarke, 283–294. o. Magán a glóbuszon egyes művészettörténészek térképészletet vélnek látni, azon zöld szigetet, rajta soktornyos várral, ami Britanniát jelképezi. Dillian Gordon: Making and Meaning: The Wilton Diptych. London, 1993. 664–666. o.

⁸⁶ Ez abban is megnyilvánult, hogy abban az időben akarta Richárd szentté avatni dédapját, II. Edwardot; illetve akkor ért tetőpontjára a Richárd által igen nagymértékben ápolat „nemzeti szent,” Hitvalló Edward kultusza. A szent előddel kívánt Richárd leginkább azonosulni, óriási adományokkal halmozta el a Hitvalló ereklyéjét a Westminsteri Apátságban. Nigel Saul: Richard II. New Haven, 1997. (a továbbiakban: *Saul*, 1997.) 311–313., 323. o. A diptichonon is Hitvalló Edward és Mártír Edmund, azaz az angol szentek láthatók Richárd mellett, sőt, Richárd címere mellett Hitvalló Edwardét is ábrázolták. Scheifele, 266. o. Edward címerét már az 1380-as évek végén beépítették Richárd személyes címerébe: Nigel Saul: The Kingship of Richard II. In: Anthony Goodman – James Gillespie (szerk.): Richard II. The Art of Kingship. Oxford, 1999. 37–58. o. (a továbbiakban: *Saul*, 1999.) 42. o.

Azaz nem csupán maga a király vállalta a keresztes hadjáratot, hanem az nemzet teste, a nemesség is.⁸⁷

Minden arra utal, hogy Anglia igenis készült a hadjáratban való részvételre, sőt, abban vezető szerepet kívánt játszani.

Az első diplomáciai kapcsolatfelvétel az angol királyság és Magyarország között a keresztes háború ügyében 1392-ben történt, amikor Henry Bolingbroke, Derby grófja, Lancaster hercegének elsőszülöttje (a későbbi IV. Henrik király) poroszországi keresztes hadjáratáról a Szentföldre utazván Zsigmond királlyal tárgyalt.⁸⁸ Derby elszámolásából kiderül, hogy nem „magánúton” járt Zsigmondnál, hanem apja, Lancaster hercege megbízásából, feltehetően egy keresztes hadjáratot előkészítendő, azaz komoly állami feladatot is ellátott.⁸⁹ Erről tanúskodik az a tetemes summa, amit Derby apanázként kapott apjától az utazásaira.⁹⁰ Ugyanezt látszik alátámasztani, hogy nem sokkal Zsigmonddal való találkozása után, a Szentföldre vezető út során, Jakab ciprusi királlyal, és a johanniták fejével, Heredia nagymesterrel is tárgyalt, valószínűleg szintén a keresztes vállalkozás ügyében.⁹¹ Henry tehát nem csupán egyszerű zarándok volt, komoly diplomáciai feladatokot is ellátott. Ezt látszik igazolni az is, hogy folyamatos kapcsolatban állt apjával: John of Gaunt követek útján állandó érintkezésben állott fiával, akihez nem sokkal a Luxemburgi Vencellel és Zsigmonddal való találkozási előtt érkezett meg Londonból a Lancaster-família egyik tekintélyes személyisége, Sir Thomas Erpingham. Feltehetően újabb instrukciókat adott a fiatal Bolingbroke számára a Luxemburg-tárgyalásokat megelőzően.⁹² Nem lehet véletlen, hogy Zsigmond nem sokkal azután fordult a keresztény

⁸⁷ Bell, 22. o.

⁸⁸ Egy krónikaíró szerint igen nagy tisztelettel fogadták és ajándékokkal halmozták el. „Nam de Prussia versus Hungariam, pertransivit, ubi, a rege Hungarorum honorabiliter receptus, magnis muneribus decoratus est.” *John Capgrave: De illustribus Henricis.* (Ed.: Francis Charles Hingeston.) London, 1869.; reprint: Liechtenstein, 1970. (Rerum Britannicarum medii aevi scriptores. Rolls series, 7.) 100. o.; Atiya még azt is tudni vélte, hogy Budán töltött néhány napot Zsigmond palotájában. Atiya, 1934. 37. o.; Valószínűbb azonban, hogy a magyar–morva határon, illetve Bécsben tárgyaltak Zsigmonddal, mint azt a német és angol történetírók Derby lovagi háztartásának elszámolásai alapján bizonyította is. *Joseph Caro: Das Bündnis von Canterbury. Eine Episode aus der Geschichte des Constanzer Concils.* Gotha, 1880. 15. o.; *Otto Prutz* (szerk.): *Rechnungen über Heinrich von Derby's Preussenfahrt 1390–1391, 1392.* Leipzig, 1893. lxxxiv–lxxxviii. o.; *Expeditions to Prussia and the Holy Land made by Henry, Earl of Derby, in the years 1390–1391 and 1392–1393.* (Ed.: Lucy Toulmin-Smith.) (Camden Miscellany New Series, LII) London, 1894. (a továbbiakban: *Toulmin-Smith: Expeditions*) 194–195. o. A IV. Henrik-monográfusok is tényként kezelik Zsigmond és Derby megbeszéléseit. Kirby, 37. o.; *J. D. Griffith-Davies: King Henry IV.* London, 1935. 70. o.; *Kenneth Bruce McFarlane: Lancastrian Kings and Lollard Knights.* Oxford, 1972. (a továbbiakban: *McFarlane, 1972.*) 39. o.; Derby grófja ajándékot is kapott Zsigmond királytól, Luxemburg címerével díszített (hímzett) harisnyát (kamáslit, „caligiae”), illetve egy üveg, a király bécsi, a Duna északi partján lévő palotájából hozatott magyar bort. Egy másik költségjegyzék szerint Henry gróf Zsigmond palotájából lószerszámot is kapott. Henry háztartási elszámolásai (Earl of Derby Wardrobe Accounts) 1393. április 4-én közlik. *Lucy Toulmin-Smith: Expeditions, lviiii., 194–195., 285. o.*

⁸⁹ Feltételezi ezt például Martin Kintzinger is: *Kintzinger, 2000.* 235. o.

⁹⁰ Derby nem csak tekintélyes összeget kapott poroszországi és szentföldi útjára a Lancaster-udvartól – első útjára több, mint 4400 fontot, egy báró átlagos évi jövedelmének a többszörösét, a legvagyonosabb angol lord, Lancaster hercege jövedelmének majdnem a felét; a másodikra is majdnem egy vagyton, csaknem 5000 fontot – hanem ezen kívül még évi 2000 londoni márka (1 márka = 2/3 font) mellett még 1000 márka különleges jutásban is részesült *donumként* a királytól. *Toulmin-Smith: Expeditions, xlviii. o.; M. Barron* (Ed.): *The Reign of Richard II. Essays in Honour of May McKisack.* London, 1971. 168. o.; *Goodman, 1971.* 154. o.

⁹¹ Kirby, 38. o.

⁹² *Griffith-Davies, 69. o.*

fejedelmekhez segítségért a török ellen, miután Derbyvel tárgyalta, és biztosítékot kapott egy esetleges angol részvételre a keresztes hadjáratban. Zsigmond felhívása 1393. november 29-én érkezett a francia udvarba, miután Derby hazaért, és 1393. júniusában maga Richárd király is felvetette a *cruciata* ügyét a franciáknak.⁹³ Az sem véletlen, Lancaster hercege nem sokkal Derby tárgyalásai után találkozott Leulinghenben a keresztes hadjárat másik apostolával – a személyesen is érintett – VI. Leó kis-örménysorsági királlyal, és tárgyalta vele az indítandó keresztes hadjáratról.⁹⁴

Derby elsőként IV. Vencelt kereste fel, s abban reménykedett, a császárt is be tudja vonni a keresztes háborúba. A prágai találkozó azonban kiábrándította: a részeges cseh király semmiféle érdeklődést nem mutatott a kereszténység ügye iránt. Így fordult Derby figyelme egyre inkább Zsigmond felé, s ha nem is tervezte, hogy Magyarországra látogat, mégis találkozót kért a magyar királytól.⁹⁵ Ezért történhetett, hogy ugyan tárgyalta Zsigmonddal, „hivatalos” magyarországi követségre nem került sor.⁹⁶ Mivel Zsigmond 1392. szeptember 25-én Trencsénben, majd a következő hónap végén Nagyszombatban volt, feltehetően a morva határon találkozott Derbyvel, s ha a király nem is, kísérete, vagy udvartartásának egy része elkísérte őt a Luxemburgok bécsi palotájába, valószínűleg a későbbi együttműködés menetrendjét kidolgozandó.⁹⁷ Derby október 29-én ért Brünnből a magyar határszélen fekvő Gödingbe.⁹⁸ A gróf, ahelyett, hogy egyenesen Bécsbe ment volna, átkelt a Morván és Gödingtől nem messze kiterőt tett, a magyar határon fekvő Weisskirchen felé, s találkozott Zsigmonddal, aki október 25-én indult el Nagyszombatból.⁹⁹ Henry november 1-ig maradt Weisskirchenben.¹⁰⁰ A találkozó helyszíne lehetett akár Weisskirchen, azaz a karnyújtásnyira lévő, Gödinggel/Hodonínnal szembeni Holics/Újvár vára, vagy a kissé távolabbi Szakolca is.¹⁰¹ A gróf november 2-án

⁹³ Chronique du Religieux de Saint-Denys, II. 112–113. o.

⁹⁴ Palmer, 1972, 199. o.

⁹⁵ Nemrégiben Szántó Richárd bizonyította be tanulmányában, hogy Zsigmond és Derby grófja valóban találkozott. *Szántó Richárd: Derby grófja közép-európai utazása.* In: Középkortörténeti tanulmányok. A III. medievisztikai PhD-konferencia előadásai. (Szerk.: *Weisz Boglárka.*) Szeged, 2003. 151–158. o. (a továbbiakban: *Szántó*, 2003.) Szántó korábban is érintette e témát: *Szántó*, 2000. 519–520. o. Más úton, de magam is erre a következtetésre jutottam, szinte ugyanabban az időben, mint Szántó. *Bárány Attila: Angol–magyar kapcsolatok a későközépkorban, 1301–1437.* III. fejezet. Gödöllő, megjelenés alatt.

⁹⁶ *McFarlane*, 1972. 39. o. Vencel henye, nemtörődöm viselkedéséről és korhely iszákosságáról egyébként több nyugati forrás is megemlékezik: *Tuck*, 1978. 112. o.

⁹⁷ Szeptember 25–27.: Trencsén; Október 18–25.: Nagyszombat/Tyrnau. Itinerar König und Kaiser Sigismunds von Luxemburg, 1368–1437. (Ed.: *Jörg K. Hoensch.*) Warendorf, 1995. (a továbbiakban: *Itinerar*) 57. o.

⁹⁸ Derby itineráriuma: *Du Boulay*, 166. o.

⁹⁹ Zsigmond október 25-én még Nagyszombatban volt: *Itinerar*, 57. o.; Oklevelet is adott ki: ZsO I. 2653., 2655–2659., 2661. sz.

¹⁰⁰ Prutz és Toulmin-Smith is az Olmütz melletti morvaországi Weisskirchent azonosították e helyllyel, s nem igazán értették, mit csinált Henrik jónéhány mérföldnyire északnyugatra. Valóban létezik egy moravországi Weisskirchen is. *Prutz*, 175–176. o.; *Toulmin-Smith: Expeditions*, lxxiv., 193. o.; *Szántó*, 2003. 154–155. o. Weisskirchen vagy Weissenkirch volt a német neve egyébként a magyar határon fekvő Holics-Újvár várának is, ahol sokkal valószínűbb, hogy a találkozó lezajlott. Magam a találkozó helyeként az újvári várat feltételezem. Szántó úgy véli, a találkozó valahol Nagyszombat és Holics között történhetett, illetve egy harmadik Weisskirchent is valószínűsít a térségben, Pozsonyfehéregyház, Nagyszombat mellett. *Szántó*, 2003. 155. o. Magam úgy vélem, ez utóbbi nem valószínű, mivel akkor már egyszerűbb lett volna Pozsonyba menni.

¹⁰¹ Holics/Újvár/Alba Ecclesia neveire (magyarul Fehéregyház) I. *Engel Pál: Királyi hatalom és arisztokrácia viszonya a Zsigmond-korban (1387–1437).* Budapest, 1977. (a továbbiakban: *Engel*, 1977.) 165–166. o.;

már Drösing/Driesen faluban volt, és két nap múlva ért Bécsbe.¹⁰² Nem tudjuk azonban, hogy Zsigmond hol járt ezekben a napokban, itineráriuma sajnos nem ad rá módot, hogy kiderítsük. Annyit tudunk, hogy november 1-től 11-ig Visegrádon volt. Így október 29-én el kellett indulnia Holicból, vagy ha 30-án indult, rohamtempóban kellett haladnia, hogy 1-jére Visegrádra érjen. Később Zsigmond Budára távozott, így valószínűleg Bécsben már nem találkozott a gróffal (bár Toulmin-Smith november 6-án, Bécsben is feltételez egy találkozót.¹⁰³) Azért kellett a Morva-menti találkozót megszervezni, mert a király egy szerbiai hadjárat előkészítésével foglalatzkodott, s decemberben már a harctéren is volt; serege pedig jóval előtte járt.¹⁰⁴ Sőt, azt mondhatjuk, hogy a szerbiai hadműveleteket is csak azért hagyta ott, hogy Derby grófjával találkozhassék. Több kutató szerint nem elképzelhetetlen, hogy a gróf azért tett kitérőt Magyarország felé, mert már itt harcolni akart a törökkel. (Erre, és keresztes elkötelezettségére a későbbiekben is utal egy, már IV. Henrik királyként írott levelében: apjához hasonlóan a „kereszténység Új Messiása” kívánt lenni, és a keresztes hadak élére vágyott állni.¹⁰⁵) Otto Prutz értelmezése szerint Zsigmond megértette a gróffal, adott pillanatban nem sok értelme lenne a hadakozásnak, de ha nagyobb angol kontingens élén, nemzetközi lovagsereg részeként jönne, az sokkal többet segítené, s feladata éppen ennek előkészítése az angol udvarban.¹⁰⁶ Sajnos konkrétan nem tudjuk, miről tárgyaltak, annyit viszont igen, hogy a tárgyalások után, november 5-én Henry már el is küldte a Lancaster-ház heroldját Angliába, illetve apjához: olyan súlyú dolognak kellett történnie, amiről rögtön értesítenie kellett Lancaster herceget, ráadásul a háztartás egy magas rangú tagja, egyik legmegbízhatóbb embere útján.¹⁰⁷ Erre a levélre reflektálhatott II. Richárd, amikor – 1393. júniusa előtt – Zsigmondnak, Luxemburgi Vencelnek és III. Habsburg Albertnek írt levelében keresztes háborúra szólította fel őket.¹⁰⁸ A gróf ezután, Jeruzsálemből visszatérően, Amiensbe sietett, hogy útja eredményeit a béketárgyalásokon részt vevő apja és VI. Károly francia király elé tárja.¹⁰⁹

Engel Pál: Magyarország világi archontológiája, 1301–1457. I–II. Budapest, 1996. (a továbbiakban: Archontológia) I. 327. o.

¹⁰² Prutz, 175–176. o.; Toulmin-Smith: Expeditions, 193. o.

¹⁰³ Toulmin-Smith: Expeditions, lviii., 195. o.

¹⁰⁴ „in descensu regn. campo in regno Rasciae”: Itinerar, 57. o.

¹⁰⁵ IV. Henrik Abesszínia császárához írott levele: Royal and Historical Letters during the Reign of Henry the Fourth. (Ed.: C. F. Hingeston.) Vol. I–II. (Rerum Britannicarum Medii Aevi Scriptores. Rolls Series, 18.) London, 1860.; reprint: Nenteln, Liechtenstein: 1964–1966. I. 421–422. o.; Tyerman, 286. o. Henrik maga is lelkesen agítált a keresztes eszme érdekében: Angliába hazafelé például egy Palesztinából hozott áttért szaracént „léptetett fel” az európai udvarokban, aki az oszmánok hódító törekvéseiről beszélt. Toulmin-Smith, Expeditions, 254. o. Egyébként a Jeruzsálemből visszatérő Henry gróft mindenhol úgy fogadták, mint a keresztes eszme új vezérét, a hitetlenek elleni küzdelem új apostolát, aki meg fogja segíteni a kereszténységet a pogányok ellen. A kortársak meg voltak győződve, hogy zárandokútja már egy nagy passagium előkészítésének a része, és igen sokat vártak tőle, az „ideális fejedelemtől”. Ezért is részesülhetett abban a kegyben többször is, hogy felfestethette fel saját címerét és a Lancaster-ház színeit amerre járt, például Prágában és Velenében is, a Szent Márk Székese gyházban. Toulmin-Smith, Expeditions, 234–235. o.

¹⁰⁶ Prutz, lxxxviii. o.

¹⁰⁷ Toulmin-Smith, Expeditions, 311. o.

¹⁰⁸ The Diplomatic Correspondence of Richard II, 183. sz.; Derby Bécsben III. Habsburg Alberttel is találkozott: Szántó, 2003. 155. o.

¹⁰⁹ Amiens-ben 1392 tavaszán nyílt meg a békekonferencia. Palmer, 1972. 199. o.

Zsigmond már egészen korán, az 1390-es évek első nagy – szerémségi, temesközi – oszmán betöréseit követően nyugati segítséghez folyamodott, és tudatosan olyan külpolitikai-stratégiai koncepciót épített ki, amely szakított azzal, hogy Magyarország egyedül is meg tudja védeni magát: ráébredt, hogy rá van szorulva akár olyan távoli országok segítségére is, mint Anglia. Ezért igen céltudatos külpolitikai offenzívát indított a nyugati udvarokban, s Anglia irányítóját, Lancaster hercegét is megkereste.¹¹⁰ Ebbe a tárgyalás-sorozatba illeszkedett bele Derby látogatása. 1394-ben újabb magas rangú angol követ érkezett Zsigmondhoz, John Holand, Huntingdon grófja, II. Richárd király féltestvére, hogy Anglia szándékairól és keresztes elkötelezettségéről biztosítsa a királyt, valamint hogy konkrét tervekről tárgyaljon.¹¹¹ A tárgyalások súlyát mutatja, hogy Holand távozta után – miután az év őszén, Havasalföldön vereséget szenvedett a töröktől – Zsigmond rögtön a pápához, IX. Bonifácához fordult, hogy ne késlekedjen tovább „hivatalosan” is meghirdetni a keresztes hadjáratot; illetve a velencei dogénak írt, hogy a keresztes sereg szállításához gályákat kérjen a Serenissimától.¹¹² A követjárás jelentőségét az is alátámasztja, hogy Holand igen tekintélyes summát, 700 londoni márkát kapott a kincstárból költségeire.¹¹³ Ennél is jobb bizonyíték az, hogy a pápa még indulása előtt feloldozta

¹¹⁰ Zsigmond szerepének értékelésére I. *Veszprémy*, 1998. 604. o.; *Engel Pál*: A török–magyar háborúk első évei, 1389–1392. *Hadtörténelmi Közlemények*, 111 (1998.) 3. 561–577. o.

¹¹¹ Követutasításai, megbízólevele, menlevelei: 1394. január 18., 20. PRO Chancery. Treaty Rolls C 76/78. m. 21.; *Thomas Rymer*: Foedera, conventiones: Literae, et cujuscunq[ue] generis acta publica inter reges Angliae. Vol. I–XX. London, 1704–1735. (londoni kiadás): *Rymer*: Foedera) VII. 764. o.; Richárd király német fejedelmekhez küldött leveléből viszont kiderül a követjárás célja: „pro status militaris honore ac zelo fidei versus partes Hungarie”, azaz a „katonai dicsőségért és a hit ügyéért” küld követet Zsigmondhoz, ami ekkor nem lehet más, mint a passagium ügye. Ezzel is ösztönözni kívánta a király a birodalmi hercegeket a hadjáraton való részvétellel. A salvus conductus szerint ugyan az utazás célja Jeruzsálem volt, de igen érdekes módon kikötötte az útlevell, hogy Holand Magyarországon keresztül menjen, és visszafelé ejtse útba a francia udvart is, ami így nem jelenthet pusztán zarándokutatót: „[salvus conductus] pro comite Hunt’, ffratre domini Regis, profecturus versus Hungrey et Jerusalem de partibus Anglie per regnum ffrancie.” The Diplomatic Correspondence of Richard II, 199. sz.; John Holand egyike volt Richárd legbensőbb tanácsadóinak, az új hercegeknek (*duketti*). Anyja a dinasztia körein belülről emelkedett, s Edward, a fekete Herceg felesége lett. Holand így, a Plantagenet-udvarban nevelkedve, szinte a királyi család tagjának számított. Különleges privilégiuma volt, hogy használhatta II. Richárd királyi címerét. A király koronázásán az a kitüntetés érte, hogy ő vihette a Plantagenetek koronázási kardját. El is halmozták tisztségekkel és pozíciókkal (főkamrás; a walesi határvidék öre; tengernagy; Calais és Brest kapitánya; Chester főbírája; majd később szolgálataiért Exeter hercegségét kapta). Nem csupán egy angol követ járt Zsigmondnál, hanem Anglia egyik legbefolyásosabb főura, akinek döntő szava volt az angol politikában. 1389-től a Titkos Tanács tagja volt. DNB Vol. IX. 1041. o. Így, mindezek fényében nyer igazán jelentőséget a Huntingdon-féle látogatás: a király tökéletes bizalmát bíró Holand követségének célja feltétlenül kardinális kérdés lehetett. *Hicks*, 187–188. o.; *Saul*, 342. o.; *Trokelowe*, 190. o. A forrás, Richárd levele, ki is emeli Huntingdon grófjának keresztes tapasztalatait. Ezen kívül Holandban még az angol politika legtekintélyesebb alakja, Lancaster hercege is megbízott, hiszen korábban a Lancaster-udvartartásban is magas pozíciókat töltött be (a Lancaster-háztartás egyik feje volt, *constable of the household*). DNB Vol. IX. 1041. o. Ráadásul Holand a Lancaster-családba is bekerült, hiszen John of Gaunt veje volt: 1386-ban a herceg Elizabeth nevű leányát vette feleségül; sőt, a Holand-Lancaster rokonság még tovább is bővült: Lancaster fia, John Beaufort, Holand egyik unokahúgát, Alice-t vette nőül. *Hicks*, 188. o.; *Goodman*, 1992. 287. o.

¹¹² 1394. október 10.: Magyar Történelmi Kronológia. (Főszerk.: *Benda Kálmán*.) I–IV. (a továbbiakban: MTK) I. 233. o.; Zsigmond 1395 januárjában fordul Velencéhez: *Brauner*, 8–9. o.; *Thallóczy Lajos*: Mantovai követjárás Budán 1395-ben. Budapest, 1905. 302–303. o.; Nem sokkal később XIII. Benedek, az avignoni pápa is meghirdette a keresztes hadjáratot. *Kintzinger*, 2000. 253. o. IX. Bonifác két, *cruciatát* hirdető bullát is kiadott, 1394. június 3-án és október 15-én. *Szántó*, 2000. 525. o. Angliában is hirdették a keresztes hadjáratot: *Lunt*, 548. o.

¹¹³ PRO Exchequer of Receipt. Issue Rolls E 403/546. m. 21.

Holandot, és engedélyt adott számára, hogy saját gyóntatót vigyen az útjára, a „török és a keresztény egyház más ellenségei ellenében” teljesített küldetésére.¹¹⁴ Ez utóbbi igazolja, hogy Huntingdon nem csupán zarándokként akart utazni, hanem már akkor fel volt készülve, hogy fegyveresen harcoljon a pogány ellen Magyarországon.¹¹⁵ Sőt, egy angol történész egyenesen azt állítja, hogy Holand 1394-ben harcolt is a török ellen Magyarországon.¹¹⁶ Huntingdon 1394. május–júniusban érkezhetett Magyarországra, és június 20-ig kellett, hogy találkozzon Zsigmonddal, mivel a király akkor már eltávozott egy boszniai törökellenes hadjáratra. Elképzelhető, hogy Holand elkísérte Zsigmond seregét és valóban harcolt is a török ellen Boszniában. Ez mind a király itineráriumába, mind a követjárás időrendjébe belefér. Zsigmond május 15–28-ig, majd június 11. és 16. között tartózkodott Budán; de volt Visegrádon június 6-án, és Esztergomban is járt június 19-én. Ezen időpontok valamelyikén tárgyalhatott Holanddal. Huntingdon grófja akár vele is mehetett néhány hétre, hiszen Dobor várát július végére bevették Zsigmond hadai, így a követ már a hónap végén visszaindulhatott Angliába.¹¹⁷ Augusztusban már Bács és Pétervárad szerepel a király itineráriumában, s az is feltehető, hogy Huntingdon még akkor is nála tartózkodott, mivel csak annyit tudunk róla, hogy Angliába az év végére, vagy a következő év elejére tért vissza, s a legközelebbi kézzelfogható adatunk róla az, hogy 1395. februárjában elindult II. Richárd írországi hadjáratára.¹¹⁸

1394 elején valóban aktivizálódott az angol diplomácia, hiszen Holanddal szinte egy időben egy másik követet is útnak indítottak a lengyel udvarba (a királyi háztartás lovagját, Sir John Golofre-t, aki hasonlóképpen szoros kapcsolatban állott Lancaster hercegével).¹¹⁹ Az ő megbízatása is a keresztes hadjárat előkészítésével, a lengyel uralkodó bevonásával függött össze: ezt az is alátámasztja, hogy igen hosszú ideig, csaknem egy évig volt távol, ahogyan Huntingdon is szokatlanul hosszú időt töltött a magyar udvarban.¹²⁰ A megbízólevélben alkalmazott formula is arra utal, hogy huzamosabb ideig fog tartani a küldetés.¹²¹ Huntingdon egyébként útba ejtette a szavojai udvart is, amelynek keresztes elkötelezettsége messze a leghíresebb volt Európában, s a nagy *miles Christi*, VI. Amadé fiával, VII. Amadé gróffal is tárgyalt a keresztes hadjáratról. (Ő, a Vörös Lovag, egyébként ott is volt Nikápolynál, Nevers grófja kontingensében.¹²²) Holand Bécs-

¹¹⁴ IX. Bonifác pápa levele Huntingdon grófjának, „De plenaria remissione.” In: Calendar of Entries in the Papal Registers relating to Great Britain and Ireland. Vol. IV.: Papal Letters. (Ed.: W. H. Bliss – J. A. Twemlow.) London, 1893. (a továbbiakban: Calendar of Papal Registers) 489. o.

¹¹⁵ Palmer, 1972. 240. o.; Lunt, 548. o. Azt, hogy Huntingdon esetleg Nikápolynál is jelen volt, az is alátámasztja, hogy a pápától a kereszténység érdekében tett szolgálataiért kapott köszönőlevelet nem 1394-es útja, hanem a nikápolyi hadjárat után kapta, 1397-ben. Miért várt volna a pápa három évig? Trokelowe, 190. o.

¹¹⁶ Hicks, 187. o.

¹¹⁷ Zsigmond július 5-én még Diakováron állt: Itinerar, 59. o.; MTK I. 232. o.

¹¹⁸ 1395. február 10.: Huntingdon Bristolból behajózik Írország felé: Calendar of Patent Rolls, preserved in the Public Record Office. Vol. I–XXVII. London, 1894–1916. Richard II. 1377–1399. Vol. V. 1391–1396. 587. o.; 1395. március 8-án már zsoldot is kap írországi szolgálata fejében: PRO Exchequer. King's Remembrancer. Various Accounts. E 101/402/20. m. 32v.

¹¹⁹ Minden valószínűség szerint a burgundi herceg és az angol király közös követe volt. Menlevele: 1392. február 12.: PRO Chancery. Treaty Rolls. C 76/78 m. 9.

¹²⁰ 1395. február 1-jére ér haza: Calendar of Patent Rolls. Richard II. 1377–1399. Vol. V. 1391–1396. 536. o.

¹²¹ „in ambassiam regis [...] ibidem moraturus”: Palmer, 1972. 240. o.

¹²² Vaughan, 68. o.

ben is tárgyalt ugyanebben az ügyben Habsburg Ernő herceggel.¹²³ Nem lehet véletlen, hogy ugyanekkor járt Poroszföldön John of Gaunt törvénytelen gyermeke, John Beaufort.¹²⁴ Feltehetőleg nem csupán keresztes vállalatokat teljesített, hanem diplomáciai feladatokat is: a teuton nagymesterrel a Német Lovagrend esetleges részvételről tárgyalhatott a keresztes hadjáratban. Mindez újra csak arra utal, hogy Anglia messzemenően el volt szánva, hogy részt vegyen az induló keresztes hadjáratban.

A II. Richárd-féle diplomácia Huntingdon visszaérkezése után aktivizálódott igazán. Az első feladat az volt, hogy lezárják a franciákkal való hosszadalmas béketárgyalásokat, és végre csak a keresztes hadjáratra tudjanak koncentrálni. Ennek érdekében még egy dinasztikus házasság is kötöttet (Richárd és a francia királyleány Izabella között).¹²⁵ 1395. február 15-én, azaz Holand visszaérkezése után néhány nappal indultak el az első angol követek a francia udvarba, „jegyesnézőbe”,¹²⁶ bár akkor még más jegyes neve is felmerült: az is szóba jöhetett, hogy német földről választ a király új feleséget. Erre minden oka megvolt, az első királyné, Luxemburgi Anna (Zsigmond testvére) halála után újra fel kellett „melegíteni” a kontinentális kapcsolatokat, s a készülődő hadjáratnak is jót tett volna egy új szövetség valamelyik császárságbeli fejedelemmel. Richárd követi már 1394 októberében elindultak Wittelsbach Ruprecht rajnai palotagrófhhoz puhatolózó látogatásra.¹²⁷ Tudjuk ezen kívül azt is, hogy 1394 júniusában Luxemburgi Vencel is újra kapcsolatba lépett Richárddal.¹²⁸ Végül mégis a francia házasság terve került előtérbe, s az sem lehet talán véletlen, hogy Izabella végleges, „hivatalos megkérésére” éppen akkor került sor, amikor Zsigmond magyar követi Lancaster hercegénél tárgyaltak, s a tárgyalások eredménye, valamint a magyar király sürgető üzenetei elértek Westminsterbe és Párizsba egyaránt elértek.¹²⁹ A franciák is nagyon gyorsan tető alá akarták hozni a házasságot, és lezárni a békekonferenciák évek óta tartó huzavonáját: 1395 márciusában három leendő francia menyasszonyt is „ajánlottak” a királynak, s a követek még az írországi hadjáratára is Richárd után mentek, csak hogy megköttessék a frigyt.¹³⁰

Anglia ígérete volt az, ami Zsigmondot is aktivizálta: mivel bírta II. Richárd pozitív válaszát, óriási vehemenciával vetette bele magát a keresztes hadjárat diplomáciai előké-

¹²³ Egy közvetett, 1395. június 22-én datált levélből tudjuk, hogy járt Bécsben. In: *Calendar of Patent Rolls. 1377–1399. Vol. V. 1391–1396.* 594. o.; *Calendar of Papal Registers. Letters 1362–1404. Vol. IV.* 489. o.

¹²⁴ *Werner Paravicini: Die Preussenreisen des europäischen Adels. Bd. I–II. Sigmaringen, 1989–1995.* I. 127. o. Már az 1391-ben Poroszországban járt Gloucester hercege is diplomáciai küldetést teljesített. *Du Boulay*, 168. o.; *Tyerman*, 274. o.

¹²⁵ *Mézières: Letter to King Richard II, 33–42.; 66–67.* o.; I. még: *J. J. N. Palmer: The Background of Richard II's Marriage to Isabel of France. Bulletin of the Institute of Historical Research, 44.* (1971.) (a továbbiakban: *Palmer, 1971.*) 1–17. o.

¹²⁶ PRO Exchequer. Accounts Various. E 101/320 m. 11.

¹²⁷ PRO Exchequer. Foreign Accounts. E 364/30 m. 4v. A követutasítás kiadva: *Rymer: Foedera, VII.* 785. o. Richárd király 1395 folyamán is komolyan foglalkozott egy szövetséggel Anglia és a rajnai palotagrófság között. *Christopher John Phillpotts: John of Gaunt and English Policy towards France, 1389–1395. Journal of Medieval History, 15.* (1990.) 383. o.

¹²⁸ Edinburgh University Library, MS Laing 183. f. 45r., idézi *Arnd Reitemeier: Außenpolitik im Spätmittelalter: Die diplomatischen Beziehungen zwischen dem Reich und England, 1377–1422. Paderborn, 1999.* 180. o., 176. j.

¹²⁹ 1395. július 8-án: *Palmer, 1972.* 2. o.

¹³⁰ Anglo-Norman Letters and Petitions. (Ed.: *M. D. Legge.*) Vol. III. Oxford, 1941. 109. sz.; *Palmer, 1971.* 4. o.

sztésébe. 1395. márciusában magyar követek jártak Velencében a felállítandó flotta ügyében.¹³¹ Velence azelőtt, hogy elkötelezte volna magát, Anglia pozitív válaszára várt.¹³² Ezt burgundi és francia követek követték Velencébe és Magyarországra: voltaképpen Anglia elszántsága, s Lancaster hercegének elhivatottsága mozdította ki a holtpontról a keresztény Európa fejedelmeit.¹³³ Maga Merész Fülöp, a burgundi herceg is a kereszties *passagium* „motorja,” John of Gaunt hívó szavára várt, s ahogyan egy 1394-es leveléből kiderül, az angolok nélkül nem indult volna egy nagy hadjáratra.¹³⁴ Minden kortárs úgy vélte, a főparancsnoki cím leginkább Lancaster hercegét illeti meg.¹³⁵ A burgundok és Lancaster a következő követet, Guillaume de la Trémoille-t közös küldöttként küldték Zsigmondhoz.¹³⁶ Az angol, burgundi és francia követ, Rénier Pot, majd a később érkező, szintén mindhárom hatalmat képviselő Boucicaut marsall Velencében a magyar követekkel is tárgyalt.¹³⁷ 1395 januárjától a lagunák városa fontos angol–francia–burgundi–magyar diplomáciai tárgyalások színhelye lett.¹³⁸ Velence ahhoz a feltételhez kötötte, hogy hajókat bocsát a kereszties sereg rendelkezésére – a felállítandó kereszties hajóhad negyedét, de semmiképpen sem kevesebb, mint 25 gályát –, hogy ha Anglia királya is részt vesz az akcióban; sőt, majdhogynem állandó követet nevezett ki Londonba, hogy időben értesüljön a kereszties sereg felállításának munkálatairól.¹³⁹ A *Serenissima* azt is vállalta, hogy mindaddig fegyverben marad, amíg a hercegek – a három her-

¹³¹ Székely György: Luxemburgi Zsigmond, egy közép-európai uralkodó. In: Művészet a Zsigmond korban. (Szerk.: Beke László – Marosi Ernő – Wehli Tiinde.) I–II. Budapest, 1987. I. 35. o.

¹³² 1395. október 31.: ZsO I. 4542.; Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium. (Ed.: S. Ljubić.) Zagrabiae, 1878–1882. Vol. I–XII. (a továbbiakban: *Ljubić*) IV. 390. o.

¹³³ Palmer, 1972. 200. o.

¹³⁴ Otto Cartellieri: Geschichte der Herzöge von Burgund 1363–1477. I–II. I. Philip der Kühne. Herzog von Burgund. Leipzig, 1910. I. 145–46. o. & Appendix X.

¹³⁵ J. Pot: Histoire de Regnier Pot, conseiller des ducs de Bourgogne. Paris, 1929. 39. o.

¹³⁶ Atiya, 1934. 36. o.; Delaville Le Roulx, I. 229–230. o.; Megbízólevele (1394. január 21.) értelmében Zsigmond választát mind a burgundi, a francia, mind pedig a Lancaster-udvarba el kell vinnie. *Ljubić*, IV. 338. o.; A követjárás dokumentumai megtalálhatóak a Burgundi Hercegi Levéltárban: Bavyn MSS: Memoires du voiage fait en Hongrie par lean dit, Sans-Peur, Comte de Neuers. Ensemble de la Prison du meme Comte de Neuers, sa Rancon, et son Retour, en France &c. Paris, Bibliothèque Nationale de France, Collection de Bourgogne, MS. 20, Rois et Ducs. MS. F. 340. idézi Atiya, 1934. 37ff. & passim.

¹³⁷ ZsO I. 3794.; Atiya, 1934. 37. o.

¹³⁸ Histoire de Regnier Pot, 39. o.; *Ljubić*, IV. 338. o.

¹³⁹ Palmer, 1972. 203. o. Igaz, kikötötték, hogy ha Anglia és Franciaország mégsem lépne hadba, Velence még akkor is elgondolkodhat, vállalja-e a hajók kiállítását. ZsO I. 3880.; *Ljubić*, IV. 339–342. o.; Kiss Károly: A nikápolyi ütközet, 1396. szeptember 28. Budapest, 1855. 29. o. A Signoria egyébként már 1394 májusában úgy nyilatkozott, csak akkor hajlandó részt venni a vállalkozásban, ha abban Anglia, Franciaország és a császárság uralkodói is részt vesznek. Régestes des Délibérations du de Venise concernant Romanie. Documents et recherches sur l'économie des Pays Byzantins, Islamiques et Slaves et leurs relations commerciales au Moyen Age, I. (Szerk.: Frédéric Thiriet.) I. 1329–1399. Paris, 1958. 202. o. Velence egyébként már 1392-ben is „túlságosan” nagylelkű volt Derby grófjával szemben, amikor szentföldi zárandoklatára egy teljesen felszerelt gályát bocsátott a rendelkezésére, ingyen, sőt, visszaútja során még 100 dukátot is kölcsönzött neki, „hogy majd ha meg lesz elégedve a Köztársaság szolgálataival, visszaadja.” Furcsa ez a „kegy”, valószínű, hogy Velence is egy kereszties hadjáratban reménykedett, ami egy időre megszabadíthatta volna az oszmán előretöréstől. Calendar of State Papers and Manuscripts, Relating to English Affairs, Existing in the Archives and Collections of Venice and other Libraries of Northern Italy. I. 1202–1509. (Ed.: Rawdon Brown.) London, 1864. (a továbbiakban: Calendar of State Papers. Venice) 107–108. sz.

ceg, Burgundia, Orléans és Lancaster – seregei is hadban állnak.¹⁴⁰ Az angol részvétel egyik csalhatatlan bizonyítéka, hogy Velence még akkor sem állt el a hadjárat támogatásától, amikor nyilvánvalóvá vált, hogy Lancaster hercege nem megy a hadjáratra: 1396. április 14-én a Signoria írt Zsigmondnak, és közölte, hogy a Köztársaság Lancaster hiányában is kész támogatni az akciót. Azaz Velence is valószínűsítette, hogy ha Lancaster személyesen nem is vonul hadba, az a feltétel, amihez Velence hadbaszállását kötötte, mégis teljesül, jelesül lesznek angol kontingensek is a seregben. Tehát a velenceiek meg voltak győződve, hogy Lancaster csupán saját maga vonakodik, csapata ott lesz a keresztetes hadban. Az év folyamán sem volt semmi jele annak, hogy Velence meggondolta volna magát, tehát az angolok részvételét bizonyosnak tekintette.¹⁴¹ Miután a Signoria is teljes mellszélességgel kiállt a keresztetes hadjárat mellett, 1395. májusában a követek együtt folytatták útjukat Aquitániába, Lancaster hercegéhez.¹⁴² Zsigmond két követe, Kanizsai Miklós tárnomester és Szepesi János titkos kancellár, Rénier Pot burgundi és Guillaume de la Trémoille angol-burgundi követtel együtt kereste fel Bordeaux-ban a lancasteri herceget.¹⁴³ A magyar követek megérkezte újabb lendületet adott az angol–burgundi előkészületi tárgyalásoknak: Lancaster és Burgundia hercegének megbízottai 1395 júliusában is találkoztak.¹⁴⁴ Hogy Angliának mekkora súlya volt ez idő tájt, az is jelzi, hogy a követek elsőként nem Párizsba, a francia udvarba mentek, hanem előtte, május–június folyamán, Lancaster hercegével tárgyaltak. Előzőleg természetesen fogadta őket a burgundi herceg, Merész Fülöp elébük is ment Lyonba.¹⁴⁵ A magyar követek voltak ugyan a burgundi udvarban, de Dijonban csak a hercegnét találták, Merész Fülöpöt nem – ő akkor már Lyomból Párizsba távozott.¹⁴⁶ VI. Károly francia király ez időre már valószínűleg tájékozódott a velencei tárgyalások eredményéről, és a burgundi követek útján megismerte Zsigmond álláspontját is, így írta meg 1395. május 15-én azt a híres levelet Richárd angol királynak, amelyben közös, angol–francia keresztetes sereg felállítását kérte a török kiűzése céljából.¹⁴⁷ A levelet a történetírók sokáig hamisnak vélték, John Palmer

¹⁴⁰ Setton, 344. o.

¹⁴¹ Setton, 346. o.

¹⁴² A velencei Signoria levele II. Richárdhoz: 1395. március 10.: Calendar of State Papers. Venice. 117. sz. Egy Wenzel által hasonló dátummal közölt oklevél – Velence jelentése Zsigmondnak – arról tanúskodik, hogy Lancaster hercege még akkor is maga akart a török ellen indulni: „sam intentionem [...] per terram [...] contra Turchos”: ADE III. 478. sz. 761. o.

¹⁴³ Pot a dijoni udvartól további 150 frankot kapott, hogy elkísérje Zsigmond követeit Bordaux-ba. British Library MSS. Additional Charters 3374.; *Rázsó*, 413. o. A követség igen precíz feldolgozását adja *Csernus Sándor*: A középkori francia nyelvű történetírás és Magyarország (13–15. század). Budapest, 1999. 174–177. o.

¹⁴⁴ Palmer, 1966. 84. o.

¹⁴⁵ 1395. május 8.: *Brauner*, 14. o., *Delaville Le Roulx*, I. 231. o. Szántó szerint elsőként a párizsi udvarba látogattak a követek: *Szántó*, 2000. 528. o. Ez azonban Atiya adataira épül, melyek feltételezésem szerint nem helyesek, a magyar küldöttek elsőként Lancasterhez látogattak el, s csak azután Párizsba. A. S. Atiya: *The Crusade in the Later Middle Ages*. London, 1938. 437. o. A bordeaux-i látogatásra l. a British Library anyagát, Palmer adatait, valamint Boucicaud életírását, alább.

¹⁴⁶ Május 17. és 19. között voltak Dijonban. Setton, 344. o.

¹⁴⁷ Eredeti: Oxford, All Souls College MS 182.; egy másik példány British Library MSS Cotton Cleopatra D. 3. Kiadva: Anglo-Norman Letters and Petitions. (Ed.: *M. D. Legge*.) Vol. III. Oxford, 1941. 108. sz.; 242–248. o. Hamisnak tartotta például II. Richárd levelezésének kiadója, *Édouard Perroy* is: *Diplomatic Correspondence of Richard II*, 219. j. E levél együtt érkezett *Mézières* híres Levelével: *Palmer*, 1971. 11. o.

kutatásai alapján azonban igazolható a hitelessége.¹⁴⁸ A magyar követek ezután Bordeaux-ba mentek,¹⁴⁹ Lancaster hercege pedig éppen a magyar követek „kedvéért” tért vissza Angliából a tavasz vége felé.¹⁵⁰ Kanizsai és Szepesi csak július folyamán kereste fel – az angol követekkel együtt – a Louvre-ban VI. Károlyt.¹⁵¹ Kanizsai Miklós beszéde, amit Párizsban mondott el a király előtt, s amelyben egy 40 000 fős török sereg felvonulásáról beszélt, fenn is maradt Boucicaud marsall életrajzában.¹⁵² Feltehetően ezt a „hírt” juttatták a magyar követek Lancaster fülébe is. Ha a sereg létszáma túlzott is, a fenyegetettség annyiban valósnak tekinthető, hogy 1395 februárjában Zsigmondnak valóban hadba kellett szállnia az oszmánok ellen.¹⁵³ Minden valószínűség szerint a párizsi tárgyalások idejére Károly király – Remete Róbert útján – már megkapta II. Richárd május 25-én írott levelét, amelyben az angol uralkodó a közös hadjárat mielőbbi megindítását kérte.¹⁵⁴ II. Richárd immár konkretizálta is a közös angol–francia sereg felállítását, és javaslatot tett „le senct passage d’oultremer pur secorre nos freres crestiens et deliver la terre seinte”.¹⁵⁵ Feltehetően a magyar követek is megismerték Richárd álláspontját, és

¹⁴⁸ Palmer, 1971. 9–10. o.

¹⁴⁹ Nem is lett volna idő, hogy Lyonból (ahol május 8-án voltak) Dijonba érve (május 15-én indultak, s 17-ére érkeztek meg), onnan rögtön Párizsba menjenek, és június elejére már Lancaster hercegéhez is odaérjenek. Renier Pot megbízást kapott ugyan a burgundi hercegtől, hogy elkísérje a magyar követeket Lancasterhez, de amíg a magyarok Dijonban voltak, elmehetett Párizsba is a királyhoz, s újra is csatlakozhatott a magyarokhoz Bordeaux felé. *Atiya*, 1938. 437. o. Pot valóban járt Párizsban 1395 májusában, de abból, hogy Párizsban új utasítást kapott Merész Fülöptől, hogy menjen el Lancaster hercegéhez és kössön megállapodást a magyar követekkel, kiderül, az időben nem voltak a társaságában a magyarok, azokhoz kellett csatlakoznia Bordeauxban. *Palmer*, 1972. 203. o. Palmer idézi is a burgundi levéltár oklevelét is, bizonyítandó, hogy Kanizsaiék egyenesen Bordeaux-ba folytatták útjukat: Archives Départementales de la Côte-d’Or, Dijon, B 1503, fo. 46. v.: *Palmer*, 1972. 210. 29. j. *Atiya* ezeket a burgundi okleveleket nem látta, ezért vélhette, hogy a magyar követek Dijonból Párizsba mentek. A burgundi ház kutatója, Richard Vaughan is így foglalt állást. *Vaughan*, 1962. 62 o. Kenneth Setton is hasonlóképpen vélekedik. *Setton*, 344. o. Legutóbb, burgundi levéltári anyagok alapján, egy másik, angol kutató is megállapította, hogy a magyar követek egyenesen Lancasterhez mentek. *Jim Magee*: Le temps de la croisade bourguignonne: l’expédition de Nicopolis. In: Nicopolis, 1396–1996. 53. o.

¹⁵⁰ Chronicon. Henricus Knighton. (Szerk. *J. R. Lumby*.) Vol. I–II. (Rerum Britannicarum medii aevi scriptores. Rolls Series, 92.) London, 1889–1895.; reprint: Liechtenstein, 1965. II. 322. o.

¹⁵¹ Chronique du religieux de Saint-Denys. II. 424. o.

¹⁵² Igaz, a francia korona képviselőitében Lyonsban Orléans-i Lajos is fogadta őket, majd velük ment Lancaster udvarába az Orléans-i herceg megbízottja, Louis Debure, vagy de Buno titkár is. *Atiya*, 1934. 38. o.; a Bordeaux-i tárgyalások forrásanyagát Bavyn MSS, ff. 340–341. idézi *Atiya*, 1934. 175. o. 38. j. Nem sok időt töltöttek a követek Párizsban, hiszen onnan már augusztus 6-án távoztak is, viszont június elejétől július közepéig John of Gaunt vendégszeretét élvezték. British Library, Additional Charters 3371–3374., 3376–3377. sz.; *Atiya*, 1934. 175. o. 38–39. j. Palmer úgy véli, a magyar követek majdnem két egész hónapot Bordeauxban töltöttek. *Palmer*, 1972. 203. o. Magee szerint viszont csak augusztusban érkeztek Kanizsaiék Párizsba, így még több időt töltöttek Lancasternél. *Magee*, 55. o. Kanizsai beszéde: Le livre de fais du bon messire Jehan le Maingre, dit Bouciquaut, mareschal de France et gouverneur de Jennes. (Ed.: *Denis Lalande*.) Genève, 1985. (a továbbiakban: Le livre de fais) 88–91. o.; MTK I. 233. o.; *Thallóczy*, 305. o.

¹⁵³ *Veszprémy*, 1997. 52. o.

¹⁵⁴ British Library, Cotton MSS. Cleopatra D. III. f. 208.; Róbert útvonalát igen pontosan közli *Léon Puiseaux*: Robert l’Ermite: étude sur un personnage Normand du XIVe siècle. Mémoires de la Société des Antiquaires de Normandie, 24. (1859.). Nem tudjuk, hogy Richárd megkapta-e már ekkorra VI. Károly május 15-i, ugyanebben a tárgyban írott levelét. Lehetséges ugyan, de nem valószínű, esetleg ha rohamtempóban ment a futár, hogy 10 nap alatt Párizsból Londonba érjen a levél. Így azt kell gondolnunk, hogy Anglia is ugyanabban az időben, és hasonló módon reagált a velencei eredményekre.

¹⁵⁵ British Library, Cotton MSS. Cleopatra D. III. f. 208.; Regesztája kiadva: The Diplomatic Correspondence of Richard II, 219. sz.

visszaérkezésükkor Zsigmond is elkönnyvelhette, hogy sikerült eredményre jutnia az angol politika irányítóival.¹⁵⁶

A fentiekből is látszik, hogy az igazán nagy jelentőségű a lancasteri herceggel való találkozás volt, ő mozdíthatta elő valójában a hadjárat sikerét, nem pedig a francia király.¹⁵⁷ Fülöp burgundi herceg pedig már az év elején, jóval a követek megérkezése előtt nyilvánvalóvá tette, hogy ő maga nem, csupán fia, a nevers-i gróf megy a hadjáratba.¹⁵⁸

John of Gauntnak 1394 júliusa óta kész tervei voltak egy – Merész Fülöppel közösen – Magyarországra indítandó keresztes hadjáratról.¹⁵⁹ Érdekes itt néhány szót ejteni Gaunt személyiségéről, udvaráról, lovagi háztartásáról, amit a kortársak a keresztes szellem egyik legfontosabb bástyájának tartottak szerte Európában.¹⁶⁰ Londoni palotájában, a Savoy-ban, még az Arthur-féle kerekasztal mását is felállította, és lovagi testvériséget hozott létre.¹⁶¹ John of Gaunt a lovagság nagy atyjának szerepében tetszelgett, s a kortársak elképzelhetetlennek tartották, hogy éppen ő ne venne részt a keresztes hadjáratban, vagy legalábbis képtelenségnek tartották, hogy ha a *cruciata* egyik fő propagátorát távol is tartja a béketárgyalás, ne küldene valakit maga helyett.¹⁶² Az angol költségvetésben 1395-ben el is különítették egy összeget a következő évi keresztes hadjáratra.¹⁶³ Egész Európa várta, hogy Lancaster hercege hadba szálljon, az angol-francia tárgyalásokon még III. István bajor herceg, VI. Károly apósa is közvetített, csak hogy mielőbb ered-

¹⁵⁶ 1395 nyaráig mindenképpen Lancastert tekinthetjük az angol politika „erős emberének,” a király is nagy mértékben rá hagyatkozott: *Phillpotts*, 369., 383. o.

¹⁵⁷ Az angol udvarban egészen Richárd király aktivizálódásáig, azaz az 1390-es évek elejéig Gaunt képviselte az aktív keresztes politikát, s már régóta tervezett egy hadjáratot. *Phillpotts*, 369. o.

¹⁵⁸ 1395. március 28.: „voiage de hongrie de la compagnie du Conte de Nevers.” Bibliothèque National de France, Paris, Fr 4628., fol. 379r., idézi *Kintzinger*, 249. o. L. még: *Vaughan*, 1962. 65. o.

¹⁵⁹ Merész Fülöp burgundi herceg levele unokafivérének, Guillaume de Nemours-nak: *Cartellieri*, 145–46. o.

¹⁶⁰ Az 1390-es évek angol–francia tárgyalásainak éppen az volt a tárgya, hogy Lancaster hercegsége, Aquitánia, teljesen önállóan, az angol koronától is függetlenül birtokolt hűbéres tartomány legyen, s egy önálló dinasztikus hatalom alapját képezze Európában. Gauntot az is motiválta, hogy nem sikerült megszereznie a kasztíliai trónt, ám minden áron be kívánt kerülni Európa koronás fői közé. (Gaunt 1372-től Kasztília és León királyának címezte magát felesége, Konstancia, a merényletben meggyilkolt Kegyetlen Péter kasztíliai király leánya révén. Két leánya is trónon ült, Philippa I. János portugál, Katalin III. Beteges Henrik kasztíliai király felesége volt. *Goodman*, 1992. 48–49.; 408–409. o.) Ebben a törekvésében sokat nyomott volna a latban egy – Burgundiához hasonló – aquitániai dinasztikus hercegség. *Palmer*, 1966. 85. o. Richárd, mint Franciaország királya, már 1390-ben beiktatta Gauntot Aquitánia hercegségébe. *Phillpotts*, 366. o. Még egy teljesen önálló, Angliától és Franciaországtól is független Aquitánia léte is felmerült az 1390-es évek angol–francia tárgyalásaiban. *Margaret Wade Labarge*: Gascony – England’s First Colony, 1204–1453. London, 1980. 79–184. o.; *Maurice H. Keen*: England in the Later Middle Ages: a Political History. London, 1973. 289. o. Az aquitániai rendek, legalábbis az évtized kezdetén, el is fogadták Lancastert hercegüknek. PRO Exchequer Treasury of Receipt, Diplomatic Documents E 30/1232. m 3.; *Phillpotts*, 379. o. A gascogne-i rendek állásfoglalásáról egyébként éppen Zsigmond magyar követeinek ott tartózkodása alatt tárgyalt Gaunt, s a tárgyalásról éppen 1395. júliusában indult követ Londonba. *Phillpotts*, 381. o. Gaunt egyébként is fejedelmi udvart vitt Bordeauxban, királyi családokkal állt rokonságban. *Anthony Tuck*: Henry IV and Europe: a Dynasty’s Search for Recognition. In: *The McFarlane Legacy. Studies in Late Medieval Politics.* (Ed.: *R. H. Britnell* – *A. J. Pollard*.) London, 1978. 106–125. o. (a továbbiakban: *Tuck*, 1978.) 113. o.

¹⁶¹ *Hicks*, 133. o.

¹⁶² *Norman Housley*: The Later Crusades, 1274–1580: from Lyons to Alcazar. Oxford–New York, 1992. (a továbbiakban: *Housley*, 1992.) 75–76. o.; *Kintzinger*, 235. o.

¹⁶³ *Tyerman*, 300. o. Ugyanígy a burgundiában is, sőt, még külön adót, aides-t is kivetettek már 1394-ben: *Vaughan*, 1962. 63–64. o.; 65 000 noble-nyi összeget: *Bánlaky (Breit) József*, CD-ROM.; *Kupelwieser*, 14. o.

ményre jussanak.¹⁶⁴ Gaunt háztartásának a lovagjai a legaktívabb keresztések voltak egész Európában, számtalan *passagiumon* vettek részt a XIV. század második felében, Alexandriától Litvániáig. Egy itáliai forrás éppenséggel a legharciasabb nemzetnek (*belligerissimus genus*) titulálja az angolokat.¹⁶⁵

Feltehetően Chaucer is egy Lancaster-háztartásbeli lovagról mintázta a korabeli világ összes pogányok elleni hadi vállalkozásában részt vett lovagját.¹⁶⁶ Más irodalmi munkákban, valamint elbeszélő forrásokban is megemlékeznek Lancaster lovagjainak hadi kiválóságáról és kereszties helytállásáról (pl. Chaucer: *The Book of the Duchess*; John Gower művei; Walsingham krónikája).¹⁶⁷ Még a modern történész is hajlamos olyan kijelentésekre, hogy „ha Lancaster és Burgundia hercegei jelen lettek volna Nikápolynál, minden valószínűség szerint a keresztényeké lett volna a győzelem” (John Palmer).¹⁶⁸

Lancaster hercege mégsem volt jelen, bár az az adat téves, hogy 1395-ben már más irányban volt volna lekötve, és Granadába tört volna be seregével a mórok ellen;¹⁶⁹ az 1395 őszén kitört gascogne-i elégedetlenségi hullám bírta otthonmaradásra.¹⁷⁰ Az viszont igen valószínű, hogy Aquitániában már valóban ott állomásozó csapatai parancsnokságát fiára, John Beaufortra bízta – mivel azt sem vette volna szívesen, hogy ha elsőszülöttje és örököse, Derby grófja nincs ott a franciákkal folytatott béketárgyalás végső állomásain.¹⁷¹

Az az angol lovag, akiről a legnagyobb valószínűséggel feltételezhetjük, hogy tényleg harcolt Nikápolynál, a Northumberland ősi grófi családjából származó Sir Ralph Percy.¹⁷² Konkrét okleveles adatunk ugyan nincs arról, hogy harcolt volna a török ellen,

¹⁶⁴ Kintzinger, 239., 253. o.

¹⁶⁵ Tuck, 1978. 110. o.; Egy híres történet szerint a szaracénok annyira félték a vérmes angol keresztésektől, hogy az 1343-as algecirasi kereszties hadjárat során a szervező, XI. Alfonz kasztíliai király azzal „riogatta” a mór követeket, hogy körbevezette őket az angolok táborán! Tyerman, 278. o.

¹⁶⁶ Tyerman, 259. o. A költő maga is a háztartás (Lancastrian Affinity) tagja volt 1395–1396-ban. Goodman, 1971. 157. o. Chaucer egyébként Gaunt szeretőjének és törvénytelen gyermekei anyjának, Katherine Swynfordnak a hűgát vette feleségül, így a Beaufort-gyermekek nagybátyja volt. A költő és Lancaster kapcsolatáról l. Frederick Tupper: Chaucer and Lancaster. *Modern Language Notes*, 32. (1917.) 1. 54. o.

¹⁶⁷ Chaucer a *The Book of the Duchess*-ben arról is megemlékezik, hogy angol lovagok Magyarország határainál harcoltak a pogány ellen: „sende men in-to Walakye, To Pruyse and in-to Tartarye.” R. H. Jones: The Royal Policy of Richard II: Absolutism in the Later Middle Ages. Oxford, 1968. 38. o. L. Luttrell, 1994. 130. o.; Thomas Walsingham: *Chronicon Angliae*. (Ed.: E. M. Thompson.) London, 1874. 58. o.

¹⁶⁸ Palmer, 1972. 204. o.

¹⁶⁹ Szántó, 2000. 530., 534. o. Valóban létezik egy Goodman által is idézett aragón levéltári forrás (Archivo de la Corona de Aragón, Barcelona, reg. 2352, ff. 21, 24.), ami arról tanúskodik, hogy 1395 májusában Gaunt felállított egy sereget, amellyel Granadába készült betörni, de arról nincs adatunk, hogy valóban el is ment volna Granadába. Goodman, 1992. 135. o., 142. o., 124. j. Ezt megerősíti Luttrell is, de egy aragón oklevélygyűjteményre (*F. Casula: Carte reali diplomatiche di Giovanni I il Cacciatore D'Aragona, riguardanti l'Italia*. Padova, 1977. 92–94. o.) hivatkozva szóbeszédnek minősíti. Luttrell, 1994. 136. o. 32–33. j. Froissartnál egyébként szerepel, hogy Derby tervezett egy granadai kereszties hadjáratot, de később, 1398-ban. Froissart, XVII. 107–108. o..

¹⁷⁰ J. J. N. Palmer: The Background of Richard II's Marriage to Isabel of France. *Bulletin of the Institute of Historical Research*, 44. (1971.) (a továbbiakban: Palmer, 1971.) 15. o.

¹⁷¹ Palmer, 1972. 204. o.

¹⁷² Nagybátyját, Sir Thomas Percyt, Worcester későbbi grófját, a hírneves lovagot maga Remete Róbert kérte fel, hogy álljon a kereszties zászló alá. L. fentebb Froissart, XV. 194–195. o.

de két, egymástól független elbeszélő forrás is határozottan állítja, hogy szerepelt a nikápolyi csatában.¹⁷³ Az Eveshami Szerzetes munkája, a *Historia et Vitae Regni Ricardi II*; illetve egy másik, hasonló című névtelen krónika konkrétan meg is nevezi – egyedül őt – a Nikápolynál harcolt angol kontingens tagjaként, amiből arra is következtethetünk, hogy Sir Ralph valamiféle vezető szerepet játszhatott. Ezzel párhuzamosan azonban van egy okleveles adatunk is, ami alátámasztja, hogy Percy 1396 kora nyarán a kontinensre indult.¹⁷⁴ Több ismeretünk sajnos nincs róla, az Eveshami Krónika is csupán annyit közöl, hogy Nikápolynál török fogságba esett és később, 1397-ben, a fogságban meghalt. Felmerül a kérdés, hogy miért éppen őt nevezi meg két krónika is, illetve hogyan szerepelhetett a kontingens vezetőjeként; milyen hadi vagy politikai érdemei voltak, hogy ő került az angol sereg élére. Ralph vagy „Radulphus de Percy” nem egyszerű angol lovag volt, hanem az egyik leghatalmasabb észak-angliai bárói familia, a Percy-k sarja.¹⁷⁵ Családja megfelelő háttérrel biztosított a számára, hogy kitüntesse magát a keresztes harcokban. Járt Poroszföldön és Livóniában, az 1390-es évek elején pedig zarándokutát tett a Szentföldre.¹⁷⁶ Az 1390-es években Percy már jeles keresztes vitéznek számított Anglia-szerte; a *Militia Passionis* tagja volt; magától értetődik, hogy famíliája őt „delegálta” a Nikápolyba induló angol kontingensbe. A „lovagság hírneves bajnoka” tapasztalatai, és a királyhoz, valamint a Lancasterekhez fűződő jó kapcsolatai alapján joggal számíthatott arra, hogy a Lancaster hercege által küldött kontingensben is vezető tisztséget fog betölteni.¹⁷⁷

Nem tudjuk, családja miért nem tett kísérletet arra, hogy kiváltsa a fogságból. Feltehetően arról lehet szó, hogy megebesült, majd a csata után behalt sebeibe, még azelőtt, hogy a váltságdíjról egyáltalán tárgyalni lehetett volna. Tudjuk azonban, hogy Angliába nem tért vissza, s így valószínűleg a Percy-k is elesettnek hitték. Rendelkezünk azonban egy okleveles adattal, egy *inquisitio post mortem* jegyzőkönyvével 1400-ból, mely szerint 1397. szeptember 15-én, valóban külhonban, mégpedig a „tengeren túl” halt meg. Családja mégis elvégeztette a *post mortem* vagyonszeírást. Meghalhatott Percy akár a hazaúton, akár a kontinensen is, például Franciaországban – a Százéves Háború korában ez meg lehetőségesen gyakori volt, még azokban a periódusokban is sokan lelték halálukat kisebb csatározásokban, amikor nem volt hivatalosan hadiállapot – az *in partes transmarinas* kifejezést azonban ilyen esetekben nem használták; ez egyértelműen arra vonatkozott, ha valaki a keresztes cél érdekében, az *Outremer*-en lelta halálát. (A kor viszonyai közepette nem csupán a Földközi-tengeren túli Szentföldet nevezték Outremernek, hanem beleértettek minden olyan területet, ahol a pogány ellen, a keresztért harcoltak.)¹⁷⁸

¹⁷³ [Monk of Evesham]: *Historia vitae et regni Ricardi II, Angliae Regis, A Monacho quodam de Evesham Consignata.* (Ed.: Thomas Hearne.) London, 1729. 130. o.; *Historia Vitae et Regni Ricardi Secundi.* (Ed.: G. B. Stow.) Pennsylvania, 1977. 137., 169. o.

¹⁷⁴ Sajnos azonban nem árulja el, hogy milyen céllal. PRO Chancery Treaty Rolls. C 76/80., m. 4.

¹⁷⁵ Northumberland grófjának harmadik fia volt. Bátyja, Sir Henry Percy, nem lehet ismeretlen a Shakespeare királydrámáit ismerő magyar olvasó előtt sem: ő volt a IV. Henrik ellen lázadó „Hotspur.” Arany János magyar fordításában „Hövé.” *English Historical Documents. Vol. IV: 1327–1485.* (Ed.: A. R. Myers.) London, 1969. (*English Historical Documents, IV., Gen. Ed.: D. C. Douglas – G. W. Greenaway. Genealogical Tables.*)

¹⁷⁶ *Tyerman*, 295. o.

¹⁷⁷ A skót háborúkban tűnt fel az 1380-as évek végén: az 1388-as otterburni csatában jeleskedett. *Trokelowe*, 164. o.

¹⁷⁸ PRO Chancery. *Inquisitions Post Mortem. C 137/1. no. 6.* 1396. szeptemberében éppen Berwick-upon-Tweed kapitányaként említi egy oklevél, de csupán azt közli, hogy a tisztség Percy kezében van, nem pedig ar-

A legvalószínűbb, hogy „Lancaster hercegének fia,” aki a híradások szerint Nikápolynál harcolt, John Beaufort lehetett.¹⁷⁹ John, később Dorset márkija és Somerset grófja, megfelelően képviselhette mind apja, John of Gaunt, mind a király érdekeit. II. Richárd legbensőbb tanácsosainak egyike volt, az informális döntéshozatali kör tagja, a ranglétrán igen gyorsan emelkedő, adományokkal és javadalmakkal elhalmozott királyi kegyenc („royal favourite”); emellett a Lancaster-ház politikájának is elkötelezett híve. Ezen kívül a keresztért folytatott harcokban is hírnevet szerzett, szinte azt mondhatjuk, hogy azon néhány angol lovag egyike volt, aki kora minden keresztes *passagium*ában kiűntette magát: két ízben is részt vett *voiage de Prusse*-on a pogány lívek és poroszok térítése érdekében a Német Lovagrend szolgálatában (1390, 1394),¹⁸⁰ s ugyancsak felvette a keresztet a II. Louis de Clermont, Bourbon hercege által szervezett tuniszi hadjáratban (1390).¹⁸¹ Féltestvérén, Derby grófján kívül talán ő számított a legtapasztaltabb angol *miles christine*nek. Már ifjúkorában gyakran volt Derby grófja társaságában, törvénytelen volta nem jelentette azt, hogy apja ne szánt volna neki is jelentős feladatokat.¹⁸² Az 1390-es években ő volt az angol haderő egyik legtapasztaltabb parancsnoka, s gyakorlatilag, Derby távollétében, ő igazgatta a Lancaster-ház tekintélyes haderejét is.¹⁸³ A későbbiekben, apja halála és Derby trónra kerülése után, Beaufort lett a Lancaster-ház „rangidős” tagja. Nem mellékes az sem, hogy nemzetközi tekintélyét, ismertségét és kontinentális kapcsolatait, keresztes renoméjét is kihasználva igen gyakran bízta meg IV. Henrik diplomáciai feladatokkal.¹⁸⁴ A nikápolyi hadjárat idején Beaufort nem tartózkodott Angliában. Már 1394-ben távozott, Aquitániában csatlakozott apjához, és 1397 elejéig nem is tért vissza.¹⁸⁵ Egyes angol kutatók úgy látják, hogy az akkoriban, 1395-re Aquitániában már felállott, kb. 1500 főnyi keresztes kontingens vezetését Lancaster a gascogne-i lázadások miatt bízta fiára. (Ami a felkelés következtében bizonyára kisebb

ról tanúskodik, hogy abban az időben valóban Berwickben lett volna. Calendar of Patent Rolls. Richard II: 1377–1399. VI: 1396–1399. 33. o. Erre a megállapításra jut Luttrell, 1994. 144. o. 61. j. is, szerinte is igen kétséges, hogy Percy akkor Berwickben lett volna. Tipton szerint az 1397-es adat Percy haláláról nem megbízható, s erre egy, a Percy-família történetéről íródott munkát citál, mely szerint Percy 1399-ben halt meg. *Gerald Brenan: A History of the House of Percy*. London, 1902. I. 168. o., idézi Tipton, 1962. 533. 43. j. Ez azonban, Luttrell, Palmer (és mások) véleménye alapján sem hihető, inkább a Chancery 1397-es oklevele a hiteles Percy haláláról. Luttrell, 1994. 144. o. 61. j.; Palmer, 1972. 240. o.

¹⁷⁹ Palmer, 1972. 239–240. o. feltételezi, hogy Beaufort ott volt a keresztes seregben. Goodman azonban kétli, hogy Beaufort ott lett volna Nikápolynál. Goodman, 1992. 203. o. Christopher Tyerman nem veti el ugyan teljes mértékben Beaufort szereplését, de szerinte nem kaphatott olyan tekintélyes feladatot, hogy ő vezessen egy királyi küldöttséget. Tyerman, 300. o.

¹⁸⁰ Norman Housley: Documents on the Later Crusades, 1274–1580. London, 1996. (a továbbiakban: Housley, 1996.) 58. o.

¹⁸¹ Bertrand Schnerb: A francia–burgundi kontingens részvétele a nikápolyi hadjáratban, *Hadtörténelmi Közlemények*, 111. (1998.) 3. 591–592. o. Philippe d’Artois, Eu grófja, Franciaország connétable-ja 1393-ban, Zsigmond hívására érkezett Magyarországra, és vett részt törökellenes harcokban. Vaughan, 1962. 61. o.

¹⁸² McFarlane, 67. o.

¹⁸³ Palmer, 1972. 200. o.; Szántó, 2000. 522. o.

¹⁸⁴ Birodalmi ügyekben ő számított a legtapasztaltabb angol diplomatának, például ő tárgyalta a Wittelsbach-házzal IV. Henrik leányának Pfalzi Ruprecht császár fiával való házassága ügyében a XV. század első évtizedében, ő is kísérte a királyleányt Kölnbe. Trokelowe, 342. o.

¹⁸⁵ PRO Chancery. Gascon Rolls. C 61/104. m. 7.

lett.)¹⁸⁶ Egy forrásunk, a Beaufort-t pair-i rangra emelő 1397-es oklevél szerint „keresztes érdemeket” szerzett, jóllehet, a közlés szerint nem Nikápolynál harcolt, hanem egy *Reyse*-n vett részt, ami a korabeli angol forrásokban a poroszországi-livóniai keresztes vállalkozásokat jelentette.¹⁸⁷ Mivel nem tudunk 1396-ban számottevő, külföldi segítséget is igénybe vevő teuton akcióról, valószínű, hogy a krónikaíró félreérthette a Beaufortról hallottakat, s természetesen találta, hogy Lancaster hercegének fia Poroszföldre indult, mivel a XIV. század második felében Angliából olyan rendszerességgel és annyian érkeztek a Német Lovagrend területeire keresztes vállalkozásukat teljesítendő, hogy a keresztes hadjárat a közbeszédben is szinte azonosult a poroszországi térítő akciókkal. Ezen kívül azonban az angol forrásokban semmi nyoma, hogy Beaufort behajózott volna kíséretével a teuton tartományok irányába, *salvus conductus*-t kapott volna a királytól stb. Az angol okleveles anyagban a XIV. századi poroszországi keresztes *passagium*ok meglehetősen precízen dokumentáltak, ismerjük a kíséret nagyságát, a behajózás és hazatérés időpontját stb. Ennek fényében furcsának tűnhet, hogy az ország egyik tekintélyes bárójának poroszföldi akciójáról nem maradt fenn okleveles anyag. Mi több, valószínűtlen, hogy miután kétszer is teljesítette a *Reyse*-t, harmadszor is hadba szállott volna.¹⁸⁸ Beaufort nem is tért haza – sem a Lancasterek aquitániai udvarába, sem Londonba – majdnem fél évig.¹⁸⁹ (Ezekkel az okleveles adatokkal szemben azonban ott áll Froissart közlése, hogy részt vett az 1396. októberi calais-i béketárgyalásokon. Igaz, ezt a Tipton által idézett *Tresor des Chartes* bejegyzésén kívül más adat nem erősíti meg.¹⁹⁰) Konkrét bizonyítékunk ugyan nincs arról, hogy valóban Nikápolynál harcolt volna, de az, hogy mekkora adományokban és kitüntetésekben részesült azért, mert a Keresztet szolgálta, már maga is arra utal, hogy részt vehetett a nagy vállalatban. Az adományozó oklevél, sajnos, nem árulja el, hogy hol is harcolt, csak „külországokban” tett dicső cselekedeteiről szól. A francia nyelvű oklevél külhoni, „tengerentúli munkálatairól és utazásairól” („diverses Journees & Travaulxen pluseurs Roialmes & Terres d’outré meer”) beszél, „amelyek megnövelték az ország dicsőségét és becsületét.”¹⁹¹ Az *outrémer*, a tengerentúl, mint említettük, már évszázadok óta nem a Csatornán túli Franciaországot, hanem a távoli tengereken túli Levantét jelentette, s egy idő után minden szentföldi, vagy a Szentföld, a Kereszt érdekében tett vállalkozást így neveztek. Mindez azt is alátámasztja, hogy II. Ri-

¹⁸⁶ A sereg már 1394 novemberében behajózott Angliában: *Froissart*, XV. 135. o.; *Palmer*, 1972. 204.; 239. o.; *Palmer*, 1966. 93. o.

¹⁸⁷ A poroszországi *Reyse*-t vagy *Reise*-t, azaz „utazást” az angol források úgy is emlegették, mint „áldott, vagy szent utat” („blessed viage”). *Du Boulay*, 160. o. L. még: *Paravicini*, I. 123–27. o., a poroszországi keresztes hadjáraton járt angol lovagok teljes listáját adja. *Eric Christiansen*: *The Northern Crusades: the Baltic and Catholic Frontier*, 1100–1525. Minneapolis, 1980.; *William L. Urban*: *The Samogitian Crusade*. Derby útgaira I. 132–133.; 202–211. o.

¹⁸⁸ *Palmer*, 1972. 200. o.; *Alan V. Murray* (Ed.): *Crusade and Conversion at the Baltic Frontier*. Aldershot, 2001.

¹⁸⁹ Más lovagok, akikről konkrét adatunk is van, 1396 decemberében tértek vissza Franciaországba, így Beaufort útja is belefér ebbe az intervallumba.

¹⁹⁰ „messire Biaufort de Lancastre.” *Froissart*, XV. 298. o.; *Tipton*, 1962. 531. o. 23. j.; Atiya furcsa módon citál egy krónikát, amely szerinte Beaufort calais-i jelenlétét erősíti meg, de a szöveg maga nem tartalmazza ezt. *Trokelowe*, 190. o.

¹⁹¹ 1397. február 9.: *Rotuli Parliamentorum: Ut et petitiones et placita in Parlamento tempore 1278–1532*. Vol. I–VI. (Ed.: *J. Strachey* et al.) London, 1767–1777. Vol III: tempore Ricardi Secundi regis. 343. o.

chárd és Lancaster hercege mennyire szerették volna, hogy Anglia maga is egy fősereggel képviseli magát a török elleni hadjáraton. Ez közvetett bizonyíték ugyan, de tekintve, hogy az angol okleveles gyakorlatban a használt kifejezés, a szövegezés a *cruciata*-ra utal, nem is gondolhatunk másra, csak arra, hogy Nikápolynál vezette az angol kontingens. Ha például Franciaországban vagy Skóciában harcolt volna, azt egészen máshogy, az országokat pontosan megnevezve közölte volna az oklevél, mi több, sem a skót határvidéken, sem Írországból nem tudunk 1396 őszi olyan katonai cselekményről, ami indokolta volna, hogy a király unokaöccse részt vegyen rajta; vagy akár említésre méltaság a források. Egy skót határvidéki akcióért jutalmul nem is részesedhetett volna olyan királyi kegyben Beaufort, mint amit 1397 elején kapott: családját, a Beaufort-ágot, John of Gaunt törvénytelen gyermekeit törvényesítették és elismerték a Lancaster-ház, s így a Plantagenet-dinasztia legitim tagjainak. Beaufort így egyszeriben „királyi vérből való” lett. Mindemellett ráruházták Somersét grófságát, s a mindenki által lenézett Katherine Swynford törvénytelen fiából Anglia *pair*-je, a Lordok Házának tagja lett.¹⁹²

Beauforton kívül a nikápolyi angol kontingens másik potenciális résztvevője John Holand, Huntingdon grófja, a későbbi Exeter hercege lehetett volna. Az angol kutatók ugyan határozottan elvetik, hogy Holand részt vett volna a csatában, mindezt azonban közvetett források alapján teszik, mondván, hogy a csata idejében Holandnak máshol kellett lennie, más megbízatásoknak kellett eleget tennie. Atiya tényként kezelte Huntingdon nikápolyi jelenlétét is.¹⁹³ Holand a *Militia Passionis* tagja, s a keresztes eszme elkötelezett bajnoka volt, hiszen – csakúgy, mint Richárd király a wiltoni diptikhonon – a fehér szarvasűnő jelvényt viselte, ami egyértelmű bizonyítéka annak, hogy valóban el akart menni a *passagium*-ra a Szentföldre harcolni.¹⁹⁴ Mézières döntő szerepet juttatott a gróf számára az angol keresztes sereg megszervezésében, neki szánta a *Militia Passionis* rendjének kézikönyvét, a *La Substance de la Chevalerie de la Passion de Jhesu Crist* egy példányát is.¹⁹⁵ Amikor Remete Róbert Angliában járt, s elvitte Mézières levelét Richárd királynak, Huntingdonnal is találkozott.¹⁹⁶ Az ikonográfiai evidencia alapján ő is részese lehetett volna a nikápolyi csatának: keveseknek adatott meg az, ami neki, hogy a király keresztes elkötelezettségének lovagi jelvényét, a szarvasűnőt családi udvarháza, a devonshire-i Dartington Hall oszlopfőin ábrázolhassa.¹⁹⁷ 1396 augusztusában azonban egy okleveles adat szerint a Címerkirály Bíróságán (*Court of Chivalry*) kellett királyi ülnökként (*commissioner*) szolgálatot teljesítenie. Ha azonban figyelmesebben megnézzük magát az oklevelet, illetve az adott ügy további történetét, kiderül, a király tudta, hogy a gróf nincs Angliában, s számított arra, hogy csak később tér vissza, ugyanis a tárgyalást elhalasztották.¹⁹⁸ Ez nem áll ellentétben azzal, hogy harcolhatott is Nikápolynál. Sőt, egy

¹⁹² Trokelowe, 135. o.; Jones, 74. o.

¹⁹³ A. S. Atiya: *Crusade, Commerce, and Culture*. Bloomington, 1962. 107. o.

¹⁹⁴ II. Richárd elsőként 1380-ban viselte a szarvasos insigniumot: *Gervase Matthew: The Court of Richard II*. London, 1968. 27. o.

¹⁹⁵ „le livre de la substance abregie de la dicte chevalerie, que le vieil solitaire humblement et a grant devocion bailla nagaires a vostre tres ame frere, le conte de Hontintone.” *Mézières: Letter to King Richard II*, 105. o.

¹⁹⁶ *Froissart*, XV. 196.; 202. o.

¹⁹⁷ Saul, 1997. 8. tábla: a devonshire-i Dartington Hall, a Holand család udvarháza lovagtermének oszlopfői.

¹⁹⁸ *Calendar of Patent Rolls. Richard II. 1377–1399*. VI: 1396–1399. 28. o.

másik adatunk szerint szeptemberben sem tartózkodott Angliában.¹⁹⁹ Holand 1396-ban ugyan, több francia krónika egybehangzó tanúsága szerint, részt vett az angol–francia béketárgyalásokon, ám ezt egyetlen angol forrás sem támasztja alá.²⁰⁰ Tudjuk viszont, hogy az 1396-os év béketárgyalásai nagyon elhúzódtak, többször újra- és újrakezdődtek, melynek fényében egyáltalán nem tűnik lehetetlennek, hogy néhány hónapra Holand is eltávozott volna a tárgyalásokról. Tudjuk, hogy aláírta a békeokmányt, vagy legalábbis az aláírásnál jelen volt.²⁰¹ Az eschatocollumban valószínűleg akkor is felsorolták volna a tárgyalások egyik fő résztvevőjét, Richárd király tanácsosát, ha éppen a béke aláírása idején már nincs jelen.²⁰² Érdekes, hogy amíg a béketárgyalások többi angol résztvevője az év őszén visszatért Angliába, Huntingdont csak 1397 tavaszán találjuk az országban! Nincs is ott Izabella királyné koronázásán októberben.²⁰³ Holand feltételezett részvétele közvetett bizonyítékokon alapszik ugyan, de egy szempontból logikusnak tűnik, és magyarázat is található rá. Ha Lancaster hercege és fia, Henry Bolingbroke nem képviselhették a Lancaster-házat a keresztes hadjáraton, nem lett volna meglepő, ha úgy gondolkodnak, Gaunt törvénytelen fián kívül súlyosabb, tekintélyesebb és a nemzetközi politikában tapasztaltabb egyéniségnek is képviselnie kellene az angol királyi dinasztiát. Ha elfogadható is, hogy John Beaufort tagja volt az angol kontingensnek, s talán a katonai vezetést is ellátta; az nehezen képzelhető el, hogy a nemzetközi politikában igen járatos, hatalmas becsvágyú John of Gaunt megengedhette volna magának, hogy az angol koronát a Plantagenetek egyik törvénytelen, a diplomáciában még meglehetősen járatlan, fiatal sarja képviselje. Különösen akkor, ha a burgundiak a hercegi elsőszülöttel képviseltették magukat. A Plantagenet családban Bolingbroke-on kívül senki sem volt alkalmas a feladatra, ezért valószínűsíthető, hogy Huntingdon grófja, a király féltestvére és egyik fő támasza ment a pogány elleni szent vállalatra. Huntingdon Lancaster hercegének is legbensőbb köréhez tartozott, kivételesen jó viszonyban volt a herceggel, mondhatni „családtagnak” számított, így az sem elképzelhetetlen, hogy rá bízták, ügyeljen a fiatal John Beaufortra és vezesse a Lancaster-ház lovagjait. Huntingdon sem volt ismeretlen a lovagság világában, több keresztes vállalatban szerzett már hírnevet. 1397-ben nagy pápai kegyben részesült, a hit szolgálatáért kinevezték a pápai hadsereg „zászlótartójának” (*gonfaloniere*), és felruházták azzal a joggal, hogy keresztes hadjáratot indíthasson az egyház ellenségei ellen.²⁰⁴ (Ennek fényében nem lenne meglepő, ha mégis Nikápolynál harcolt volna.)

¹⁹⁹ Calendar of Patent Rolls. Richard II. 1377–1399. VI: 1396–1399. 33. o.

²⁰⁰ Chronique du religieux de Saint-Denys, II. 459. o.; *Jean Juvenal des Ursins: Histoire de Charles VI, roi de France*. In: *Choix de chroniques et memoires sur l'histoire de France*. (Ed.: *Jean Buchon*.) Vol. I–IV. Paris, 1838. I. 395. o.; *Chronographia regum Francorum*. (Ed.: *Henri Moranvillé*.) Vol. I–III. Párizs, 1891–1897. III. 133. o.

²⁰¹ *Froissart*, XV. 298. o.; *Trokelowe*, 190.; *Thomas Walsingham: Chronica Monasterii Sancti Albani & Historia Anglicana*. (Rerum Britannicarum Medii Aevi Scriptores. Rolls Series, 28) (Ed.: *T. H. Riley*.) London, 1863. Reprint: Wiesbaden, 1965. *Historia Anglicana, 1272–1422*. (a továbbiakban: *Walsingham, Historia Anglicana*) II. 372. o.

²⁰² *Rotuli Parliamentorum*, III. 337. o.; *Calendar of Close Rolls, Preserved in the Public Record Office, 1377–1399*. Vol. I–VI. London, 1914–1927. Vol. VI: Richard II. 1396–1399. 73–74. o.

²⁰³ *Goodman*, 1971. 97. o.

²⁰⁴ „Capiteneus et Consiliaris Ecclesiae Romanae.” *Trokelowe*, 197. o.; *J. J. N. Palmer: English Foreign Policy 1388–1399*. In: *F. R. H. Du Boulay – C. M. Barron* (szerk.): *The Reign of Richard II. Essays in Honour of May McKisack*. London, 1971. 104. o.

Ha a Magyarországra, az oszmán veszély ellenében indított kereszties hadjáratokat (*voiage de Turquie* vagy *voiage de Honguerie*) nézzük, akkor is találunk arra példát, hogy angol lovagok már Nikápolyt megelőzően a török ellen harcoljanak. Az angol törénészek között is van olyan álláspont, mely szerint Derby grófjának 1392-es látogatása után kíséretének tagjai közül többen is Magyarországon maradtak, és törökellenes harcokban vettek részt.²⁰⁵ Angol lovagok részvételét törökellenes harcban egy osztrák évkönyv az 1392-es évben véli tudni.²⁰⁶ Derby háztartási regisztereinek tanulmányozása révén azt mondhatjuk, hogy Derby kíséretét már Poroszországból távozta után többen elhagyták; először azt követően, hogy Zsigmonddal tárgyalt; valamint azután is, hogy a Szentföldről visszaérkezett Velencébe, s hazaindult Angliába.²⁰⁷ Kísérete részben – egy Danzigból indított hajón – már Poroszországból hazautazott, de pontosan nem tudjuk, kik és hányan érkeztek ténylegesen haza Angliába. A gróf kíséretének csak egy részét fizették 1392 szeptemberének végéig, a többiekről nincs tudomásunk, jó részük egészen bizonyos, hogy nem tért vissza Angliába, s nem is ment vele tovább Bécsbe és Velencébe.²⁰⁸ Azt tudjuk, hogy a teuton–litván harcokban már nem vettek részt.²⁰⁹ Derby bécsi tartózkodása előtt és után is többen „leszakadtak” kíséretéből, feltehetően egy akkor induló törökellenes hadjárat kedvéért.²¹⁰ Lehetséges, hogy közvetlenül Poroszországból érkeztek angol lovagok 1392-ben Magyarországra, s vettek részt Zsigmond 1392. május–augusztusi hadjáratában. Zsigmondot 1392 elején a lengyelekkel folytatott tárgyalások kötötték le, s mindenáron meg akart egyezni sógornőjével, Hedvig királynővel; azért is eszközölt ki vele egy találkózót Kassán, április végén, hogy minél előbb a végekre indulhasson.²¹¹ Több angol forrás, egy teuton tartományokbeli kommentátorra hivatkozva arról szól, hogy abban az évben „Krákkó királya” „hősöket kért Poroszföldről”, hogy jöjjenek és harcoljanak a szaracénok ellen. Ezek a poroszföldi hősök (*heres of Pruse*) lehetnek akár angolok, is, mivel az idő tájt Derby kereszties serege volt az egyedüli mobilizál-

²⁰⁵ Palmer, 1972. 199. o.

²⁰⁶ 1392: „Des jar kriegt der von Unngerren mit gen haiden, und hulfen im die herren von Enngellannt.” Wiener Annalen von 1348–1404. In: Österreichische Chronik von den 95 Herrschaften. (Hrsg. Joseph Seemüller.) Hannover–Leipzig, 1909. (Monumenta Germaniae Historica. Scriptores, VI.) 236. o. Engel Pál emeli ki, hogy ebben a hadjáratra több országból is érkeztek keresztiesek: az is lehetséges, hogy a bécsi évkönyv által említett angolok az ugyancsak a török ellen harcolni érkezett sziléziai herceg, Bolko kíséretébe tartozhattak. Engel Pál: A török–magyar háborúk első évei, 1389–1392. *Haditörténelmi Közlemények* 111. (1998.) 3. 561–577. (a továbbiakban: Engel, 1998.) 574. o., 100. j. A sziléziai egységek részvételét ugyancsak alátámasztja Veszprémy László: A nikápolyi hadjárat és értékelése. *Iskolakultúra* 7. (1997.) 3. 48–59. o. (a továbbiakban: Veszprémy, 1997.) 52. o.

²⁰⁷ A fizetési listákban nagy hiátusok vannak, például sok lovagja nincs a gróffal 1393. január 1. és február 17. között, őket valószínűleg nem vitte magával a Szentföldre. 8–10 lovag ugyan Itáliában (Portogruaróban) maradt, de a többiekről 1392. decembere után nincs tudomásunk. *Toulmin-Smith*, liii., lxii. o.; 210., 211. o.

²⁰⁸ *Toulmin-Smith*, 210., 212. o. Csúpan 50 embere kísérte el a körülbelül 150-ből Poroszország után is. *McFarlane*, 39. o. Ennek ellentmondani látszik Luttrell közlése, mely szerint nagyszámú kísérettel ment. *Luttrell*, 1994. 133. o.

²⁰⁹ *Du Boulay*, 167. o.

²¹⁰ Az 1392 őszen a háztartási jegyzőkönyvekből Derby bécsi tartózkodása után, még Velencébe érkezte előtt kimaradt, s feltehetően Zsigmond szolgálataiba lépett angolokról velencei dokumentumok alapján tudjuk, hogy ők csak később teljesítették jeruzsálemi zárandoklatukat, és csúpan 1394. február 27-én érkeztek vissza Velencébe, s onnan indultak tovább haza. ZsO I. 3318.; ADE III. 740. Az 1392-es év harcaira: Engel, 1998. 570–577. o.

²¹¹ Engel, 1998. 574. o.

ható erő Poroszországban, s az angolok híresek is voltak arról, hogy keresztesként bárhol szívesen harcolnak a pogány ellen. Lehetséges, hogy a lengyel uralkodó közvetítette Zsigmond kérését az angolok felé, akik már akkor, Kassán beálltak a magyar seregbe, és májusban már hadba is szálltak a török fronton.²¹² Az is elképzelhető, hogy mivel 1392 végén éppen készülöben volt egy – újabb – hadjárat a török ellen, a Derby seregéből a prágai és a bécsi tartózkodása után visszamaradó angolok 1392 végén csatlakoztak Zsigmond seregeihez a szerb hadszíntéren: a király ugyanis, ahogyan az itineráriumból kiderül, decemberben már újra a szerb határon volt. Az is lehetséges, hogy az angolok csak a következő év februárjában szálltak ténylegesen hadba és vettek részt a Lackfi György macsói bán által, a szerb–bosnyák határra vezetett akcióban.²¹³ Mindenesetre éppen 1392-ben, tehát akkor, amikor a krónikák híradása szerint tekintélyes nyugati – angol, cseh, stájer – erők sorakoztak fel a magyar király oldalán.²¹⁴ Zsigmond háborítatlanul vonulhatott fel egészen a Morava-folyótól jóval keletebbre, belső-Szerbiában fekvő Ždrelogig, s Bajazid szultán ki is tért az összecsapás elől.²¹⁵ Mi több, az is megtörtént, amire a korábbi évek török pusztításait látva nem sokan számítottak: a keresztény sereg a szultánt üldözte.²¹⁶

A Nikápolyt megelőző években éppen az angolok voltak a legaktívabb keresztések, egy kutató úgy fogalmaz, hogy évről-évre angol lovagok százai „egyfajta exodusban” áramlottak ki Angliából és harcoltak a keresztért a legkülönbözőbb helyeken.²¹⁷ Több forrás tanúsága szerint is az angolok voltak a „leglelkesebbek” és legkitartóbbak, s nagy számban harcoltak a kereszténységért.²¹⁸ Még palesztinai kereszties akciókra is vállalkoztak, egy 400 fős angol–német egység Jaffát égette fel 1367-ben.²¹⁹ Főként a *Reyse* vált szinte az angol nemesség, a bárófiak kötelezően teljesítendő fogadalmává, a nemesség „státusszimbólumává,” ha szabad így fogalmaznunk.²²⁰

²¹² *Christiansen*, 229. o. Igen valószínű, hogy a magyar hadszíntereken szolgáló nyugati lovagok Poroszországból és Livóniából érkeztek „egy másik pogány” ellen harcolni. Angol lovagok szinte állandóan jelen voltak a poroszföldi hadjáratokon az 1390-es években, még Chaucer is kiemeli a *Canterbury* mesékben, hogy „minden nemzetet megelőzve” harcoltak ott angolok. („Aboven alle naciouns in Pruce”). Derby hadseregén kívül is jöhettek tehát Poroszországból angolok Zsigmond hívására. *Geoffrey Chaucer: The Canterbury Tales*. London, 1996.: „The General Prologue,” 5. o.

²¹³ MTK 232. o.

²¹⁴ *Engel*, 1998. 577. o.

²¹⁵ *Engel Pál*: Szent István birodalma. A középkori Magyarország története. Budapest, 2001. 173. o.; Mályusz Elemér is az 1392-es évit tartotta a legjelentősebb törökellenes hadjáratnak Zsigmond uralkodásának első periódusa alatt. *Mályusz Elemér*: Zsigmond király uralma Magyarországon. Budapest, 1984. 104. o.

²¹⁶ *Engel*, 1998. 574–575. o.

²¹⁷ *Tyerman*, 268. o.

²¹⁸ „Anglici qui videbantur fortiores.” *Anthony Luttrell*: English Levantine Crusaders, 1363–1367. *Renaissance Studies*, 2. (1988.) 2. 143–153. o. (a továbbiakban: *Luttrell*, 1988.) 149. o., 50. j. *Luttrell* szerint a „fortiores” kifejezést úgy is interpretálhatjuk, hogy ők voltak a „legszámosabbak.” A legtöbb angol forrás, ha kereszties vállalkozásról ír, kiemeli, milyen nagy számban voltak jelen az angolok: „ubi tunc multi strenui milites et armigeri de Anglia.” *Higden*: Polychronikon, Vol. VIII. 365. o.; *Luttrell*, 1988. 149. o., 52. j.

²¹⁹ *Luttrell*, 1988. 150. o.

²²⁰ Anglia összes prominens bárója, Richárd királyi tanácsának csaknem minden tagja járt poroszországi *Reyse*-n az 1390-es években. John Montague, Salisbury grófja, Thomas Percy, Worcester későbbi grófja, Thomas, Lord Despenser, Lord Clifford, Lord Bouchier, Lord FitzWalter. *Tyerman*, 270., 273. o.

A francia–burgundi kontingensek névsorai majdnem minden esetben fennmaradtak, és gondos átvizsgálásuk révén az egyes lovagi kísérekben is találkozhatunk olyan angolokkal, akik részt vettek a nikápolyi csatában.²²¹ Az 1396-os nagy vállalat, a *passagium generale* előtt több alkalommal is harcoltak együtt, egy kontingensen, egy bárói kíséren, egy lovagi battaliónon belül angol, francia és burgundi keresztések. A Zsigmond hívására 1395-ben Magyarországra érkezett Philippe d'Artois által *adversus Turcorum* vezetett kereszties seregben is harcoltak angolok.²²² Több „internacionális” komitíváról beszélhetünk, amelynek tagjai már évekkel Nikápoly előtt együtt vívtak meg sok ütközetet a pogány ellen, összeszokott zászlóaljja váltak, s nem valószínű, hogy a nikápolyi csatában ne együtt harcoltak volna.²²³ Angol okleveles anyag is alátámasztja, hogy mennyi angol lovag vett részt, főként francia vagy burgundi vezetésű bandériumokban – például a fővezér Enguerrand de Coucy „Engländer”-nek is hívott kíséretében, melyről alább külön is lesz szó – az 1380-as, 90-es években.²²⁴ Az Al-Mahdiya-i, berberföldi (*voiage de Barbarie*) kereszties hadjáraton 1390-ben Louis de Bourbon zászlaja alatt szerepelt például a bárók közül Lord Clifford, Lord l'Isles, John Beaufort, valamint a Montagu lordok több tagja is („seigneur de Montagut,” „Jean, chevalier de Montacoe”).²²⁵ Bourbonnak azért is voltak angol kísérettagjai, mert a brétigny-i béke után (1360) hat évet töltött angol fogságban, s jó kapcsolatot ápolt az angol arisztokrácia több tagjával.²²⁶

²²¹ Erre a megállapításra jut a hadtörténetészek közül Gustav Kling és Sir Charles Oman is. Kling, 19. o.; Sir Charles Oman: A History of the Art of War in the Middle Ages. London, 1924. Vol. I–II. II. 348. o.

²²² Artois kereszties hadjáratának időpontjáról megoszlanak a vélemények. A burgundi hercegi ház elismert szaktekintélye, Richard Vaughan 1393-ra teszi, de mind a magyar okleveles anyag, mind a nyugati elbeszélő források között is találni olyat, amely 1395-re datálja Artois gróf magyarországi látogatását, sőt, Boucicaud marsall életrajzában az 1394-es év szerepel. A legtöbb elbeszélő forrás azonban Kis-Nikápoly ostromával hozza összefüggésbe a francia connétable kereszties vállalkozását, ami kétségtelenül 1395-ben történt, így a valószínűbb dátum ez az év. Szántó, 2000. 521. o. Persze nem zárható ki, hogy az 1393-as évben is járt egy kisebb francia kereszties sereg Magyarországon. Vaughan, 1962. 61. o. A Magyarország és Szerbia közötti összeköttetések oklevéltára 1198–1526. (Szerk.: Thallóczy Lajos – Áldásy Antal.) Budapest, 1907. 41. o. Norman Housley: Boucicaud marsall Nikápolynál. *Hadtörténelmi Közlemények*, 111. (1998.) 3. (a továbbiakban: Housley, 1998.) 595. o. Egy harmadik burgundi lovaggal, Reynaud/Renault de Roze-al együtt. Housley, 1996. 100. o. Osztrák és francia források azonban – a Melki Évkönyvek és a Baudot de Juilly által írott Histoire de regne Charles VI is – az 1395-ös évről szólnak. Annales Mellicensis. (Monumenta Germaniae Historica. Scriptores, IX.) (Ed.: G. H. Pertz [et al.]) Hannover, 1826–. IX. 514. o. Baudot de Juilly egyébként Artois seregének a létszámát is megadja (600 lovag). Idézi Josef Aschbach: Geschichte Kaiser Sigmunds. Vol. I–IV. Hamburg, 1835–1845. (Repr. Aalen, 1964.) I. 96. o. Atiya feltevése, hogy Eu grófja már 1388-ban ellátogatott volna Zsigmondhoz, Boucicaud marsallal együtt, s Budán ő is három hónapot töltött volna, minden alapot nélkülöz. Atiya, 1934. 36. o.; Housley, 1996. 100–101. o.; Housley, 1998. 595. o.; Livre des fais, 88–89. o.; Delaville Le Roulx, I. 163–164., 232. o.

²²³ A nyugati lovagság egy vegyes összetételű gyülekezetéről („motley assemblage of Western chivalry”) beszél Atiya, 1934. 23. o.

²²⁴ A következő források egy-egy francia–burgundi vezetésű kereszties vállalkozásokban szereplő angol lovagokról tanúskodnak: PRO Exchequer of Receipt: Issue Rolls E 403/530. m.7.; PRO Chancery. Warrants for the Great Seal. Series 1. C 81. 6212., 7233., 7241., 7258. sz.; Rymer: Foedera [londoni kiadás], VII. 705–706. o.; Higden: Polychronicon, IX. 258. o.

²²⁵ Lehetséges, hogy John Montaguról, Salisbury grófjáról van szó. Liste des croisés de l'expédition de Barbarie. Delaville de Roulx, II./Pièces Justificatives. 14–17. Szerepelt Poroszországban is, 1391–1392-ben. Luttrell, 1994. 155. o.

²²⁶ Luttrell, 1994. 137. o.

1390-ben és 91-ben, valamint a rá következő években nagyszámú angol lovag szerepelt együtt poroszországi–livóniai keresztes hadjáratokban, a *Reyse-ken*, franciákkal és burgundiakkal együtt, többnyire angol bárói színekben. Henry of Bolingbroke, Derby earljének kontingense két ízben is járt Poroszföldön, 1390-ben és 92-ben, s már teuton területen csatlakozott hozzá, zászlaja alá jó néhány, keresztes esküjét éppen ott teljesíteni kívánó francia lovag 1390–91-ben.²²⁷ A lovagok zöme már együtt volt az 1390-es berberiai keresztes hadjáraton, s a legtöbben onnan mentek közvetlenül Poroszországba.²²⁸ Derby nagy hadjáratra készült, egyszerre akart harcolni a pogány ellen Észak-Afrikában és Poroszföldön.²²⁹ Az angolok–franciák–burgundiak között egyfajta lovagi társulás jött létre, amelynek tagjai a Jean le Meingre, Boucicaut marsall által szervezett, Calais mellett, St. Inglebertben tartott lovagi tornán tettek sírig tartó fogadalmat, és esküdtek meg a szüntelen harcra a pogány ellen.²³⁰ Ez a rendkívüli módon összeforrott, országhatárokon túlnyúló, nemzetek feletti eskütársi közösség egészen a nikápolyi csatáig fennmaradt, s csak azért szakadt meg az évről évre keresztes hadjáratot teljesítő lovagok együttműködése, mert Nikápolynál sokan elesetek vagy török fogságba estek. Franciák és angolok harcoltak egymás mellett, kezét nyújtva egymásnak, felülemelkedve a Százéves Háború évtizedes konfliktusain, mint a „kerekasztal lovagjai”.²³¹ A „voiage de Barbarie-n, Bourbon hercege vezetése alatt, részt vett a fraternitás tagja, John Beaufort, Lancaster hercegének fia és 125 fős kontingense.²³² Mivel a St. Inglebert-i eskütársak bizonyos része részt vett a nikápolyi csatában is, sőt, az életben vagy szabadon maradtak az ütközetet követő keresztes akciókban is szerepeltek, jó okunk van feltételezni, hogy az 5-6 év alatt összeforrott lovagi testvériség nem kevés számú angol tagja is ott volt.²³³ A St. Inglebert-i eskütévők, a keresztes eszme és a lovagság (*chevalerie*) „nemzetközi bajno-

²²⁷ A Nikápolynál is harcoló francia–burgundi lovagok közül ott volt Derbyvel Poroszországban és Litvánia-ban a marsall, Boucicaut, Jean de Boves, Geoffroy de Charny, Jean de Hangest, a burgundi herceg bárója, Jean de Cadzand, Flandria admirálisa, Pierre de la Trémoille, Jacques de Mametz, Rénier Pot, Jean de Savoisy, Jean Prunelle. *Schnerb*, 591–592. o.

²²⁸ A nikápolyi csatában szerepeltek közül már az 1390-es észak-afrikai hadjáraton részt vett Guy de La Trémoille, Sully ura; Guillaume de La Trémoille, Burgundia marsallja; Guillaume de Lugny; Jean de Sainte-Croix; Jean de Trie; Jean de Vienne, Franciaország admirálisa; Philippe d’Artois, Eu grófja; Philippe de Bar; Geoffroy de Charny; Henri d’Antoing; Boucicaut marsall; Jean de Chiffreval; Jean de Hangest; Enguerrand de Coucy és Jacques de Courtiambles. *Schnerb*, 591–592. o.

²²⁹ *Du Boulay*, 162. o.

²³⁰ *Toulmin-Smith*, xxxviii. o. A lovagi tornáról az egyik legbövebb leírást adja a *Chronique du religieux de Saint-Denys*, I. 680. o., de megtalálható Froissartnál is, *Froissart*, XIV. 420., 450. o. A francia történetírásban külön monográfiát is szenteltek a nem kis jelentőségű eseménynek: *J. Pichon*: *Joutes de Saint Ingelbert*. Paris, 1863. Boucicaut szerepének mai feldolgozása: *Housley*, 2002. 139–172. o.

²³¹ Derby serege egyébként igen sokfajta nemzetiségű katonát számlált, többségükben németeket, akiket poroszföldi útja során bérelt fel, és zsoldosként szolgálták, sőt, némelyikük, mint például a Habsburg Albert szolgálatából Bécsben átállt Rudolf („Ralph de Vienna”), Jeruzsálembe és Angliába is elkísérte. *Toulmin-Smith*, xlv–xlv., lix. o., 265. o.; *Kirby*, 36. o.

²³² 24 lovag és nem lovagi rangú köznemes (*esquire*), és 100 íjász. *Froissart*, XIV. 151–159. o.; *Delaville Le Roulx*, I. 166–176. o.; *Griffith-Davies*, 61. o.

²³³ Sőt, az eskütársak magját éppen a St. Inglebert-i kezdeményezőket, Derby grófját és John Beaufort-t is tömörítő, még szűkebb konfraternitás, a Lancasterek „házi” testvérisége képezte, a lincolni székesegyházi káptalan konfraternitása, amit maga John of Gaunt alapított 1386-ban. *R. G. Davies*: *Richard II and the Church in the Years of „Tyranny.”* *Journal of Medieval History*, 1. (1975.) 353. o.

kai” részvételéről és helytállásáról ugyanis több forrás is megemlékezik.²³⁴ A későbbiekben egyre-másra bukkannak fel ezek a lovagok például Coucy bárója vagy Nevers grófja szolgálatában. Így feltehetjük, hogy a fraternitás *milites Christi*-jei Philippe d’Artois-t is elkísérték 1395-ös hadjáratára. Okleveles adatok bizonyítják, hogy még Henry, Derby grófja is felvette a keresztet, sőt, maga volt az egyik kezdeményező, de végül nem kapott VI. Károly francia királytól *salvus conductus*-t, így nem is tudott Marseille-be utazni, a keresztes sereghez gyülekezőhelyére.²³⁵ Igaz, ha ő maga nem is, kíséretének jó néhány tagja csatlakozott Bourbon hercegéhez.²³⁶ Bourbon seregének jó része – például John Beaufort és kíséretének néhány tagja – pedig hazatérte után azon nyomban Derby után indult és csatlakozott az angol kereszttesekhez.²³⁷ Ahogyan Boucicaut marsall életrajza, a *Livre de fais* elmondja, 1390–91-ben Poroszországban az angol, francia és burgundi kereszttesek közösen táboroztak, közös egységben vezették akcióikat.²³⁸ A korabeli forrásokban, különösen a XIV. század végén, különösen sok vegyes – francia, angol, flamand, pikárd, németalföldi, skót – összetételű seregre találunk példát a *voiage de Prusse-on*.²³⁹ John Beaufort második poroszföldi *reyse*-jére, 1394-ben már igen sok francia lovagot vitt magával.²⁴⁰

Vannak olyan francia-burgundi bárói kísérettagok, akikről nem sokat tudunk ugyan, legfeljebb csak nevük alapján feltételezhetjük, hogy Angliából álltak egy-egy francia báró kíséretébe, ami azonban a Százéves Háború korában nem volt egyedülálló, sőt, mindennaposnak számított, különösen a burgundi herceg seregeiben. John Grey, vagy a listákban *Jean de Gray*, aki több helyen Philippe d’Artois, Eu grófja háztartásának a *concierge*-e, kb. udvarmestereként szerepel, lehet akár angol származású is.²⁴¹ (Az Artois-k a Százéves Háború korábbi szakaszaiban is jó angol kapcsolatokkal rendelkeztek, sőt, Robert d’Artois nagyapja az 1340-es években angol oldalon is hadakozott, s egyedüli külföldiként a londoni Szent Pál-székesegyházban van eltemetve. Az ő kíséretében is több angol harcolt.) A keresztteseket felsoroló forrásunk, a *Liste des croises de l’expédition to Hongrie* is számos angol nevet tartalmaz.²⁴² Van egy „le seigneur de Longvy, chevalier,” aki valószínűleg az Angliában és Walesben is birtokos walesi Longwy család sarja. Nevers grófja kíséretében (*l’ostel de monseigneur de Nevers*) találunk egy „le sire de Ray, chevalier”-t is, aki más helyen, például Froissartnál „de Rye”-

²³⁴ Sir John Holand, Huntingdon grófja is az egyik St. Inglebert-i eskütévő lovag volt. DNB Vol. IX. 1041. o.

²³⁵ *Du Boulay*, 162. o.

²³⁶ Franciaországban viszont francia lovagokat is felvett a kíséretébe, akik pedig Poroszországba kísérték el. *Palmer*, 1972. 198. o. Bourbon Lajoson kívül így Derbyé volt a legszámosabb kontingens a gyülekező keresztes seregben. *Hicks*, 200. o.

²³⁷ Például Jean de Cadzand és más flamand (a burgundi hercegséghez tartozó) lovagok; vagy a pikárdiai Jean de Hangest, Geoffroy de Charny, Jean de Chiffreval. *Schnerb*, 587.; 591–592. o. John Beaufort mind a két hadjáraton szerepelt. *Housley*, 1996. 58. o.; *Tyerman*, 272. o.

²³⁸ *Le livre de fais*, 61–62., 74–77. o.

²³⁹ *Housley*, 1996. 57. o.

²⁴⁰ *Housley*, 1996. 58. o.

²⁴¹ A lille-i levéltár adatai szerint 1396. február 22-én indult el Dijonból. „Liste de noms de persons qui sont allées en Hongrie: Jean de Gray, tenoit la Concierge de l’hotel d’Artois á Paris”. *Archives de Lille*. Idézi *Kervyn de Lettenhove*, *Œuvres de Froissart*, XV. 423. o. Ugyancsak közli, más források alapján *Delaville Le Roulx*, II./Pièces Justificatives, 81. o.

²⁴² Idézi *Delaville Le Roulx*, II./Pièces Justificatives, 78–85. o.

ként szerepel, ő az angliai Rye-ból származó Henry lovag lehet.²⁴³ Van továbbá egy „Jean (?) Druickham,” aki neve alapján aligha lehet francia, sokkal inkább John Druckham, őt „föld nélkülinek” („*sans terre*”) aposztrofálja a *Liste des croisés*; ami egybevág azzal, hogy több birtoktalan, vagy kisbirtokos angol nemes állt francia vagy burgundi szolgálatba (gondoljunk például a jól ismert skót fjaszgardára Merész Károly herceg szolgálatában).²⁴⁴ Több angol nemes szolgált ezidőben felváltva II. Richárd és a burgundi herceg szolgálatában is, például Sir Otto de Granson/Grandison, a kiváló *miles Christi*, akire az angol keresztes kontingens megszervezésében Mézières nagy szerepet testált.²⁴⁵ Ugyanígy sok francia lovag állt be Derby grófja kíséretébe annak poroszországi keresztes hadjáratára.²⁴⁶)

Tulajdonképpen a Nikápolynál harcoló angol lovagok között kellene számon tartanunk a francia-burgundi kontingens egyik fővezérét, Enguerrand de Coucy-t is, aki, angol főrendként, az angol arisztokráciát is képviselte a csatatéren, hiszen III. Edward angol király Bedford grófjává emelte.²⁴⁷

Igaz, a hadjárat résztvevőiről készült listák sosem említik Coucy báróját Bedford earljeként, de mivel személyes comitivájában is számos angol lovag lehetett, illetve a hadjárat idején jelentős angliai birtokokkal rendelkezett, joggal eshet e helyütt szó róla is, mint „címzetes” angol lordról. Első látásra ugyan francia báró, de ha végigkísérjük karrierjét, nyilvánvalóvá válik, hogy az angol koronához és a Plantagenet-házhoz való kötődése révén sokkal inkább a háromoroszlános lobogót képviselte az 1396-os keresztes hadjáratban, mintsem a Capet-liliomot. Coucy 7. ura természetesen született pikárdiai francia arisztokrata volt, de személyes sorsa Angliához és a westminsteri udvarhoz kötötte: III. Edward király veje volt, leányát, Plantagenet Izabellát vette feleségül (1365). A házasságkötés, 1365 után rendkívüli adományokban és címekben részesült. S hogy valóban az angol politikát is képviselte Nikápolynál, azt jelzi, hogy szinte együtt nevelkedett az angol udvarban a vele nagyjából egyidős Plantagenet-hercegekkel, és igen szoros személyes kapcsolat fűzte az angol külpolitikát az 1390-es években lényegében irányító John of Gaunt-hoz, Lancaster, illetve Edmund of Langley-hez, York hercegéhez. Ismerve Coucy korábbi életútját, nemzetközi renoméjét a lovagság, a chevalerie világában és kiváló kapcsolatait a Luxemburg- és a Habsburg-házzal, nem meglepő, hogy ő is felvette a keresztet 1396-ban. Coucy Európa legendás lovagjai közé tartozott, dicső tetteiről megemlékezett Chaucer, Deschamps és Froissart is.²⁴⁸ A Coucy-bárókat régi jó viszony fűzte jó néhány német bárói családhoz: Enguerrand anyja a Habsburg-házból származó

²⁴³ Froissart, XV. 395. o.

²⁴⁴ Froissart, XV. 395. o.

²⁴⁵ Sir Otto de Granson „chevalier d’honneur du roy d’Engleterre” a Passió új rendjének egyik „evangélistája” lett, s ő is prédikálta a Passió Evangéliumát 1390 óta Európa különböző részein: Mézières: Letter to King Richard II, 105. o.; Housley, 1992. 74. o.; Granson Magyarországon is járt Derby grófjával, és elkísérte jezsuzsálemi útjára. Toulmin-Smith, 226. o. (Egy Gransont, Jeant, a csata résztvevőinek listáiban is találunk: *Báruczay*, 489. o.; Wertner, 56. o.)

²⁴⁶ Pl. Robert Chalons. Prutz, 11., 29. o.

²⁴⁷ Coucy VII. bárója, később Soissons grófja, majd Franciaország pohámokmestere (Grand Boutellier). *Schönherr Gyula: Az Anjou ház örökösei. (A Magyar Nemzet Története. III. Szerk.: Szilágyi Sándor.)* Budapest, 1895. Schönherr a 428. oldalon tévesen, Henri de Cousy-ként aposztrofálja.

²⁴⁸ Henry L. Savage: Enguerrand de Coucy and the Campaign of Nicopolis. *Speculum*, 14. (1939.) 423. o.

Ausztriai Katalin volt, akinek birodalom-béli földjei érdekében Coucy többször is hadakozott. Amikor IV. Károly Párizsba látogatott, útközben Coucy látta vendégül kastélyában a császárt, Vencel fiát és kíséretét. 1370-ben, Bedford hercegeként, III. Edward követeként, Prágában is járt Károly udvarában.²⁴⁹ A hadjárat során is leginkább ő tartotta a kapcsolatot Zsigmonddal.²⁵⁰

Coucy pikárdiai arisztokrata családból származott, s már korán, 1357-ben az angolok pártjára állt a Százéves Háborúban: az angolokkal szövetséges Gonosz Károly (Charles d'Évreux) navarrai királyt szolgálta Normandiában. Számos normandiai és pikárdiai nemessel együtt elfordult a Valois-któl. Amikor 1360-ban a brétigny-i béke értelmében 40 francia bárónak túszként Angliába kellett távoznia, Coucy maga ajánlkozott, ám korábbi, angol szövetségben véghezvitt hadi vállalkozásait tekintve, nem igazán volt tús az angol udvarban. 1363 és 1367 között az angol királyi család legbensőbb köreihez nyert bebocsátást, különösen sokat időzött a walesi herceg, a hadi vállalkozások irányítója, a Fekete Herceg elthami udvarában. Hihetetlen gyorsan emelkedett az angol udvari ranglétrán, nem sokkal később feleségül vette Woodstock-i Izabellát, III. Edward leányát, s a következő évben, 1366-ban, a király már rá is testálta Bedford grófságát.²⁵¹ Valójában Coucy mindig is angol és skót báró is volt, hiszen nagyanyja révén birtokokat örökölt a Csatorna túloldalán, és 1363-ban az angol király be is iktatta azon földek örökébe.²⁵² Az angol királylány kezével Coucy jelentős angliai uradalmak ura is lett Észak-Angliában Yorkshire, Lancashire, Westmoreland és Cumberland grófságokban, valamint Dél-Skóciában.²⁵³ III. Edwardnak nagy tervei voltak Coucyval, ezt bizonyítja az is, hogy egyetlen életben maradt leányát nem királyi sarjhoz adta (két, fiatalabb leánya az 1360-as évek elején halálozott el).²⁵⁴ Rendkívüli kitüntetés volt, hogy a király legidősebb leánya kezét Coucy kapta meg. Ennek megvolt azonban az ára: az angolok azt remélték, hogy cserében Coucy törzsbirtokai Észak-Franciaországban felvonulási bázisul szolgálhatnak majd az elkövetkező angol hadjáratok számára. Coucy teljesen betagozódott az

²⁴⁹ The Anonimale Chronicle. (Ed.: V. H. Galbraith.) Manchester, 1927. 171. o.

²⁵⁰ Coucy magyarországi tartózkodásának az emléke olyannyira megragadt az angol forrásokban is, hogy például a Gesta Henrici Quinti közli, a Nikápolynál ugyancsak harcoló, és a nyugati lovagok budai fogadásán részt vevő Cillei Hermann rokonságba került Coucy-val: feleségül vette Enguerrand leányát, Marie de Coucy-t. Magam e házasságnak bizonyítékát nem találtam. Gesta Henrici Quinti. (Ed.: F. Taylor – J. S. Roskell.) Oxford, 1975. 156. o.

²⁵¹ W. M. Ormrod: The Reign of Edward III. Crown and Political Society in England 1327–1377. New Haven–London, 1990. 116. o.

²⁵² Enguerrand de Coucy nagyanyja Catherine de Balliol volt, a skót trónért harcoló Balliol család sarja. Az 1346-os angol–skót háború idején III. Edward a saját kezelésébe vette ugyan a Balliolok angliai birtokait, de most újra beiktatta a birtokba az anyai ágon leszármazott Coucy-t.

²⁵³ A Balliol-ház egy tagja, John, korábban Skócia trónjára is került (1292–1296). Leszármazottja, Edward Balliol – Coucy unokatestvére – 1332-ben angol segítséggel ült a trónra, majd sorozatos kudarcai után Angliába távozott, de a határsáv bizonyos területei – ott bírt földeket Coucy – angol kézben maradtak, illetve angol hűbérek lettek, mivel 1334-ben Balliol vazallusi esküt tett az angol uralkodónak. J. P. Kenyon (szerk.): The Dictionary of British History. London, 1988. 118., 126., 200–201. o.; A Balliolok és a Coucy-k rokoni kapcsolata annak a franciaellenes politikának köszönhető, amit Skóciában a franciapárti Bruce-okkal szembenálló Balliol-ház, illetve az észak-francia, Valois-ellenes nemesség képviselt. Ormrod, 8–9. o.

Enguerrand de Coucy skót birtokokba iktatása azt a célt is szolgálta, hogy megakadályozza a franciák támogatta skót trónkövetelő, David Bruce Anglia elleni támadását. Kenyon, 104. o.

²⁵⁴ Ormrod, The Descendants of Edward I.

angol dinasztiaiba: második gyermekét, leányát, szokatlan módon, nem a saját családjából vett néven kereszteltette meg, hanem az angol királynő nevét, Philippát választotta. Azt, hogy milyen karriert futott be az angol udvarban Coucy, illetve, hogy mennyire számított rá politikai terveiben az angol kormányzat, az is bizonyítja, hogy a tekintélyes birtokokon kívül 300 londoni márkás évjáradékot kapott; továbbá a Térdszalagrend Lovagjává avatták, amivel a Plantagenet-dinasztia legbensőbb körébe nyert bebocsátást. (Akkoriban még igen kevés külföldinek adatott meg e magas kegy.)²⁵⁵ Mindezen kívül Edward Enguerrandra ruházta a fogságában lévő II. János francia király váltságdíjának első részleteként az angoloknak átadott Soissons grófságát. (Coucy így az angol király kegyéből lett francia pair, Soissons és Marle grófja, valamint hatalmas, stratégiai fontosságú területek ura a kontinensen is.). Leánya rögtön születése után angol főrendi címet kapott, saját jogán Oxford grófnőjévé emelték. Nem csoda, hogy Coucy a következő évtizedekben olyannyira „anglicizálódott,” hogy maga is részt vett chevauchée-kban, a francia területeket pusztító szisztematikus rabló hadjáratokban, illetve angol–francia seregei, *sénéchalja*, Chanoine de Robersart vezetésével, éveken keresztül szolgáltak angol zsoldban franciaországi hadi vállalkozásokban.²⁵⁶

A kontingens több tagja feltehetően részt vett Coucyval a nikápolyi hadjáratban is, így jutunk el Coucy révén a Nikápolynál harcoló angol lovagokhoz. Ez annál is inkább feltehető, mivel Coucy kompániái, sokszor angol zsoldosokkal közösen, éveken át harcoltak az itáliai hadszíntereken, s a báró valószínűleg maga is angolokat alkalmazott. A legismertebb angol *condottiero*, Sir John Hawkwood („Giovanni Acuto”) például többször is szövetekezett Coucyval, s lehetséges, hogy Coucy csapatai már akkoriban is kiegészültek jó néhány angollal.²⁵⁷ Coucy közösen harcolt például a Hawkwood vezette Fehér Csapattal (White Company) Bernabo és Galeazzo Visconti ellen a Szentszék érdekeinek védelmében. Ugyancsak együtt hadakozott a Zöld Gróffal, Európa legendás lovagjával (le Conte Vert), VI. Szavojai Amadéval, aki hasonlóképpen angolokkal töltötte fel kompániáját.²⁵⁸ 1373 áprilisában például Hawkwood és Coucy túlnyomórészt angol, a pápa által fizetett zsoldosai győzték le a német Hannes Baumgarten („Annichino Bongardo”) *condottiero* vezette Visconti-hadakat a montichiari csatában. A pápaság zsoldjában álló angol–szavojai sereg egyik vezére volt Coucy akkor is, amikor 1373 augusztusában ostrom alá vették Piacenzát.²⁵⁹ A források akkor is tudósítanak arról, hogy seregében angolok szolgáltak, amikor Elzászban és Svájcban Habsburg-örökségéért hadakozott; a német források *Engländer* néven is illetik katonáit.²⁶⁰

²⁵⁵ Ettől kezdve az angol forrásokban angol néven szerepel: Ingelram, Earl of Bedford, K. G. [Knight of the Garter, a Térdszalagrend lovagja].

²⁵⁶ Chanon/Chanoine de Robersart ugyan franciaországi nemes volt, de akár angolnak is titulálhatnánk, hiszen önállóan is szerepelt a francia hadszíntereken angol szolgálatban, és saját, szerződéses zsoldosokból álló kompániája minden bizonnyal angolokból állott, mivel akkor, az 1370-es években, már több, mint egy évtizede Angliában volt urával, Coucyval, akit feltehetőleg Nikápolyba is elkísért. *Savage*, 427. o. Coucy a későbbiekben „francia” báró lett, s lemondott a Térdszalagrendről, de örökölt angliai birtokait megtartotta.

²⁵⁷ Hawkwoodra l. *Michael Mallett*: *Mercenaries and their Masters. Warfare in Renaissance Italy*. London, 1974. főleg 39–67. o. és passim.

²⁵⁸ 1366-os gallipoli–bulgáriai kereszties hadjáratán a seregének egyik vezetője az angol nemes Sir Ralph Bassett volt. *Luttrell*, 1988. 141. o.

²⁵⁹ *Joseph Jay Deiss*: *Captains of Fortune*. New York, 1966. 127. o.

²⁶⁰ *Savage*, 435–438. o.

Coucy Angliából indult több keresztes hadjáratra, közösen más angol lovagokkal, így kísérete is feltehetően angolokból állott össze. (Poroszföldön járt 1364-ben és 1369-ben; majd tagja volt annak az angol vezetésű vállalkozásnak is, amely *Berberia* partjaira, Észak-Afrikába indult a mórok ellen 1390-ben.).²⁶¹ Mindenesetre Coucy olyan pozíciót foglalt el az angol udvarban az 1390-es években, ami még arra is feljogosította volna, hogy, mint Bedford grófja, ő vezesse a keresztes hadjáratra induló angol lovagokat.²⁶² Ez lenne a magyarázat arra is, hogy miért romlott meg a viszony közte és a burgundi herceg között: korábban Fülöp herceg még arra kérte, hogy ügyeljen fiára, Jean nevers-i grófra; később azonban a források arról tanúskodnak, hogy Coucy-t már nem igazán kedvelik a burgundi udvarban. Érthető, hogy az *Oriflamme* alatt indított, francia vezetésűnek remélt hadjáratban a burgundiak is, a Valois-k is féltékenyen tekintettek a Térdszalagrend angol királyra hűséget esküdött lovagjára, s nem akarták még tovább növelni igen tekintélyes pozícióját a burgundi trónörökös feletti mentorsággal.

Coucy, mivel Milánóban még tárgyalásokat folytatott Gian Galeazzo Visconti herceggel, 1396 nyarán már nem tért haza, hanem Itáliából egyenesen Magyarországra indult; és tudjuk, hogy mivel valószínűleg nem a teljes lovagi családjával utazott, Itáliában is fogadott zsoldosokat. A források teljes bizonyossággal állítják, hogy például Velencében toborzott zsoldosokat a keresztes hadjáratra.²⁶³ Így, mivel az itáliai hadszíntereken alkalmazott zsoldos haderő igen nagy hányadát még akkor is az angolok képezték, angolok is felvették a keresztet Bedford grófja felhívására.²⁶⁴ (Nem volt ez egyedülálló, többször is „felbéreltek” Itáliában szolgáló angol zsoldosokat a század keresztes vállalkozásaiban, például Lusignan Péter is 1365-ben, méghozzá egy egész évre; vagy Szavojai Amadé is 1366-ban.²⁶⁵ Ugyanígy lehetséges, hogy voltak angolok a Nikápoly-nál harcoló szavojai gróf, VII. Amadé kontingensében is, aki feltehetően örökölte apja angol zsoldosait.²⁶⁶) Azt, hogy kontingensének feltehetően saját, jól kipróbált lovagjai is a tagjai voltak, bizonyítja, hogy a nikápolyi csatában is saját csatakiáltásukat kiáltották: Miasszonyunkért és Coucy urunkért! („Notre Dame au Seigneur de Coucy”).²⁶⁷ Coucy seregeinek igen vegyes összetételéről a krónikások is megemlékeznek, például amikor Nikápoly előtt egy nagy lovasrohamot, egy meglehetősen kockázatos, kalandos vállalkozást, *l'aventure*-t vezetett 500 „különböző nemzetiségű” lándzsával.²⁶⁸ Az itáliai és más hadszíntereken edződött Coucyról még azt is megemlíti a történetírók, hogy arra is gondja volt, hogy helyi, havasalföldi parasztoktól tájékozódjon a hadsereg felvonulási útvonalának terepviszonyairól.²⁶⁹ Az angol zsoldosok között eltöltött évek nem múltak el nyomtalanul, a szeptember 24-én, az előőrssel indított támadása során is precízen fel-

²⁶¹ Wertner, 1925. 48. o. is foglalkozik Coucy hadi cselekményeivel.

²⁶² Savage, 438–441. o.

²⁶³ Több keresztes csatlakozott hozzá Velencében. Savage, 433. o. 2. j. Május 29-ig Velencében tartózkodott. *Veszprémi*, 1997. 53. o.

²⁶⁴ Savage, 433. o.

²⁶⁵ Tyerman, 291–292. o.; Housley, 1992. 40. o.

²⁶⁶ Vaughan, 1962. 68. o.

²⁶⁷ Savage, 438. o. Közli a történetet Atiya, 1934. 82–84. o. is.

²⁶⁸ Delaville *Le Roulx*, I. 257. o.

²⁶⁹ R. Rosetti: Notes on the Battle of Nicopolis. *Slavonic Review*, 15. (1936–1937.) 632. o.

mérte a terep- és talajviszonyokat.²⁷⁰ Az akkor alkalmazott taktikát – a gyors lesvetést, a színlelt visszavonulást – is a korabeli zsoldos hadviselésben alkalmazták előszeretettel.

Enguerrand de Coucy komitívója azonban nem az egyedüli, ahol angolok is szolgálhattak Nikápolynál. A Burgundi Hercegi Levéltár megőrizte azokat a fizetési listákat, amelyek a lovagoknak, íjászoknak, számszeríjászoknak (*arbalestier*) juttatott zsoldot könyvelték el.²⁷¹ Atiya ennek alapján 8 ezer főre teszi a burgundiak által fizetett katonák létszámát, ami – csupán a burgundiak részéről – túlságosan soknak tűnik (különösen annak fényében, hogy egy magyar forrás szerint Nevers grófjának budai táborában 3931 lovat írtak össze²⁷²). Az lehet a megoldás, hogy saját hűbéreseiken kívül valószínűleg a burgundiak is alkalmaztak szerződött zsoldosokat, ahogyan egyébként a nikápolyi csatáról íródott elbeszélő források nagy része hangsúlyozza is a zsoldosok szereplését.²⁷³ Egyáltalán nem volt szokatlan, különösen Angliában, hogy egyes bárók a keresztes hadjárataikra is fizetett, vagy évjáradékban részesülő háztartási lovagjaikat vitték, vagy zsoldosokkal szerződtek a hadjárat időtartamára. Derby grófja is akkora kontingenssel utazott Litvániába, hogy a fizetési feladatokra külön adminisztrátort, hadi kincstartót vitt magával. A legtöbb angol keresztes vállalkozás fizetett katonák, szerződéses „csatlósok” szolgálataira épült.²⁷⁴ Boucicaut marsall is 70 lovagot vitt a hadjáratra például a saját költségén, közülük azonban csupán 15-en voltak a háztartásának a lovagjai vagy vazallsai, a nagyobb részük feltehetően fizetett katona volt.²⁷⁵ Egy burgundi forrás ugyancsak felsorol íjász és számszeríjász zsoldosokat Jean, Nevers grófja személyes kontingensében.²⁷⁶ Az íjászokról egyébként a forrásaink is megemlékeznek, többek között Rahova (Orjahovo) ostrománál.²⁷⁷ Mi több, forrásaink még a lovas íjászok – *arbalestiers aux chevaux* – tevékenységét is hangsúlyozzák Nikápolynál, ami, minthogy tipikusan az angolok által a Százéves Háborúban használt fegyvernem volt, kétségkívül arra utalhat,

²⁷⁰ Savage, 437. o.

²⁷¹ 36 190 livre. Bavyn MSS. f. 347. idézi Atiya, 1934. 37. o.

²⁷² Horváth Henrik: Zsigmond király és kora. Budapest, 1937. 121. o.

²⁷³ Zsoldosok említése: Brauner, 17. o.; „Fußsoldaten:” Hans Schiltberger: Reisebuch. (Ed.: K. F. Neumann.) München, 1859. 43. o.; különféle „Knechten:” Uő. 41. o.. Schiltberger adatait a korábbi kutatás tényszerűnek tartotta és elfogadta: Delaville Le Roulx, I. 260. o.; Kling, 8. o.. A mai kutatás is hasonlóan vélekedik: Rosetti, 634. o. Veszprémy úgy véli, hogy az ő 16 ezres adata áll a legközelebb a valósághoz (míg a legmeszebb a St. Denys-i krónikás 60 ezres adata) Veszprémy, 1997. 55. o. Vannak azonban olyan forráshelyek is, amelyek alapján valószínűsíthető lehet zsoldoscsapatok részvételét, legalábbis közvetett módon. A sereg által elkövetett fosztogatások, rablások leírásánál ugyanis szinte ugyanazokat a kifejezéseket használnak egyes krónikások, amelyekkel az itáliai condották tevékenységét jellemezték. Jean Juvénal des Ursins: Histoire de Charles VI, roy de France. (Ed.: J. F. Michaud – J.-J. F. Poujoulat.) (Nouvelle collection des mémoires pour servir à l’histoire de France, I. série) Vol. I-II. Paris, 1857.; Chronique du religieux de Saint-Denys, II. 408., 482–485. o.

²⁷⁴ Griffith-Davies, 61. o. Beaufort 1390-es észak-afrikai kontingensének a négyötöde, 100 embere volt fizetett íjász; Derby grófja is többségében zsoldosokat vitt poroszországi Reyse-ire. Tyerman, 279. o.

²⁷⁵ Le livre de fais, 91. o.

²⁷⁶ Az 1396. március 28-i burgundi hercegi rendelet (ordonnance): „x archers [...] xx arbalestiers,” valamint gyalogos katonák toborzását rendel el. Archives de la Cote d’Or, Dijon. idézi Atiya, 1934. 41.; Appendix VI. 146. o. Azaz a 150 fős kontingens egyötöde volt fizetett íjász, amikor 1396. április 20-án felállt Nevers serege. Vaughan, 1962. 65. o. Ezt az adatot közli Bánlaky Breit József is. Bánlaky (Breit) József, CD-ROM.

²⁷⁷ Atiya, 1934. 59. o.; Froissart, XV. 394–398. o.

hogy a kereszties seregben angol lovas íjászok is teljesítettek szolgálatot.²⁷⁸ (A Thuróczy-krónika nevezetes híradása szerint az angol íjászokat Lajos király még Töröcsvár védelménél is igénybe vette, ami alapján nem meglepő, hogy angol zsoldosok Közép-Európába és a Balkánra is eljuthattak.²⁷⁹) Kenneth Setton is azon a véleményen van, hogy igen sok *routier*, „útonálló” állhatott be a seregbe (a Százéves Háború franciaországi harcaiban munka nélkül maradt rablókompániák tagjai voltak, és legtöbbször csupán az „angol,” *engleis* kifejezéssel illették őket).²⁸⁰ Bánlaky Breit is 4000 főnyi csatlóst és szolgát említ.²⁸¹

Angol johannita lovagok

Még egy terület van, ahol megvizsgálhatjuk, hogy harcoltak-e angolok Nikápolynál: a rodoszi johannita lovagrend angol nemzete. Sajnos, konkrét bizonyíték mindezekig nem áll rendelkezésre, de közvetett evidencia alapján néhány angol Szent János-lovag minden bizonnyal részt vett az ütközetben.²⁸² Az elbeszélő források alapján mindenesetre igen valószínű az angol János-lovagok jelenléte.²⁸³ Schiltberger még hangsúlyozza is az angol johanniták hősiességét Nikápolynál.²⁸⁴ Ezek alapján Atiya tényszerűen kezeli az angol johanniták jelenlétét, bátor helytállásukat ő is kiemeli.²⁸⁵ Feltehetően johannita lovagok is estek fogságba Nikápolynál, hiszen a Rend az elsők között adott, másokkal közösen, 28 000 aranyforintot a váltságdíjak kifizetésére.²⁸⁶ További tények és konkrétabb bizonyítékok azonban csak a máltai lovagrendi levéltár anyagainak igen gondos átvizsgálása után kerülhetnek napvilágra. Az angol történetírásban ma már feltehetőnek tartják, hogy legalábbis az angliai johannita perjel, Sir John Radyngton/Redington és néhány rendtársa részt vett a nikápolyi hadjáratban.²⁸⁷ Radyngton tapasztalt kereszties volt, már Derby grófja 1392-es poroszöldi hadjáratában is részt vett, elkísérte őt a Szentföldre is, feltehetően találkozott Bécsben Zsigmond királlyal is, valamint a törökellenes hadjáratot előkészítő tárgyalásokban is részt vett.²⁸⁸ Az 1390-es években a johannita rendre

²⁷⁸ „Entre ses Hongres avait grant foison d'arbalesters aux chevaux.” *Froissart*, XV. 245. o. Ezt *Veszprém* is hitelesnek találja, mivel a Boucicaud-életrajz is megerősíti a lovas íjászok szereplését Nikápolynál. *Veszprém*, 1997. 56. o.

²⁷⁹ *Thuróczy*, 202. o.; Fejér is közli: „brigantiis (peditibus) et balestrariis Anglicis custodiam castris muniendo.” *Fejér*, *Codex diplomaticus*, IX/4. CCXX. sz. A *brigantes* alapján valószínűsíthető, hogy nem szimplán gyalogosokra gondolhattott a szerző, hanem az útonálló kompániák tagjaira.

²⁸⁰ *Setton*, 346. o.

²⁸¹ *Bánlaky (Breit) József*, CD-ROM.

²⁸² *DeVries*, 160. o.

²⁸³ *Trokelowe*, 185. o.

²⁸⁴ *Schiltberger*, 22. o.

²⁸⁵ *Atiya*, 1934. 16. o.

²⁸⁶ A Rend lovagjai rögtön a csata után esküt tettek a váltságdíj előteremtésére: „pur mectre en gaige à Baizat pur le premier paiement de la raenson.” Kiszabadulásuk után Nevers és Boucicaud is sok időt töltöttek Rodoszon, s nem véletlen az sem, hogy oda mentek először a török fogságból. *Setton*, 364. o.; *Jean Richard*: *Les prisonniers de Nicopolis*. In: *Nicopolis, 1396–1996*. 77. o.

²⁸⁷ *Tipton*, 1962. 538–540. o.; megerősíti *Luttrell*, 1994. 143. o. is.

²⁸⁸ Az angliai johannita perjel Derby kíséretének az egyik legfontosabb tagja volt, Derby azért is vitte magával, hogy szentföldi zarándoklatában és egy tervezett kereszties hadjárat előkészületeiben (például Zsig-

óriási feladat hárult a Mediterráneumban, jóformán egyedül ők állták Bajazid szultán rohamát, sőt, magát Rodoszt is védeniük kellett. A Nagymester, Philibert de Naillac többször is kérte, hogy az egyes nemzetek küldjenek minél több lovagot Rodoszra.²⁸⁹ A johanniták éveken keresztül egyedül védtek a kisázsiai kereszténység utolsó bástyáját, Szmírnát.²⁹⁰ Nagy hírnevet szerzett az 1365-ös alexandriai harcokban az angol ispotályos kontingens, és vezetőjük, Sir Robert Hales, a nagymester *socius*-a.²⁹¹ 1391-től a török terjeszkedés fő iránya az Égei-tenger lett, és az egész görög szigettenger lerohanása fenyegetett, ha a „kulcs,” Szmírna elesik. Ezért volt még a nikápolyi hadjárat idején is rendkívüli jelentősége annak, hogy meddig bírják a tartani Szmírnát a johanniták török felvonulás hátában, nem utolsó sorban jelentős oszmán erőket kövve ezzel le. Másrészt a keresztes hadjárat esetleges sikere egyszeriben felmenthette volna Szmírnát is. Velencét is ez indította aktivizálódásra 1395-ben: Szent Márk Köztársasága is belátta, hogy a török előretörésének semmi nem állhatja útját, s már velencei területek és érdekek is veszélyben forognak. Ezért vállalta a Serenissima, hogy flottát bocsát a keresztes had rendelkezésére.²⁹² Az avignoni pápa, VII. Kelemen is ráébredt a helyzet súlyosságára – korábban, másfél évtizeden keresztül, egyetlen pápai erőfeszítés történt törökellenes keresztes háború indítása céljából, 1388-ban, amikor VI. Orbán két (!) gályát küldött Bizánc segítségére, amely körül lassan bezárult az ostromzár – és belátván, hogy rövid távon, Szmírna védelme szempontjából csak a gyorsan mozgósítható johannitákra számíthat, a bűnbocsánatból befolyó jövedelmeket 1390-ben a János-lovagoknak adta.²⁹³ A sokévi ostrom következtében Szmírna elhagyatott fantom-várossá vált, mivel az 1396-os török felvonulás során Bajazid már is nem tett lépéseket, hogy megpróbálja a keresztény sereggel való döntő összecsapás előtt bevenni a várost. Szmírna egy időre így fellélegezhetett, és a johanniták egy részét át lehetett csoportosítani a keresztes sereghöz. Át is kellett csoportosítani minden épkézláb embert Rodoszról, miután kiderült, hogy a ciprusi király, I. Lusignan Jakab – elődjének, a *miles Christi* Péternek csupán halovány árnyéka – az üres ígéreteken kívül semmit nem tud küldeni.²⁹⁴ Rodoszról el is indult egy jelentős erő 1396. augusztus 2-án és bizonyos, hogy részt is vett a csatában.²⁹⁵ Kérdés, hogy ha minden mozgósítható embert elvitt a Nagymester, hány angol lovag jutott el Zsigmond táborába. Az angliai források, sajnos, nem adnak bővebb tájékoztatást arra nézve, hogy melyik angol johannita szerepelt a nikápolyi csatában, csupán arról tanús-

monddal és a ciprusi királlyal folytatott tárgyalásai alkalmával) a segítségére legyen [?]. Velencében például a helyismerettel rendelkező Radington bérelt hajókat a palesztinai utazásra. *Toulmin-Smith*, lviii. o.; *Kirby*, 37. o.; *Griffith-Davies*, 71–72. o.

²⁸⁹ *Brauner*, 12. o. is közli, hogy Naillac hívására angol johanniták is érkeztek Rodoszra, akik részt vettek a nikápolyi csatában. Az angol János-lovagok egyébként igen jelentős számban állomásoztak a XIV. században Rodoszon, 1375-ben például a negyedik legnépesebb nemzetet alkották, többen voltak, mint a németek. *Anthony Luttrell*: *The Hospitallers at Rhodes, 1306–1421*. (a továbbiakban *Luttrell*, 1975.) In: *Hazard*, 301. o.

²⁹⁰ Aidin, Sarukhan és Menteshé 1390–1391-ben esett el; Samsun, Sinope, Caesaria, Sivas és Qastamuni pedig 1393–1395-ben került török kézre. *Atiya*, 1934. 17. o.

²⁹¹ *Luttrell*, 1975. 299. o. 43. j.; *Luttrell*, 1994. 138. o.

²⁹² ZsO I. 3880.; *Ljubić*, IV. 339–342. o.

²⁹³ *J. Sarnowsky*: *Die Johanniter und Smyrna (1344–1402)*. *Römische Quartalschrift*, 87. (1992.) 71. o.

²⁹⁴ Igaz, korábban kérésekkel ostromolta Richárdot, hogy indítson keresztes hadjáratot Ciprus megmentésére. *Sir Harry Luke*: *The Kingdom of Cyprus 1369–1489*. In: *Hazard*, 370. o.

²⁹⁵ *H. J. A. Sire*: *The Knights of Malta*. New Haven, 1994. 48–49. o.

kodnak, mikor és hányan hagyták el angliai konventjüket az 1390-es évek derekán, hogy Rodoszra távozzanak.²⁹⁶ Charles Tipton egyenként megvizsgálta szinte minden egyes angol ispotályos lovag életútját, de a perjelt, Radyngtont kivéve konkrét dokumentumokkal alátámasztható bizonyítékot nem talált szereplésükre a csatában.²⁹⁷ Nikápolyból visszatérve Radyngton ugyanazon a hajón utazott, amelyik Zsigmondot és kíséretét menekítette a harcmezőről, és vitte el a Raguza melletti Lokrum szigetére.

Van azonban arra is példa, hogy nem csak angol johanniták, hanem renden kívüli lovagok is szolgáltak a Rend hadjáratain a pogány ellen, mint ahogyan arra is, hogy *turcopolier*-ként, azaz nem lovagtestvérként egyéb angolok is harcoltak az Ispotály szolgálatában.²⁹⁸ Sok zarándok megállt ugyanis Rodosz szigetén, és a johanniták kérésére egy időre beállt a szaracénok elleni harcba.²⁹⁹ Az sem elképzelhetetlen, hogy angol zsoldosok is szolgáltak a johanniták soraiban: a XIV. században többször előfordult, hogy a János-lovagok is igénybe vették a főként az itáliai hadszínterekről érkező zsoldosok segítségét.³⁰⁰ 1364-ben például két angol lord azt tervezte, hogy az Itáliában szolgáló angol zsoldoskomániákat (*Societas Anglicorum*) Rodoszra, Krétára és Ciprusra „transzportálja”, hogy a pogány ellen harcoljanak.³⁰¹

Hogy még inkább aláhúzzuk Anglia elhivatottságát a nikápolyi hadjáratban való részvételt illetően, érdemes megvizsgálni, milyen erővel vett részt az újabb kereszties hadjárat előkészítésében rögtön 1396 után. Már a calais-i békekonferencia lezárásakor, 1396. novemberében (amikor még meg sem érkeztek a nikápolyi csatavesztés hírei, hiszen hálaadó misét tartottak a keresztiesekért, s elénekelték a *Letare Jherusalem*-et) a

²⁹⁶ Delaville *Le Roulx*, I. 249. o. Felmerül az a kérdés is, hogy ha augusztus elején indultak el, miért nem találkozunk a johannitákkal a csata előtti időszakban. A kereszties táborba ugyanis korábban kellett odaérniük, s csatlakozniuk kellett Zsigmondhoz. (Zsigmond és a lovagsereg már szeptember 7-én Orjahovónál állt.) Valószínű azonban, hogy a genovai és velencei flotta érkezésére vártak, ezért tették meg a johannita gályák lassabban az utat a Duna deltájához, és ezért nem említik forrásaink őket a kereszties sereg felvonulásának időszakában, csak a csatában. *Atiya*, 1934. 54. o.; MTK 234. o.

²⁹⁷ L. C. L. Tipton: *The English and the Scottish Hospitallers During the Great Schism. Catholic Historical Review*, 52. (1966.) (a továbbiakban *Tipton*, 1966.) *Uő*: *The English Hospitallers During the Great Schism. Studies in Medieval and Renaissance History*, 4. (1967.) 89–124. o. (a továbbiakban *Tipton*, 1967.) Radyngton esetében tudjuk, hogy az *Outremer*-re távozott Angliából, 1395. július 30-án kiadott menlevele szerint. *Calendar of Patent Rolls. Richard II: 1377–1399. Vol. V: 1391–1396*: 662. o.; *Szántó*, 2000. 531. o.; 1398-ban már „nehainak” titulálja egy oklevél: *Calendar of Patent Rolls. Richard II. 1377–1399. Vol. VI. 1396–1399*. 261. o.; és egy új perjelt is kineveznek: *Calendar of Patent Rolls. Richard II. 1377–1399. Vol. VI. 1396–1399*. 273. o. *Luttrell*, 1994. 143. o. 61. j. szerint Tiptonnak az a felvetése (*Tipton*, 1967. 113–114. o.), hogy Radyngton Angliában halt meg, mivel a clerkenwelli johannita kolostorban van eltemetve, nem állja meg a helyét, hiszen ez nem bizonyítja, hogy valóban ott is lelta a halálát.

²⁹⁸ Pl. a későbbi Passió Rend-tag, Sir Louis Clifford 1391-ben vagy William Gaston *turcopulus* az 1350-es években (utóbbi a ciprusi királyt is szolgálta). William de Middleton rodoszi *turcopolier* is harcolt Alexandria ostrománál 1365-ben: *Luttrell*, 1994. 138., 145. o.

²⁹⁹ Pl. Sir Hugh Hastings. *Maurice H. Keen*: *Chaucer's Knight, the English Aristocracy, and the Crusade*. In: *English Court Culture in the Later Middle Ages*. (Ed.: V. J. Scattergood – J. W. Sherbourne.) London, 1983. 50–51. o.

³⁰⁰ *Luttrell*, 1975. 303. o. Bizánc is alkalmazott a törökellenes harcokban angol zsoldosokat már a XIV. század második felében. *Deno Geanakoplos*: *Byzantium and the Crusades, 1354–1453*. In: *Hazard*, 78. o.

³⁰¹ *Luttrell*, 1988. 145–148. o. L. még: *Norman Housley*: *The Mercenary Companies, the Papacy, and the Crusades: 1356–1387. Traditio*, 38. (1982.) 271–280. o.

francia és az angol király megegyezett abban, hogy a következő évben nagy és erős hadsereget szerelnek fel a Szentföld meghódítására.³⁰² A keresztes háború apostolának lelkesedése sem lankadt: Philippe de Mézières Nikápolyt követően „Panaszos levelet” intézett a keresztyény uralkodókhoz, köztük Anglia királyához – és ostromozta is a keresztyényeket –, de újbóli összefogásra szólított fel.³⁰³ Mézières szerint a harc kimenetele más is lehetett volna, ha a „schizmatikus szerbek, bosnyákok, vlachok és bolgárok is együtt harcoltak volna a katolikus magyarokkal, franciákkal, németekkel, angolokkal és olaszokkal.” Itt újra az angol részvétel egy közvetett bizonyítékát találhatjuk.³⁰⁴ E munkájában Mézières már konkrét hadsereglétszámokat is ad: minimum 40 ezer emberre lenne szükség, amit a Nyugat királyságai állítanának ki, Angliától egészen Szicíliaig.³⁰⁵ Egy másik keresztes próféta, a német Peter von Rez v. Retz is az angolok, franciák és németek együttműködéséért, egy újabb hadjárat érdekében prédikált, rögtön a csatavesztés után.³⁰⁶ Közvetlenül azután, hogy megérkezett Angliába a csatavesztés híre, a király nagybátyja, Gloucester hercege maga akart a török ellen indulni.³⁰⁷

II. Richárd minden erejével újabb keresztes hadjárat indításán munkálkodott. Még mindig Anglia ifjú királyában bízott a pápa, s a leginkább fenyegetett, ostromzár alatt álló Bizánc is. II. Palaiologosz Mánuel bizánci császárt a saját költségén meghívta Angliába, hogy együtt dolgozzák ki az újabb passagium tervét.³⁰⁸ 1398 májusában Richárd azt ígérte Mánuelnek, hogy a következő esztendőben pénzt és katonákat küld a török elleni háború céljaira, s szabadkozott, hogy az évben nem tehetné.³⁰⁹ 1398 óta állandó bizánci követ tartózkodott a westminsteri udvarban, a következő évben pedig Richárd engedélyt adott, hogy Thomas Boteler, Chrysopolis püspöke az Angliában beszedett adók egy részét Bizáncba vigye és a török elleni védekezésre fordítsa.³¹⁰ 1400-ban is támogatta bizonyos összeggel Mánuel török elleni védekezését Anglia.³¹¹ 1398. március 6-án IX.

³⁰² Szántó, 2000. 532. o.; Chronique du religieux de Saint-Denys, II. 471. o.

³⁰³ *Philippe de Mézières: Epistre lamentable et consolatoire sur le fait de la desconfiture sacrimable du noble et vaillant roy de Honguerie par les Turcs devant la ville de Nicopoli [...].* In: Œuvres de Froissart. XVI. 444–523. L. még: *Philippe Contamine: La Consolation de la desconfiture de Hongrie de Philippe de Mézières* (1396). In: Nicopolis, 1396–1996. 35–48. o.; Magyarországon Csernus Sándor foglalkozott vele: *Csernus*, 277. o.

³⁰⁴ *Froissart*, XVI. 452. o.

³⁰⁵ *Contamine*, 45. o.

³⁰⁶ *Kintzinger*, 247–248. o.

³⁰⁷ PRO Chancery. Patent Rolls. C 66/356. m 8. (Igaz, később, miután kissé lenyugodtak a kedélyek, belátta, az adott pillanatban kedvező alkalom kínálkozik, hogy a franciák nikápolyi veszteségeit kihasználva háborút indítson a régi ellenfél ellen. *Szántó*, 2000. 532. o.)

³⁰⁸ PRO Exchequer. King's Remembrancer. Accounts Various. E 101/330. No. 17.; *Trokelowe*, 230. o. Egy tetemes összeget, 3000 londoni márkát különítettek el arra célra, hogy a császárt vendégül láthassák. Ez is azt a célt szolgálta, hogy Anglia újra a keresztes eszme egyik fő fellelegvára legyen. A találkozóra végül is csak IV. Henrik uralkodása alatt került sor, de a pénzt az új király is megadta, hiszen ő is hasonló keretekben kívánta folytatni Richárd keresztes munkálkodását. *Royal and Historical Letters during the Reign of Henry IV.* I. 56. o. L. még: *D. M. Nicol: A Byzantine Emperor in England: Manuel's Visit to London in 1400–1401.* *University of Birmingham Historical Journal*, 12. (1970.) 204–225. o.

³⁰⁹ Official correspondence of Thomas Bekynton. (Ed.: *George Williams*.) London, 1872. Reprint: Liechtenstein, 1964. (Rerum Britannicarum mediæ aevi scriptores. Rolls Series, 56.) 285–287. o.

³¹⁰ Calendar of Patent Rolls. Richard II. Vol. II. 1396–1399. VI. 597. o.; *Rymer: Foedera*, VIII. 65. o.

³¹¹ *Higden: Polychronikon*, VIII. 514. o.; 1401. február 3. Mánuel pénzt kap IV. Henrikől: *Royal and Historical Letters during the Reign of Henry the Fourth.* I. 56–58. o.; 1402. június 1. Joannes Palaiologos Mánuel

Bonifác újra meghirdette a keresztes hadjáratot, s nunciusa, Chalchedoni János 1399-ben Angliába érkezett, hogy a hadjáratot előkészítse.³¹² Richárd azon is munkálkodott, hogy még stabilabbá tegye a francia–angol szövetséget: 1397-ben tárgyalta is Derby grófja házasságáról egy Valois-házi hercegnővel,³¹³ októberben találkozót is kért VI. Károlytól.³¹⁴

A Nikápoly utáni keresztes tervekben Anglia továbbra is jelentős szerepet kapott, Velence már 1396 őszén megkezdte a tárgyalásokat egy újabb passagiumról, s Anglia királya az elsők között volt, akinek a doge levelet írt.³¹⁵ 1399-ben IX. Bonifác még mindig elsősorban Angliához fordult segítségért a török ellen.³¹⁶ Lancaster hercege, aki maga nem tudott részt venni a nikápolyi csatában, 1397 elején újabb lovagokat vett fel a háztartásába.³¹⁷ Újabb lovagi testvériség volt születőben: 11 angol nemes 1397-ben esküt tett a Westminsteri Apátságban Hitvalló Edward ereklyéjére, és Richárd abban a kegyben részesítette őket, hogy a saját insigniumát, a nagy vállalkozást kifejező fehér szarvasünet viselheték jelvényként.³¹⁸ Derby grófja komolyan tervezte, hogy csatlakozik a Boucicaud marsall által 1399-ben indított akcióhoz.³¹⁹ Ez azt jelzi, hogy Anglia nemesége készen állott egy újabb megmérettetésre. A következő évek belviszályai azonban közbeszóltak, a keresztes vállalkozást a II. Richárd elleni felkelés, majd a király lemondása törte derékba Angliában.

*

A mai angol történetírásban már nem kergetnek ábrándokat, nem állítják, hogy valóban tekintélyes angol kontingens szerepelt volna Nikápolynál, de megengedhetőnek tartják, hogy jónéhány angol keresztes valóban harcolt a török ellen. Henry Savage 1939-ben még úgy fogalmazott, hogy feltételezhető egy angol kontingens, de hogy pontosan hányan voltak, illetve kik alkották azt, a további kutatás feladata.³²⁰ Az angol–szentszéki kapcsolatok kutatója, William Lunt is úgy vélte az 1960-as években, hogy bizonyos számú angol részt vett a csatában.³²¹ A legoptimistább, John Palmert, valóban számol a Beaufort vezette 1000 angol lovaggal. Az 1394-ben Gascogne-ba távozott 1500 angol

nevében Henrik segítségét kéri a pogány elleni harcban. *Royal and Historical Letters during the Reign of Henry the Fourth*. I. 100–101. o.

³¹² Lunt, 550. o.

³¹³ *Rymer: Foedera*, [londoni kiadás] Vol. VII. 850. o.

³¹⁴ *Choix de Pièces inédites relatives au Règne de Charles VI.* (Ed.: Louis–Claude Douët-D'Arcq.) Vol. I–II. Paris, 1863. I. LXX. sz. 136–138. o.

³¹⁵ ZsO I. 4588.; Velence levele Angliába: 1396. október 31. ZsO I. 4542.; *Ljubič*, IV. 390. o.; Velence közösen írt levelet az angol és a francia királynak, „de conflictu domini regis Hungarie [...] pro bono Christianitatis.” *Setton*, 358. o.

³¹⁶ PRO Exchequer. *Miscellaneous Ecclesiastical Documents*. E 135/10/19.

³¹⁷ PRO Exchequer. *Augmentation Office*. *Ancient Deeds*. Series BB. 9 March 1397.

³¹⁸ *Scheifele*, 270. o.

³¹⁹ *Palmer*, 1972. 206. o. 1398-ban Párizsban bele is kezdett egy keresztes háború szervezésébe. *Froissart*, XVI. 132–133. o.

³²⁰ *Savage*, 434. o. 1. j.

³²¹ *William E. Hunt: Financial Relations of the Papacy with England, 1327–1534.* (Studies in Anglo–papal Relations During the Middle Ages, II) Cambridge, Massachusetts, 1962. 548. o.

lovag listáját többé-kevésbé ismerjük: Palmer szerint ők voltak a nikápolyi csata angol résztvevői, de legalábbis egy részük.³²² A Lancaster-ház történetének kiváló kutatója, és a legutóbbi John of Gaunt-monográfia szerzője, Anthony Goodman kétli, hogy John Beaufort vezetett volna a királyi küldöttséget.³²³ Az angol keresztes vállalkozások kutatója, Christopher Tyerman túl magasnak találja a forrásokban szereplő 1000 fős létszámot, de megengedi, hogy ha „hivatalosan” nem is volt angol királyi kontingens, bizonyos számú angol lovag, s akár még néhány angol johannita is, harcolt a keresztes seregben. A „kétkedőkkel” szemben az angolok Mediterráneum-beli szereplésének kiváló ismerője, Anthony Luttrell úgy vélekedik, hogy harcoltak angolok Nikápolynál – igaz, valószínűleg nem sokan –, s Tipton és mások kétkedése főként Ralph Percy és John Beaufort szereplését illetően igen kevésbé meggyőző, mint ahogyan azt sem tudják hitelt érdemlően bizonyítani, hogy nem voltak ott a csatában. Luttrell két angol résztvevőt meg is nevez, egy John nevű lovagot, aki a Mowbray lordok heroldja volt, családnevét sajnos nem ismerjük, valamint egy másik johannita lovagot, John Ingilby-t; mindkettőjük szereplését arra alapozza, hogy nem sokkal a csata után Perában voltak.³²⁴ A kései keresztes hadjáratok kutatója, Norman Housley is azt valószínűsíti, hogy legalább John Beaufort egy angol kontingens élén ott volt a csatában. Szerinte egyébként Gaunt az 1394–95-ben felállított 1500 fős sereget már tudatosan azzal a céllal szervezte, hogy keresztes hadjáratra megy.³²⁵ A témában legutóbb megjelent írás szerzője, Adrian Bell álláspontja szerint a közvetlen források elegendőek ahhoz, hogy valószínűsítsük az angol részvételt.³²⁶ A II. Richárd-kori Anglia szakértője, Nigel Saul egy legutóbbi munkájában úgy fogalmaz, hogy a gascogne-i felkelés ugyan *nagyrészt* távol tartotta az angolokat a keresztes hadjáratától, de bizonyos fokú angol részvétel elképzelhető.³²⁷ Tyerman hangsúlyozza, hogy a westminsteri udvarban igen részletes tervek készültek az angol keresztes szerepvállalást illetően, s nem csekély összeget különítettek el a hadjárat céljára. A pénz további sorsáról ugyan nem tudunk, így az is lehetséges, hogy a valóban útnak indult angol kontingens használta fel. Tyerman is valószínűsíti, hogy Nevers grófjának kíséretében angolok is voltak. Hozzáteszi – s ehhez Housley is csatlakozik –, „igen valószínű,” hogy egyes angol lovagok, akár valamely külhoni kontingens tagjaként, akár egyénileg, harcolhattak a keresztes seregben.³²⁸ Jó néhány évtizeddel ezelőtt Wertner Mór is e véle-

³²² Palmer, 1972. 201., 239. o.

³²³ Goodman, 1992. 202–203. o. Goodman azt is kétli, hogy a Gascogne-ban állomásozó angol sereg egyáltalán elindult volna-e a keresztes hadjáratra. Ezt arra alapozza, hogy egy katonai szerződés szerint egy lovag csupán egy évre – amíg Lancaster ott tartózkodik – és franciaországi harcra kötött szerződést 1394 augusztusában, s nem több időre. Luttrell azonban igen kevésnek találja ezt a bizonyítékot, szerinte ez nem igazolhatja Goodman feltevését. Luttrell, 1994. 157. o. 113. j. Ugyanennek a véleménynek ad hangot Szántó is, mondván, egy szerződésből nem lehet az egész haderőre vonatkozó következtetést levonni. Szántó, 2000. 525. o.

³²⁴ Luttrell, 1994. 144. o. 61. j. L. még *Uő: The Hospitallers of Rhodes and Their Mediterranean World*. Brookfield, 1992.; *Uő: The Hospitallers in Cyprus, Rhodes, Greece, and the West, 1291–1440*. London, 1978.; *Uő: Latin Greece, the Hospitallers, and the Crusades, 1291–1440*. London, 1982.

³²⁵ Housley, 1992. 74–75. o.

³²⁶ Bell, 22. o.

³²⁷ Nigel Saul: The Vanishing Vision. Late Medieval Crusading. *History Today*, 47. (1997.) January. Issue 6. 23. o.

³²⁸ Tyerman, 282., 300. o.; Housley, 1992. 76. o.; Housley, 2002. 152. o. is hangsúlyozza az önállóan szolgálatot vállalt lovagok jelenlétét.

ményt osztotta.³²⁹ Több angol keresztusról tudunk, akik Porosz- és Berberföldön harcoltak, s tervezték, hogy az oszmánok ellen is hadba szállnak. Sokan az al-mahdiyyai keresztves vállalkozás után is folytatták *cruciata*-jukat, és genovai hajókon Ciprus, Rodosz és Jeruzsálem felé utaztak tovább.³³⁰ Van akiről csak azt tudjuk, mikor harcolt a különböző keresztves akciókban: sok esetben azt sem tudjuk, hogy pontosan hol, csupán annyit, hogy a pogányok ellen harcolt vagy elesett, így legfeljebb az évszám segíthet abban, hogy melyik keresztves hadjáratról lehet szó. Akár a magyar hadszíntéren is eshetett, hogy Sir John Paveley „kitüntette magát a pogány ellen.”³³¹ Az is igen homályos, hogy például Sir John Clanvow „Konstantinápoly közelében” esett el: az angol források így fogalmaztak, ha az oszmánok elleni, balkáni harcra szólnak. Így Clanvow és más angolok lehettek akár magyar zsoldban is.³³² Több angol lovag egyénileg is felvehette a keresztet és csatlakozhatott a burgundi–francia sereghöz, Beaufort serege ugyanis Aquitániából indult, s mivel tudjuk, hogy Angliában is toboroztak,³³³ valószínű, hogy a „hivatalos” kontingen- sen kívüliek is bekerülhettek a keresztves sereghöz.³³⁴ A további kutatás egyik feladata lehet annak megvilágítása, hogy vajon kicsoda a „de Ver messire” néven szereplő, két fegyvernökkel a burgundi sereghöz szolgáló nemesúr. Annak idején Wertner nem tudta meghatározni, de fennáll a gyanú, hogy talán az angol de Vere-família egyik tagjáról lehet szó, Oxford ősi grófjainak egy rokonáról.³³⁵

Ma is van olyan álláspont, mely szerint a nikápolyi keresztves hadjáratot valójában közös francia–angol vállalkozásnak kell tekintenünk, hiszen előkészítésében Anglia oroszánrész vállalt, ha a résztvevő angolokról kevés bizonyíték is áll rendelkezésre.³³⁶ Azt, hogy valójában hányan és kik vettek részt a Zsigmond vezette keresztves hadban, még további kutatásoknak kell felderíteniük.³³⁷ Meg kellene vizsgálni például a *Militia Passionis* összes tagjának az életútját egyenként, s azon belül 1396–1397-es szereplését. Sir Ralph Percyhez hasonlóan további angol bárók, vagy nagy bárói családok ifjabb tagjai keresztves vállalko-

³²⁹ Wertner, 219. o.

³³⁰ Atiya, 1938. 406. o.

³³¹ The Westminster Chronicle, 511. o.

³³² Tyerman, 264. o.

³³³ Contamine, 38. o.

³³⁴ Luttrell, 1988. 153. o. is azon a véleményen van, hogy több angol is vegyes összetételű egységekben harcolt különböző keresztves hadjáratokon, „informális” katonai csoportosulásokban.

³³⁵ Wertner, 56. o.

³³⁶ J. A. F. Thomson: The Transformation of Medieval England, 1370–1529. (Foundations of Modern Britain.) London, 1983. 319. o.

³³⁷ Azt, hogy mekkora érdeklődés övezi például a Nikápolynál harcoló nyugati lovagsereget, a nemrégiben megtartott két nemzetközi konferencián elhangzott előadások is jelzik: L. Franciaországban: Nicopolis, 1396–1996: Colloque international, 1996. Académie des sciences, arts et belles-lettres de Dijon et le Centre Nationale la recherche scientifique. Conseil regional de Bourgogne, Dijon. (I. fentebb), illetve Bulgáriában: 1396. Die Schlacht bei Nikopolis. Das Schicksal von Bulagarien, Balkanländer und Europa. Zusammensetzung und Redaktion von Prof. Dr. Vassil Gjuzelev. Bulgarischen Akademie der Wissenschaften. Sofia, 1999. Nyugat-Európában ma is élénk érdeklődés övezi a nikápolyi hadjáratot: néhány éve „Hadjáratok” sorozatában önálló monográfiát is megjelentetett az Osprey kiadó. David Nicolle: Nicopolis 1396. The Last Crusade. (Campaign Series, 64.) London, 1999. (Sőt, ennek a kötetnek egy bővített változata 2001-ben újabb kiadást is megért.) A török történetírás sem érdektelen a csatával szemben: Zuhtu Feran: La personnalite de Jean III Vatatzes et la politique interieure de l'Empire de Nicee. L'organisation de la Croisade de Nicopolis et Yildirim Bayezid. Fatih Sultan Mehmed et la Renaissance. Istanbul, 1966.

zásban való esetleges szerepléséről találhatnánk információkat, annál is inkább, mert az ifjabb bárófiak esetében olyan okleveles anyagra bukkanhatunk, amit esetleg már „láttak” ugyan kutatók, de más szempontból vizsgálták. Menlevelekre, perhalasztó oklevelekre, az egyes adománylevelek sokszor igen bő lére eresztett narrációira gondolok. Meg kellene vizsgálni, mit jelentett konkrétan az 1390-es években egy-egy lovag esetében az, hogy az *outramer*-en harcolt, vagy *voiage de Turquie*-t teljesített, esetleg a pogány ellen hadakozott, a keresztet szolgálta stb. Míg ugyanis a *voiage de Turquie*-n korábban a kisázsiai szeldzsuk emírek elleni szórványos s kevésbé jelentős akciókat értették, a XIV. század végéig a kifejezés értelme döntően megváltozik: Magyarország határvidékét és az oszmán törököket értik rajta. Több olyan angol lovag neve ismert, aki akár évekre is eltűnik a forrásokból: külföldön, „távoli földeken,” a „tengereken túl” harcol, s csak évek múlva tér haza. Az ilyen esetekben is aprólékos vizsgálatra van szükség.

Bizonyos Nicholas Sabraham angol nemesúr esetében egy oklevélből kiderül, hogy Magyarországon harcolt a török ellen. Sabraham a tekintélyes angol bárói család, a Scrope-ok egyik hírneves sarjával, a kereszties lovagként nevet szerzett Sir Stephennel együtt szolgált Magyarországon.³³⁸ Scrope nem csupán a magyar végeken hadakozott, hanem részt vett Lusignan Péter vállalkozásában, Alexandriában, harcolt Poroszországban, és Szavojai Amadé seregében Konstantinápolynál is. Sabraham és Scrope Amadé gróf kereszties hadjárátán járt a magyar végeken, Bulgáriában, amikor a keresztieseket Nagy Lajos szabadította ki a bolgár-oszmán ostromzár alól. (A Scrope-család egy másik[?] tagja is a török elleni harcokban esett el, s bolgár földön, Meszembriában temették el.)³³⁹ Mindez egy olyan oklevélből került elő, amely narrációjában dicső lovagi tetteket mond el, ám nem ahhoz a szorosán vett forrásanyaghoz tartozik, amit a kereszties hadjáratok kutatói vizsgálnak, inkább a heraldika kutatói használhatják, hiszen egy, a Címerkirály Bíróságán, a királyi heroldok előtt zajlott per egyik oklevele, melyben a Scrope és a Grosvenor családok bizonyos címeralakok és -színek használatának jogosságáról vitáztak.³⁴⁰ Ilyeténképpen sok más angol lovagról is kiderülhet a további kutatások során, hogy a nikápolyi csatában harcolt.

Sokáig lehetne sorolni azokat az angolokat, akik különböző kereszties vállalkozásokon vettek részt a XIV. század második felében. Több olyan angol lovaggal találkozunk, aki a Mediterráneumban vitézkedve került el egy-egy törökellenes hadjáratra (mint például William Scrope of Bolton, Wiltshire grófja, aki korábban a ciprusi királlyal harcolt Alexandriánál, az 1370-es évek végén Nagy Lajos Velence-ellenes háborújában szolgált, s magyarokkal közösen vett részt Velence blokádjában a *terra fermán* 1379-ben.³⁴¹) 1369-ből is ismerünk olyan angol lovagokat, akik az itáliai hadszínterekről kerültek át bizánci szolgálatba, hogy a Balkánon harcoljanak a török ellen.³⁴² Találkozunk angol lovagokkal Lusignan Péter ciprusi király kereszties akcióiban, például Antalyánál

³³⁸ *Sir Harris Nicolas: The Scrope and Grosvenor Controversy.* London, 1832. Vol. I-II. (a továbbiakban: *Controversy*) I. 125. o. Sabraham és Sir Stephen Scrope, valamint Sir William Scrope, a későbbi Wiltshire grófja Poroszországban is szolgált. *Paravicini*, I. 126–127. o.

³³⁹ *Luttrell*, 1988. 146. o.

³⁴⁰ *Controversy*, II. 323–324. o.

³⁴¹ *Controversy*, II. 377. o.; *Hicks*, 190. o.

³⁴² *Geanakoplos*, 78. o.

(Sattalya) 1361-ben. Még Chaucer is felsorolja ezt a keresztes vállalkozást azok között a helyek között, ahol a *Canterbury mesék* Lovagja szolgált.³⁴³ Arra is van példa, hogy külön angol kontingens harcolt egy keresztes hadjáratban a Mediterráneumban: Humphrey de Bohun, Hereford earl-je önálló angol csapatot vezetett Alexandria ostromára 1365-ben.³⁴⁴ Sir John Mowbray, a későbbi norfolki hercegek és nottinghami grófok famíliájának alapítója 1368-ban vagy 1369-ben járt a Balkánon, s egy törökellenes összecsapásban Konstantinápoly mellett veszítette életét.³⁴⁵ Több angol szolgált Szavojai Amadé 1366-os keresztes hadjáratában is, s jutott el a magyar–bolgár végvidékre: a Zöld Gróf zászlótartója is angol volt.³⁴⁶ Hasonlóképpen angol nemesúr vitte a keresztes egyház zászlaját Alexandria ostrománál, név szerint John de Grey, Codnor lordja.³⁴⁷ Az 1360-as évek kisázsiai keresztes hadjáratain is sok angollal találkozunk, s akkor is meglehetősen tekintélyes névsort kapunk, ha csak a bárói rangúakat soroljuk fel (de Lucy; Scrope of Bolton; de la Pole; Bassett of Drayton; Cromwell, de Ufford; de Courtenay).³⁴⁸ A legtöbbjük poroszföldi Reyse-n is járt.³⁴⁹

Chaucer művének Prológusa egyébként igazi tanulsággal is szolgál. A *Canterbury mesék* ékes bizonyíték arra, hogy Anglia lovagi társadalma mennyire aktív volt a XIV. század keresztes háborúiban: Chaucer Lovagja szinte az összes olyan hadjáraton megfordult, ahol a kereszténység ellenségei ellen lehetett harcolni: Poroszföldön, Litvániában, Oroszországban, Tatár földön, Granadában, Algírban, Kis-Örményországban – „karrierjében” Chaucer a kor elvárásait foglalta össze.³⁵⁰ Amikor arról szól, hogy Lovag *Turkye*-ben harcolt „egy másik pogány ellen” – korábban a mórok, azaz az egyik fajta pogány ellen küzdött Afrikában – a szerző feltehetően az oszmánokra, s a „*Turkye*” kifejezéssel a magyar végekre gondolt.³⁵¹ Nyilvánvalóan az oszmán-török volt az „új” pogány, hiszen a nyugati lovagság eladdig nem került szembe a szultán seregével. Van olyan feltevés, hogy Chaucer ugyan 1385 körül írta munkáját, ám még egy évtized múltán sem fejezte be teljes mértékben, s a „*Turkye*” kifejezést csupán a nikápolyi csatát követően illesztette bele a költeménybe, jelezvén, hogy Anglia lovagjai ott is harcoltak!³⁵² Maga a „noble armee” kifejezés is arra utal, hogy egy nagy hadseregben, egy nagy expedícióban vett részt.³⁵³

³⁴³ „at Satalye, Whan they were won.” *Chaucer: The Canterbury Tales. „The General Prologue.”* 5. o. (Engel Pál kutatásai alapján ma már tudjuk, hogy egy magyar lovag is részt vett az antalyai keresztes akcióban. *Engel Pál: Egy magyar lovag levele Rodoszról, 1361-ből.* In: *Szomszédaink között Kelet-Európában.* Niederhauser Emil Emlékkönyv. [Szerk. *Glatz Ferenc.*] Budapest, 1993. 33–40. o.)

³⁴⁴ *Luttrell*, 1994. 133. o. Egy krónika tanúsága szerint 180 lovagot. *Chronique des quatre premiers Valois: 1327–1393.* (Ed.: *Simeon Luce.*) Paris, 1862. 165. o.

³⁴⁵ *Szántó*, 2000. 533. o.

³⁴⁶ A zászlótartó Richard Musardon kívül egy egész angol kompániáról tud *Luttrell*, 1988. 145–146. o.

³⁴⁷ *Luttrell*, 1994. 141. o.

³⁴⁸ *Luttrell*, 1994. 133–149. o.

³⁴⁹ *Paravicini*, 123–127. o.

³⁵⁰ A témában a legjobb monográfia *Terry Jones: Chaucer's Knight: A Portrait of a Medieval Mercenary.* London, 1985.

³⁵¹ Pl. az *ex parte Turcarum* kifejezéssel is Magyarország végeit illették: *Kintzinger*, 2000. 255. o.

³⁵² „At Alisandre he was whan it was wonne, / ull ofte time he had the bord bigonne / Aboven alle nacions in Pruce, / In Lettow had he reised, and in Ruce – / No Christen man so oft of his degree. / In Gernade at the seege eek had he be / Of Algezir, and riden in Belmarye. / At Lyeis was he and at Satalye / Whan they were

Mindezek alapján joggal feltételezhetjük, hogy „Isten akaratából” angolok is „a Paradicsom szentjei lettek,” azaz – a Boucicaut-féle életírás szerint – ott dicsőültek meg a nikápolyi csatatéren.³⁵⁴ Olyan dicsőséget jelentett ez a kortársak szemében, hogy úgy vélték, a Nikápolynál elesett hős lovagok teste, mintha szentté váltak volna, „nem bomlik fel.”³⁵⁵

won, and in the Greete See / At many a noble armee had he be. / At mortal battails had he been fiteene, / And foughten for our faith at Tramissene / In listes thries, and ay slain his fo. / This ilke worthy Knight had been also / Sometime with the lord of Palatye / Again another hethen in Turkye. *Chaucer: The Canterbury Tales*. „The General Prologue”, 5. o.

Magyar fordításban: „Amikor Alexandriát bevették, / ott volt, s az asztalt gyakran nála kezdték / minden nemzet előtt a poroszoknál. / Járt a letteknél és az oroszoknál – / Ilyen keresztényt nem sokat találánál. / Granadában, Algezir ostrománál / Ott volt és Benmarinba lovagolt. / Vívott, mikor Ayas ostroma folyt / s Attalyáé, s a Nagy Tengeren / sok nemes háborúban volt jelen. / Ott volt tizenöt halálos csatában, / Tremessennél hitünkért víva bátran / Megölte három fordulóban ott / ellenfelét és háborúskodott / tovább, Palathia urát követve: / ketten vonultak pogány törökre,” (Vas István fordítása)

³⁵³ Ezt megerősíti Terry Jones, 74–77. o.; Luttrell, 1994. 143. o., 59. j.

³⁵⁴ *Le livre de fais*, 120. o.

³⁵⁵ *Csemus*, 343. o., 116. j.

ENGLISH KNIGHTS IN THE BATTLE OF NICOPOLIS

Summary

There has been a general belief that the chivalry of England constituted a force of considerable dimension in the crusade of Nicopolis, a generation of historians believed the words of some chroniclers and put the number of the English contingent to a thousand knights. It was for a long time cited and taken for granted in numerous works on the crusades. The English participation at Nicopolis became a legend treated factually. This, as it was proved by modern English scholars, is grossly overestimated. The sizeable English contingent has now become a phantasm. However, it is also true that a number of Englishmen served the banner of Christ against the pagans in „Turkye” at the end of the 14th century. English historians now accept that English knights, either in the service of one of the English aristocracy, or, in the service of Knights Hospitallers or Knights themselves from the English convents, or, individually contracted men in French and Burgundian contingents took part at Nicopolis. It is generally known that in the second half of the 14th century a good number of English and French-Burgundian knights served together in numerous campaigns against the Infidel, and a kind of crusading brotherhood, a somewhat constant fighting units, Christian fraternities were established whose members stood together for the Nicopolis campaign as well. We have a knowledge that certain Englishmen served in the retinue of e.g. the French marshal, Boucicaut or Philippe d’Artois, comte d’Eu. This paper strives to show in what numbers Englishmen did take part in the crusading effort; also trying to name some of the most probable leaders.

The study investigates almost all Western sources that state English knights present; and examines the documentary and archival sources in the case of a number of potential leaders – John Beaufort, Ralph Percy – regarding their itineraries in late 1396 and early 1397. This indirect evidence in some cases help to identify certain persons who were away from England in the second half of the year 1396. Thus, it is justified by indirect evidence that if not an official, royal English army of crusaders but a contingent of individually contracted men did most probably serve under the banner of the son of John Beaufort, son of the Duke of Lancaster, representing England in this way in the effort of Christianity.

The paper explores the preparations before the Nicopolis crusade: King Sigismund of Hungary’s negotiations with Henry, earl of Derby in Hungary and his embassies to the Duke of Lancaster, showing that the king of Hungary did indeed rely on the English participation. The earl of Derby himself discussed a joint European campaign with King Sigismund in 1392, and another noted member of the English government, the earl of Huntingdon did also negotiate with King Sigismund on behalf of Richard II; furthermore, in the early 1390s there is direct evidence that a number of English knights – arriving probably from Prussia – fought against the Infidel at the southern borders of Hungary under the banner of King Sigismund.

Contemporaries found it inevitable to have the kingdom of England involved in the effort of the Christendom. The proponents of the crusading spirit, like Philippe de Mézières assigned heavy burdens on England. Mézières in his *Épître* to the king, Richard is the Chosen Messenger onto Earth, the only king dedicating himself perfectly to the liberation of Christ’s birthplace. The King’s crusading fervour is justified in an iconographic evidence: the Wilton Dyptich provides an idealized youthful, chaste personage, the Child Unspoiled in the figure of Richard. It depicts an act taking the cross: an angel is preparing a banner of the Holy Cross to hand over to Richard, which is to be blessed by the Child. Richard’s badge, the white Hart is the symbol of the very huge undertakings in crusading iconography and imagery. There was also an English brotherhood-in-arms established, a new Order of Knighthood, *Militia Passionis Jhesu Christi*, whose members took an oath to gon on a *passagium generale*.

The paper also examines how the English nation of the Knights of St. John at Rhodes, or, rather some of them, but most probably their Grand Master, Sir John Radyngton may have fought at the battle, though it is also based on indirect evidence.

L'historiographie a mené de longues discussions sur la présence de chevaliers anglais à Nikopol. A partir de la synthèse de celles-ci, je tente de répondre à la question de savoir comment des Anglais auraient pu participer à la croisade, même si la présence d'un contingent royal anglais à Nikopol n'a pas pu être prouvée. En raison de l'insuffisance des preuves, on ne peut répondre à la question que d'une manière indirecte. L'historiographie a longtemps affirmé qu'un contingent anglais considérable avait combattu à Nikopol. Selon plusieurs générations d'historiens, 1000 chevaliers anglais ont pris part à la bataille. Les ouvrages principaux sur les croisades ont également adopté cette opinion. Les premiers doutes à ce sujet ont été formulés dans les années 1960: l'examen critique des sources a révélé qu'aucun chef potentiel du contingent anglais n'avait pu se trouver sur le champ de bataille de Nikopol. De plus, aucun élément des diplômes n'étaye la thèse selon laquelle des chevaliers anglais auraient combattu à Nikopol bien que nous connaissions de nombreux seigneurs ayant lutté contre les païens "en Turquie" à la fin du 14e siècle.

Malgré cela, plusieurs chroniqueurs, originaires de différents endroits d'Europe, parlent des croisés anglais comme d'une évidence. Dans mon étude, je cherche à résoudre les contradictions entre les récits et les données des diplômes. J'examinerai la totalité des informations occidentales sur la bataille. Même si les sources anglaises ne parlent pas d'armée royale 'officielle', on peut imaginer, sur la base d'une preuve indirecte, que certains chevaliers anglais ont tout de même combattu sous la bannière des croisés. L'historiographie anglaise contemporaine admet aussi la présence d'un bon nombre de chevaliers anglais à Nikopol. Ceux-ci ont dû faire partie de contingents johannites anglais ou français et bourguignons. L'étude prend en compte tous les barons anglais qui auraient pu rejoindre l'armée franco-bourguigonne qui partait contre les païens. Il pouvait y avoir des Anglais dans l'entourage du maréchal français, ainsi que parmi les archers à cheval de l'armée de Bourgogne qui se sont illustrés à Orjahovo. En effet, il s'agit d'une catégorie d'armes typiquement anglaise. Il devait y avoir beaucoup d'Anglais dans les contingents bourguignons et français, puisque ces troupes de croisés recrutées au 14e siècle ont participé ensemble aux croisades, d'Alexandrie à la Prusse, et nous connaissons de nombreuses entreprises militaires franco-anglaises aussi dans les années 1390. L'étude examinera également comment des chevaliers johannites anglais ont pu combattre sous la bannière du grand-maître Sir John Radynghon qui avait rejoint l'armée depuis Rodos.

Pour comprendre comment la présence anglaise à Nikopol a pu devenir une légende, nous devons étudier les événements qui ont précédé la campagne: tous les chroniqueurs étaient convaincus que l'Angleterre avait été présente sur le champs de bataille. En effet, le pays de Richard II était le tenant de l'idée de la croisade. C'est ce que prouve notamment la *Lettre* adressée à Richard II par Philippe de Mézières, apôtre de la lutte contre les Turcs. Celui-ci a estimé que Richard, "l'enfant innocent," était le plus apte à diriger une campagne conjointe (*passagium generale*). Une preuve iconographique (le *Dyptichon de Wilton*) atteste l'engagement de Richard pour la cause des croisés. Ils ont même formé une fraternité de chevaliers (sous le nom de *Militia Passionis Jhesu Christi*), dans laquelle plusieurs familles baroniales anglaises ont été représentées. Ils ont pris la croix et sont partis lutter contre les mécréants. Il y a donc des exemples, déjà avant Nikopol, concernant leur participation individuelle aux campagnes.

A l'époque, Sigismond était conscient de la détermination de l'Angleterre et il a soutenu le projet d'une croisade européenne conjointe sur les Balkans. Il a utilisé des troupes occidentales de renfort: des Anglais servaient déjà à Temesköz en 1392. Dès 1391, une campagne contre les Turcs et même des plans de déploiement ont été ouvertement préparés dans la cour du prince de Lancaster. Tout portait à croire que l'Angleterre serait incontournable dans l'opération en préparation contre les Turcs. C'est dans ce contexte que nous devons interpréter la rencontre, en 1392, entre Henri, comte de Derby et futur Henri IV et Sigismond ainsi que la visite en Hongrie du comte de Huntingdon en 1394 et la rencontre des envoyés de Sigismond avec le prince de

Lancaster, chef de file de la politique anglaise en 1395, à Bordeaux. Toutefois, aucune armée anglaise n'est arrivée pour la campagne de Nikopol, car les croisés de renom ont dû rester chez eux en raison des cérémonies liées aux négociations de paix franco-anglaises. Pourtant, certains historiens pensent que même si le gros de l'armée était absent, l'armée d'Aquitaine du prince de Lancaster est partie pour cette campagne non pas sous le commandement du comte de Derby, mais sous celui de John Beaufort, autre fils de Lancaster.

Attila Bárány

ENGLISCHE RITTER IN DER SCHLACHT VON NIKOPOLIS

Resümee

Die Geschichtsschreibung führte lange Diskussionen darüber, ob es englische Ritter bei Nikopolis gab. In meiner Studie suche ich – diese Diskussionen zusammenfassend – Antwort auf die Frage, wie Engländer am Kreuzzug teilnehmen konnten – auch wenn nicht eindeutig nachzuweisen ist, dass ein englisches königliches Kontingent bei Nikopolis präsent war. Wie und wer kam eigentlich – mehrheitlich zum Beispiel als Teil eines anderen Kontingents – auf das Schlachtfeld? Infolge der wenigen oder ungenügenden eindeutigen Belege können wir nur indirekt Antwort auf unsere Frage erhalten. In der Geschichtsschreibung hielt sich lange die Ansicht, dass ein bedeutendes englisches Kontingent bei Nikopolis gekämpft hat. Generationen von Historikern führten 1000 englische Ritter in der Schlacht an und diese Ansicht bahnte sich seinen Weg sogar in die bestimmenden Arbeiten über die Kreuzzüge. Die ersten Zweifel wurden in den 1960er Jahren laut: auf Grund der kritischen Untersuchung der Urkundenquellen stellte sich heraus, dass keiner der Kandidaten, die potenziell Leiter des Kontingents hätten sein können, auf dem Schlachtfeld von Nikopolis anwesend sein konnten. Konkret wird von keiner einzigen Urkundenangabe untermauert, dass englische Ritter bei Nikopolis gekämpft hätten – obwohl wir von vielen Adeligen wissen, die Ende des 14. Jahrhunderts in der „Türkei“ gegen die Heiden gekämpft hatten.

Trotz dessen sprechen mehrere unabhängige, aus verschiedenen Teilen Europas stammende Chronisten wie selbstverständlich über englische Kreuzritter. In meiner Studie bin ich deshalb bestrebt, den Widerspruch zwischen den Angaben der Chronisten und der Urkunden zu lösen. Ich untersuche den gesamten Kreis der westlichen Nachrichten über die Schlacht. Trotz der Tatsache, dass es in den englischen Quellen keine Spur eines „offiziellen“ königlichen Heeres gibt, ist es gemäß dem Beleg einer indirekten Evidenz nicht unvorstellbar, dass einzelne englische Ritter tatsächlich unter Kreuzritterfahnen gekämpft hatten. Auch die heutige englische Geschichtsschreibung lässt zu, dass zahlreiche englische Ritter bei Nikopolis präsent waren, entweder als englische Johanniter, oder als Mitglieder der französischen und burgundischen Kontingente. Die Studie gibt einen Überblick über die englischen Barone, die potenziell als Mitglieder des französisch-burgundischen Heeres in Frage kamen, die das Kreuz individuell auf sich nahmen und gegen die Heiden zogen. Es konnte Engländer im Haushalt des französischen Marschalls geben; oder Engländer, die als berittene Bogenschützen – eine typisch englische Waffengattung – im burgundischen Heer bei Orjahovo glänzten. Es ist wahrscheinlich, dass es viele Engländer in den burgundischen und französischen Kontingenten gab, da im 14. Jahrhundert eine Art Kreuzritter-Banderien angeworben wurden, die gemeinsam auf Kreuzzüge gingen, von Alexandria bis Preußen. Wir wissen auch von vielen gemeinsamen französisch-englischen Militärunternehmungen in den 1390er Jahren. Die Studie untersucht zudem die Frage, wie englische Johanniter-Ritter unter der Fahne von Großmeister Sir John Radynghon kämpfen konnten, der sich dem Heer aus Rhodos angeschlossen hatte.

Um zu verstehen, warum die englische Teilnahme bei Nikopolis zu einer Art Legende wurde, müssen wir die Vorgeschichte des Feldzuges untersuchen: jeder Chronist war davon überzeugt,

das England am Schlachtfeld präsent sein musste. Das Land von Richard II. wurde in den Jahrzehnten vor Nikopolis zum Meister des Kreuzzuggedankens. Dies wird unter anderem durch den *Brief* von Philippe de Mézières, dem Apostel des Kampfes gegen die Türken, an Richard II. belegt, der das „saubere Kind“ Richard als geeignetste Person ansah, den Feldzug, das *passagium generale*, zu führen. Die diesbezügliche Entschlossenheit Richards wird durch ikonografische Evidenzen belegt: das *Dyptichon von Wilton*. Unter dem Namen *Militia Passionis Jesu Christi* wurde sogar eine Ritterbruderschaft gegründet, in der mehrere große englische Baronsfamilien vertreten waren. Sie nahmen das Kreuz auf und machten sich auf den Weg, gegen die Ungläubigen zu kämpfen. Für eine individuelle Teilnahme gibt es auch schon vor Nikopolis Beispiele.

Der Entschlossenheit Englands war sich in der Zeit auch Sigismund bewusst, der selbst den Plan eines gemeinsamen europäischen Kreuzzuges auf den Balkan propagierte. Er nahm auch westliche Hilfstruppen in Anspruch: bereits 1392 dienten Engländer in der Gegend am Fluss Temesch. Ab 1391 bereiteten sie sich auf dem Hof des Herzogs von Lancaster offen gegen die Türken vor und fertigten zum Zweck eines großen Feldzugs auch konkrete Aufmarschpläne an. Alles deutete darauf hin, dass man England in der gegen die Türken geplanten Aktion nicht außer Acht lassen kann. In diesem Kontext müssen wir auch das Treffen von Heinrich, dem Grafen von Derby und späteren Heinrich IV. mit Sigismund im Jahre 1392, bzw. den Ungarnbesuch des Grafen von Huntingdon im Jahre 1394, und das Treffen der Gesandten Sigismunds mit dem Herzog von Lancaster, der die englische Politik leitete, im Jahre 1395 in Bordeaux deuten. Der Grund dessen, dass schließlich kein englisches Hauptheer am Feldzug von Nikopolis teilnahm, war, dass gerade die französisch-englischen Friedensverhandlungen liefen, sodass die namhaften Kreuzritter für die Zeit der Zeremonie alle zu Hause bleiben mussten. Ein Teil der Historiker ist jedoch der Meinung, dass ob zwar das Hauptheer nicht nach Ungarn losmarschierte, das aquitanische Heer des Herzogs von Lancaster sehr wohl losging. Nur nicht unter dem Kommando des Grafen von Derby, sondern unter dem des anderen Sohnes von Lancaster, John Beaufort.

Аттила Барань

АНГЛИЙСКИЕ РЫЦАРИ В БИТВЕ ПРИ ГОРОДЕ НИКАПОЛЬ

Резюме

В историографии шли долгие споры о том, были ли английские рыцари у Никаполи ? Обобщая эти споры, я изыскиваю в своей работе ответ на вопрос о том, что если и невозможно однозначно доказать, что английский королевский контингент действительно участвовал у Никаполи, то тогда, как все же могли фигурировать англичане в крестовом походе, каким образом и кто добрались до поля битвы, будучи частью другого контингента. Вследствие наличия лишь слабых и недостаточных доказательств или вообще отсутствия оных, на этот вопрос можно дать ответ лишь опосредованным образом. В историографии долгое время сохранялся взгляд, согласно которому у Никаполи сражался серьезный контингент английских войск. Поколения историков считали, что в сражении участвовало 1000 английских рыцарей. Эти взгляды отражаются и в основных историографических работах о крестовых войнах. В 1960-х годах впервые были сформулированы некоторые сомнения: при критическом рассмотрении документальных источников выяснилось, что ни один из предполагаемых потенциальных кандидатов на пост предводителя английского контингента войск не мог в то время находиться на месте битвы. Более того, ни один документальный данный не подтверждает, что английский рыцарь сражался бы у Никаполи, хотя нам известно о многих рыцарях благородного происхождения, что они в конце 14-го века сражались против язычников в „Турции“.

Несмотря на это многие независимые летописцы из различных регионов Европы естественным образом говорят об английских крестоносцах. В своей работе я стремлюсь именно к тому, чтобы разрешить противоречие, имеющееся между данными повествовательного и летописного характера. Мною рассматривается полный круг западных источников, повествующих о сражении. Несмотря на то, что в источниках не упоминается „регулярная” английская королевская армия. На основании выводов (свидетельства) опосредованной эвиденции не является невозможным, что некоторые английские рыцари сражались под знаменами крестоносцев. Современная английская историография также допускает, что значительное число англичан-рыцарей было у Никаполи или как английские ионниты или же в составе французского или бургундского контингента. Статья до конца прослеживает круг тех английских баронов, которые могут быть потенциально приняты во внимание как индивидуально надевшие на себя крест члены французско-бургундского войска, выступившего против язычников, Англичане могли быть и во французском контингенте маршала, или могли быть отличившейся при Оряхово, рыцари-лучники бургундской армии, ибо лучники были типичным родом войск англичан. По всей вероятности много англичан было в бургундском и французском контингенте, так как в 14-ом веке вербовались своего рода почетные отряды всадников, которые вместе ходили в крестовые походы от Александрии до Пруссии, и имеются сведения о многих французско-английских совместных вооруженных отрядах и в 1390 годах. Далее в статье исследуется также вопрос о том, как могли сражаться английские рыцари-ионниты под знаменами Сэра Джона Рэдингтона, присоединившегося к крестоносцам от Родоса.

Для того, чтобы понять, почему стало почти легендарным участие англичан в битве при Никаполи, необходимо рассмотреть предпосылки крестового похода. Каждый летописец был убежден, что англичане должны были находиться среди участников похода на поле битвы. Страна Ричарда II стала в предшествовавшие Никапольской битве годы чемпионом идеи крестовых походов. Об этом свидетельствует, например, письмо, написанное апостолом выступления против турок Филиппа де Мезьера, который считал Ричарда – „чистое дитя” – самым подходящим для возглавления совместного похода *passagium generale*. Иконографическая эвиденция подтверждает решимость Ричарда участвовать в крестовых походах: под именем *Wilton Duptichon, Militia Passionis Jhesu Christi* было сформировано также рыцарское братство, в котором было представлено немало фамилий английских баронов. Они надели крест и вышли в поход сражаться против язычников, примеры такого участия англичан имеются еще и до битвы при Никаполе.

Твердое намерение Англии бороться с язычниками было известно и венгерскому королю Жигмонду, он и сам пропагандировал план совместного европейского крестового похода на Балканы. Он даже использовал и западные вспомогательные войска: уже в 1392 году у него служили англичане в Темешкёзе. С 1391 года при дворе князя Ланкастера открыто готовились к походу против турок, более того, составлялись конкретные планы выступлений в целях великого крестового похода. Все имеющиеся данные свидетельствуют о том, что Англия не могла остаться в стороне от участия в военных акциях против турок. В таком аспекте нам следует трактовать встречу Генриха, графа Дерби, позднее короля Генриха IV с венгерским королем Жигмондом в 1392 году или визит графа Хантингдона в Венгрию в 1394 году, а также встречу послов Жигмонда с Ланкастерским герцогом, руководившим политикой Англии, в 1395 году в Бордо. Причиной того, что английское войско в конечном итоге не прибыло на битву при Никаполи, был тот факт, что как раз происходили французско-английские переговоры о мире, и таким образом именитые крестоносцы вынуждены были оставаться у себя дома на время церемонии. Однако часть историографов полагает, что хотя и главное английское войско не пошло в Венгрию, аквитанская армия герцога Ланкастера действительно выступила, правда, не под командованием графа Дерби, а под предводительством Джона Бофорта, второго сына Ланкастера.

FELHÍVÁS

A Magyar Hadtörténészek Nemzeti Bizottsága közzé teszi, hogy a

NEMZETKÖZI HADTÖRTÉNETI BIZOTTSÁG

következő,

32. KONFERENCIÁJA

„NEMZETÁLLAM, NACIONALIZMUS ÉS HADSEREG”

címmel

NÉMETORSZÁGBAN, POTSDAMBAN

kerül megrendezése

2006. AUGUSZTUS 20–25. KÖZÖTT

az alábbi témakörökben:

1789 előtti előzmények

A hosszú XIX. század

1789–1918: forradalmak, függetlenségi mozgalmak, nemzeté válás

Kolonializmus, imperializmus és az Európán kívüli világ

A világháborúk kora: nacionalizmus, osztályharc és totális diktatúrák

A hidegháború és új nemzetek születése

A nacionalizmus és az új háborúk

Szövetségek, nemzetek feletti hadseregek.

A konferencia szervezői által előírt gyakorlatnak megfelelően jelentkezni a magyar Nemzeti Bizottságnál, a Hadtörténeti Intézet titkárságán lehet

Budapest, 1014 Kapisztrán tér 2-4.,

ahol a szükséges nyomtatványok átvehetők.

A konferencia nyelve: angol, francia és német.

Jelentkezési határidő előadásra:

a felhívás megjelenését követő három héten belül.

A nemzeti bizottság 2006. március 1-ig tesz javaslatot a magyarországi előadókra, akiknek előadásukat április 18-ig kell eljuttatniuk a német szervezőkhöz.

A konferenciáról bővebb információk a

www.cihm2006.de

honlapon található.